

prameny & studie

73

NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM

**NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM**

**prameny
& studie** **73**

Prameny a studie / Sources and studies

Časopis vychází za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO0823. /
The journal is published with the support of the Czech Ministry of Agriculture, institutional support MZE-RO0823.

Periodicita: dvakrát ročně / **Frequency:** biannually

Zařazeno do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR
Evidenční číslo: MK ČR E 18799

Vydavatel / Publisher:

Národní zemědělské muzeum / National Museum of Agriculture
Kostelní 44, 170 00 Praha 7

ISSN 0862-8483 (print)

ISSN 2788-337X (on-line)

Obsah

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Alena Salašová, Zuzana Fialová

Proměny kulturní krajiny vrchnostenských dvorů. Příklad zapomenutých pohořelických dvorů
Changes in praedial cultural landscapes. Example of the forgotten Pohořelice manor farms 9

Alice Cívínová (Frydrychová)

Krajinářská studie území Baba v Praze
Landscape analysis and master plan of the Baba region in Prague 27

Radek Bryol, Jan Kraut

Možnosti a limity rekonstrukce a prezentace sídelní krajiny v muzeích v přírodě
The possibilities and limitations of reconstruction and presentation of settled landscape in open air museums 75

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

Pavína Máchová, Helena Cvrčková, Josef Frýdl

Význam Gregora J. Mendela pro lesnickou genetiku a výzkum
The importance of Gregor J. Mendel for forestry genetics and research 95

MATERIÁLY A ZPRÁVY

Miloš Hořejš

Jiří Fialka – Petr Anev: Ministerstvo zemědělství 1938–1989 111

Vladimír Simanov: Dějiny lesnictví, 1.–3. díl 115

Evžen Báčor: Sbírkové včelí úly 116

Pokyny pro autory 117

Redakční rada 127

Autoři textů 129

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Proměny kulturní krajiny vrchnostenských dvorů. Příklad zapomenutých pohořelických dvorů

Changes in praedial cultural landscapes. Example of the forgotten Pohořelice manor farms

Alena Salašová, Zuzana Fialová

Abstrakt: Kulturní krajina vrchnostenských dvorů sloužila dlouhá staletí jako příklad dobré hospodářské praxe v oblasti zemědělství, lesnictví a rybníkářství. Příkladné bylo nejenom využití dobově moderních technologií a zavádění nových odrůd a plemen, ale i samotná prostorová organizace dominikálních pozemků, způsob propojování areálů vrchnostenských dvorů navzájem, případně způsob jejich estetizace. Cílem výzkumu bylo popsat způsob organizace území vrchnostenských dvorů v závislosti na typu dvora a krajiny, v níž se nachází, identifikovat klíčové prvky historické krajinné struktury, vyhodnotit jejich současný stav a vliv na vybrané ekologické parametry území. Použity byly zejména metody srovnávací kartografické analýzy, pozemní a letecký průzkum území, modelování změn druhotné krajinné struktury v prostředí GIS a vyhodnocení vlivu těchto změn na ekologickou kvalitu území. Za nejvýznamnější výsledky lze považovat zpracování evidence vrchnostenských dvorů České republiky ve formě interaktivní mapy, zpracování statistického přehledu o jejich výskytu v jednotlivých typech kulturní krajiny ČR a detailní vyhodnocení změn struktury krajiny na příkladu souboru pohořelických vrchnostenských dvorů. Výsledky výzkumu zpracované ve formě mapové evidence historických krajinných prvků v prostředí GIS jsou využitelné zejména jako podklad pro památkovou péči, obecnou ochranu krajiny, územní plánování nebo případný návrh komplexní pozemkové úpravy. Současně poskytují významné informace pro další výzkum v oblasti hodnocení proměn a stavu historické krajiny vrchnostenských dvorů.

Summary: For many centuries, the cultural landscape of manor farms or bartons (Meierhofen) served as an example of good practice in agriculture, fish farming, and forestry management. Exemplary was not just their implementation of progressive technologies and introduction of new varieties of crop and breeds of domestic animals, but also the spatial arrangement of lands administered for the direct benefit of landowners, the way the individual farms were interconnected, and their aesthetics. Our aim was to describe the organisation of manor farms depending on their type, the landscape in which they were set, to identify the key elements of historical landscape structure, and to evaluate their present condition and impact on selected ecological parameters in the landscape. The main methods we applied were comparative cartographic analysis, terrestrial and aerial survey of the area, modelling of changes in the secondary landscape structure in GIS environment, and evaluation of the impact of these changes on the quality of natural environment of the area. The most valuable outputs of this study are a comprehensive list of manor farms in the Czech Republic in the form of an interactive map, a statistical overview of their presence in particular types of cultural landscape, and a detailed evaluation of changes in the landscape structure based on a case study of a conglomeration of manor farms in Pohořelice. The research results delivered in the form of a map recording the historical elements of landscape in GIS environment can serve as a valuable source of data for heritage conservation, general landscape protection, regional and local planning, or for potential landscape reorganisation projects. They also provide important information for further research into the assessment of landscape changes and the current state of historical landscape of manor farms.

Klíčová slova: vrchnostenský dvůr; kulturní krajina; pohořelické dvory.

Keywords: manor farms; cultural landscape; Pohořelice manor farms.

Článek vznikl za podpory projektu Program na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) č. DG18P02OVV018 – Poplužní dvory Čech, Moravy a Slezska a jejich harmonická kulturní krajina – identifikace a soudobá interpretace kulturních hodnot.

Úvod

Poplužní dvůr (latinsky praedium, německy Meierhof) je historické označení pro panský (neboli vrchnostenský) dvůr, ke kterému náležela dominikální (tzv. panská) půda.¹ Vrchnostenské dvory se na našem území zakládaly a fungovaly od středověku až do počátku 20. století. Zpravidla byly navázány na tvrze, později zámky, kláštery a města, nebo stály volně v krajině. Z hlediska stavebního měly různou podobu v závislosti na jejich funkčním využití, dobových a místních hospodářských zvyklostech a stavebně architektonických preferencích majitele². Nacházely se zde stáje a chlévy pro tažná zvířata a skot spolu s obytnou částí pro správce a čeleď (ratejna). Součástí dvora mohly být samostatně stojící ovčiny, chlévy pro prasata a kurníky pro drůbež. Nedílnou součástí bývala stodola a sýpka, skladovací komory na nářadí a uskladňování produktů, řezárna, prostory pro povozy a později i stroje, studna či vodní nádrž. Později byly dvory vybavovány technologiemi na zpracování produktů. Zejména se jednalo o lihovary, sladovny nebo pivovary.

Vrchnostenské dvory, které byly vždy příslušenstvím panství, byly spravovány přímo v režii šlechticů, klášterů, měst a leníků, případně byly později pronajímány. Práci na panském majetku zajišťovala robotní a námezdní pracovní síla. Až do zavedení stabilního katastru nepodléhala dominikální půda zdanění.³ Popluží jednoho dvora nebo komplexu dvorů, tvořené souborem dominikálních pozemků polí, luk, pastvin, sadů a zahrad, mělo relativně velkou výměru pohybující se mezi 100 až 200 ha. Výjimečně byla výměra území pouze 80 ha, nebo naopak přesahovala 400 ha.⁴

Specifickou formou vrchnostenských dvorů byly tzv. *grangie* – hospodářské dvory cisterciáků, zakládáné z důvodu zajištění ekonomické soběstačnosti klášterů nebo kolonizace území⁵ na dosud neosídleném místě, případně na místě zrušené vsi.⁶

Popluží dvora bylo organizováno velmi přehledně systémem cest doprovázených zejména od 16. století alejemi. Dvory byly pohledově propojeny se šlechtickým sídlem

1 Ottův slovník naučný, sv. 20, Praha 1903, heslo Poplužní dvůr.

2 Objektům vrchnostenských dvorů v Čechách se velmi podrobně věnují práce Jana Žižky, např. ŽIŽKA, Jan, Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, Praha 2018.

3 Ottův slovník naučný, sv. 7, Praha 1893, s. 810–812.

4 ŽIŽKA, J., Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, c. d., s. 13. Podrobný topografický přehled poplužních dvorů v Čechách přináší rozsáhlé dílo Václava Kotyšky z roku 1895. V poslední edici KOTYŠKA, Václav, Úplný místopisný slovník království Českého, Brno 2019.

5 ROŽMBERSKÝ, Petr, Dvory plaských cisterciáků, Plzeň 1999, s. 6.

6 Příkladem mohou být např. některé dvory cisterciáckého kláštera v Plasích. ROŽMBERSKÝ, P., Dvory plaských cisterciáků, c. d., nebo BUKAČOVÁ, Irena, Památky hospodářské architektury Plaska a Kralovicka, in: Tvář naší země – krajina domova 6. Naše krajina v kulturním prostoru Evropy, Lomnice nad Popelkou 2005, s. 58–70.

nebo mezi sebou navzájem. V jejich bezprostředním okolí se nacházely často zelinářské zahrady a ovocné sady (štěpnice), rybníky, polní bažantnice nebo obory. Přítomnost okrasných zahrad v blízkosti vrchnostenských dvorů byla spíše výjimečná a vždy signalizovala zvláštní postavení dvora v rámci panství a jeho využívání pro reprezentaci nebo rekreaci majitele. Polnosti byly až do konce 18. století uspořádány dle potřeb trojpolní hospodářské soustavy. Na polích se pěstovalo prakticky jenom obilí (jař, ozim). Úhor byl využíván pro pastvu dobytka, případně pěstování dalších plodin (zejména píce, hrachu apod.). Podíl mezi ornou půdou a úhorem závisel hlavně na úživnosti luk, pastvin a produkci píce a mohl dosahovat u kvalitních půd poměru 1 : 1, u půd méně úživných až 1 : 2.⁷ Koncem 18. století se postupně přecházelo na systém 6, 9 nebo 10 honů, což předznamenávalo postupný přechod ke střídavému hospodaření.⁸

Vrchnostenské dvory ve většině případů zabezpečovaly jak rostlinnou, tak živočišnou výrobu. V průběhu času se ale některé z nich více specializovaly například na chov a trénink koní (hřebčiny) nebo chov ovcí (ovčiny). Popluží bylo pak organizováno dle potřeb rotace pastvy a produkce píce pro zvířata. Chov koní navíc vyžadoval vodní plochy či toky na plavení a speciální zařízení pro trénink.⁹

Vrchnostenské dvory byly rozsáhlými stavebními objekty nebo jejich soubory. Až do 20. století patřily k pohledovým dominantám zemědělské krajiny a ekonomicky významným střediskům zemědělské výroby. Před pozemkovou reformou ve 20. letech 20. století obhospodařovaly až jednu třetinu zemědělské půdy státu.¹⁰ Díky své ekonomické síle a dostatečné rozloze popluží byly vrchnostenské dvory místem, kde byly zaváděny nové technologie, mechanizační prostředky či odrůdy a plemena do praxe. Byly tedy centrem inovací a svým způsobem i místem prezentace dobré praxe pro širší okolí. Dá se předpokládat, že nejenom použité technologie, ale i krajina popluží vrchnostenského dvora jako taková byla ukázkou optimální organizace zemědělské krajiny z hlediska hospodářské efektivity, ochrany primárních zdrojů a v neposlední řadě i estetické kvality.

Přes politické a socioekonomické změny zejména ve 20. století zůstala celá řada vrchnostenských dvorů zachována. Některé z nich sloužily dál zemědělské produkci, jiné byly proměněny na menší průmyslové areály, sklady nebo bydlení. Přesto v průběhu 20. století mnoho dvorů zaniklo. Podobnými proměnami prošla i zemědělská krajina

7 Píce pro dobytek patřila ke strategickým komoditám, proto byla snaha o zachování dostatečně velkého podílu luk a pastvin. V saské instrukci (1782) se píše: „*Je-li více krmiva, tím více dobytka – tím více hnoje a tím více obilí.*“ In: ČERNÝ, Václav, *Hospodářské instrukce*, Praha 1930, s. 181.

8 Více k vývoji hospodaření na vrchnostenských dvorech zejména MAUR, Eduard, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, in: *Hospodářské dějiny = Economic history*, Praha 1981, s. 203–226; MAUR, Eduard, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, *Prameny a studie*, 1990, č. 33, s. 3–129, nebo RYCHLÍK, Jan, *Zemědělská usedlost v období feudalismu*, *Vědecké práce Zemědělského muzea 1989–1990*, 1990, s. 195–212.

9 K nejkrásnějším příkladům dochovaného dvora včetně organizace pozemků patří Národní hřebčín v Kladrubech nad Labem založený císařem Františkem Lotrinským. Podrobně zpracoval např. ZÁMEČNÍK, Roman (ed.), *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem*, Praha 2022.

10 ŽIŽKA, J., *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, c. d., s. 17.

tvořící hospodářské zázemí dvorů. Některé krajinné prvky zůstaly zachovány,¹¹ jiné zanikly v důsledku scelování polní držby ve druhé polovině 20. století, změnou hospodářského využití nebo rozvojem zástavby či dopravní infrastruktury. V celé řadě případů se fragmenty historické krajinné struktury dochovaly. Staly se významnou kulturní a historickou charakteristikou krajiny a nositelem kulturního dědictví. Jejich zachování je tedy předmětem zájmu obecné ochrany krajiny a památkové péče České republiky.¹²

V ČR bylo v poslední době vydáno více souborných prací zabývajících se podobou a vývojem kulturní krajiny vrchnostenských dvorů na území České republiky. Publikovány byly ale spíše práce orientované na studium vývoje konkrétního dvora nebo dvorů v rámci vybraného regionu, panství či kláštera. Méně studií analyzuje vývoj dvorů ve vazbě na krajinu souhrnně pro celé území ČR. Za základní publikaci pro studium problematiky lze považovat zejména výpravnou monografii Jana Žižky *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, vydanou v roce 2018. Výzkum J. Žižky je ale orientován téměř výhradně na stavební technologie a architekturu dvorů; krajiny popluží si všímá pouze okrajově.¹³ S větší frekvencí jsou zejména v posledních letech zastoupeny vědecké monografie zabývající se detailním studiem krajiny vrchnostenských dvorů v rámci určitého panství nebo regionu.¹⁴

Uspořádání krajiny vrchnostenských dvorů je tak specifické, že ji lze považovat za samostatný typ historické kulturní krajiny ČR.¹⁵ Znaky krajiny vrchnostenských dvorů přehledným způsobem rekapituluje metodika *Typologie historické kulturní*

11 Termín krajinný prvek byl rámci tohoto výzkumu používán pro „vyjádření a kvantifikaci krajinných struktur, které plní mimoprodukční funkce zelené infrastruktury území“. Je považován za prvek historické struktury využívání země (sekundární krajinná struktura). „Vzniká prostorovou korelací primární, sekundární i terciární struktury krajiny – je projevem pochopení přírodních předpokladů území (primární struktura) při organizaci využívání krajiny (sekundární struktura). Pokud jsou tyto předpoklady respektovány, dochází k vytváření souladu/nesouladu v kulturní krajině. Mezi příklady historického využití půdy jako krajinných prvků lze uvést: wiesen (louka), weiden (pastvina), remisen (remízky), gemischte waelder (smíšený les), nadelholz waelder (jehličnatý les), laubholz waelder (listnatý les), gestrippe (křovina), rott oder trisch acker (kopanina nebo dočasný úhor), teiche (rybník), gemeinde weiden (obecní pastviny), oeden (neplodná půda), nasse wiesen (zamokřené louky), trokene wiesen (suché louky), wiesen mit obstbaeumen (louky s ovocnými stromy).“ Blíže: KUČERA, Petr, Rozbor a hodnocení struktury a typických znaků krajiny v hospodářském zázemí panských dvorů, Lednice 2021.

12 Ochrana historických krajinných prvků a charakteristik krajiny pokrývá více legislativních norem. Jedná se zejména o zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny (§ 12 ochrana krajinného rázu), zákon č. 20/1987 Sb., o památkové péči (zejména § 6 institut památkové zóny) nebo zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (např. § 38, odst. 4). Ochrana krajiny jako kulturního dědictví je předmětem zájmu celé řady mezinárodních konvencí, např. Úmluva Rady Evropy o krajině, Karpatská smluva nebo Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví.

13 Přestože se autor pokouší o komplexnější pohled, je jeho práce omezena i regionálně. Podrobně je analyzován vývoj dvorů v Čechách; Morava a Slezsko touto monografií pokryty nejsou.

14 Většina zdrojů se zaměřuje na vrcholnou etapu vývoje vrchnostenských statků v období baroka, jako např. SVOBODA, František – HOMOLA, Aleš – CZAJKOWSKI, Petr – MARKEL, Martin – PONEŠOVÁ, Barbora, *Krajina jako dílo. Barokní krajinou od Mikulova po Znojmo*, Brno 2016, s. 30–118; VOKURKA, Michal, *Barokní krajina tvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740*, Praha 2022, nebo CHODĚJOVSKÁ, Eva, a kol., *Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*, Josefův 2020.

15 M. Ehrlich ji řadí do kategorie Obecná organicky vyvinutá krajina, typ 9. EHRlich, Marek, a kol., *Krajina vrchnostenských sídel a dvorů*, in: EHRlich, Marek – KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra – PACÁKOVÁ, Božena – PAVLÁTOVÁ, Marie – SALAŠOVÁ, Alena – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – VOREL, Ivan – WEBER, Martin, *Typologie historické kulturní krajiny České republiky*. Certifikovaná metodika, České Budějovice 2020.

krajiny České republiky;¹⁶ podrobný popis vybraných území přináší kniha Historické kulturní krajiny České republiky.¹⁷ Pro studium principů uspořádání krajiny vrchnostenských dvorů je nezbytné poznání dobových politických a hospodářských souvislostí. Jedním z významných zdrojů jsou např. starší práce Kotyšky.¹⁸

Přes poměrně bohatý výzkum zaměřený na studium historické kulturní krajiny ČR zůstává v případě krajiny vrchnostenských dvorů celá řada nezodpovězených otázek. Výzkumný projekt NAKI II „Poplužní dvory Čech, Moravy a Slezska a jejich harmonická kulturní krajina – identifikace a soudobá interpretace kulturních hodnot“, v rámci kterého tato studie vznikla, hledá odpověď na několik z nich, především: a) jakým způsobem byla krajina popluží v minulosti organizována; b) do jaké míry zůstala krajinná struktura dodnes dochována; c) zda byla, nebo nebyla historická krajinná struktura popluží z hlediska ochrany krajiny vhodnější, než je současná?

Metodika

Metodologii výzkumu lze obecně rozdělit do dvou hlavních etap. Prvním nezbytným krokem studia problematiky byla identifikace dochovaných vrchnostenských dvorů na území celé České republiky. Existence dvorů byla zjišťována v textových operátech tereziánského¹⁹ a karolínského²⁰ katastru a byla ověřována na mapových podkladech stabilního katastru, indikačních skicách, na mapách 1., 2. a 3. vojenského mapování.²¹ Poloha dvorů byla zaznamenána digitálně v prostředí geografického informačního systému (ArcGIS). Podkladem pro vymezení hranice panství byl digitalizovaný výstup výzkumného projektu NAKI „Rekonstrukční mapa šlechtických panství v Čechách a na Moravě vyhotovená k polovině 19. století. Schlenklovy mapy 6 moravských a 2 slezských krajů“.²² Každý dvůr byl verifikován dle následujících kritérií: v katastru byl označen jako Meierhof, půda vedena jako dominikální, majetek fideikomisní nebo alodiální, do současnosti je alespoň částečně dochován. Každý dvůr byl následně charakterizován v rámci typologie krajiny České republiky podle

16 EHRLICH, M., a kol., Typologie historické kulturní krajiny České republiky, c. d., s. 52.

17 KUČA, Karel (ed.) – MALINA, Ondřej – SALAŠOVÁ, Alena – WEBER, Martin, a kol., Historické kulturní krajiny České republiky, Průhonice 2020.

18 KOTYŠKA, V., Úplný místopisný slovník království Českého, c. d.

19 CHALUPA, Aleš (ed.), a kol., Tereziánský katastr český, sv. 1 (kraje A–CH), Rustikál, Praha 1964; CHALUPA, Aleš (ed.), a kol., Tereziánský katastr český, sv. 2 (kraje K–Ž), Sumář a rejstřík, Praha 1966; CHALUPA, Aleš (ed.), a kol., Tereziánský katastr český, sv. 3, Dominikál, Praha 1970; RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, Miroslav, Tereziánský katastr moravský. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy (Edice berních katastrů českých, moravských, slezských, sv. 1), Praha 1962.

20 DRKAL, Stanislav – BRZOBOHATÝ, Jan, Karolínský katastr slezský, 1. díl, 2. díl, Praha 1972.

21 Jako sekundární zdroje byly využity knižní publikace komentující uvedené zdroje primární. Jedná se zejména o PALACKÝ, František, Popis království Českého, Praha 1848; KOTYŠKA, Václav, Úplný místopisný slovník království Českého, Praha 1895; ORTH, Jan – SLÁDEK, František, Topografický slovník království Českého, Praha 1870; a TITTL, Ignaz, Schematismus a statistika statků velkých a rustikálních v království Českém, Praha 1902.

22 CAJTHAML, Jiří – JANATA, Tomáš – KREJČÍ, Jiří, Rekonstrukční mapa šlechtických panství v Čechách a na Moravě vyhotovená k polovině 19. století. Schlenklovy mapy 6 moravských a 2 slezských krajů, Praha, nedatováno.

Löwa a Nováka (2008).²³ Uvedená typologie krajiny používá tři vůdčí rámcové krajinné typologické řady postihující přímo či zprostředkovaně hlavní typologické znaky vlastností české krajiny, zjednodušeně shrnuté do tří syntetických kategorií:

- rámcové typy sídelních krajin;
- rámcové typy využití krajin;
- rámcové typy reliéfu krajin.

Výslednou syntézou využitého podkladu vznikla prostorová korelace všech tří skupin kritérií, přičemž jejich průnik definuje typ krajiny. Konkrétní vrchnostenské dvory pak lze díky tomuto podkladu studovat v kontextu typu krajiny, ve které se nachází. Výsledky analýzy byly zpracovány do podoby interaktivní mapy – katalogu vrchnostenských dvorů Čech, Moravy a Slezska.

Pro detailní studium vývoje a změny struktury kulturní krajiny popluží, které bylo podstatou druhé etapy výzkumu, bylo vybráno celkem osm modelových vrchnostenských dvorů: Neuhoř u hradu Veveří (panství Říčany), Nový dvůr Vřesná (panství Kardašova Řečice), Oblík (panství Dobroměřice), Lukavský dvůr (panství Letohrad/Kyšperk), Karlov (panství Křivoklát), Manský dvůr (panství Slavkovský les), Nový dvůr u Kvasic (panství Kvasice) a pohořelické dvory (panství Židlochovice).

Metodika detailního studia byla založena na poznatku, že se v krajině popluží vyskytují takové krajinné prvky, které svojí biologickou hodnotou určují jak hospodářské výsledky a bohatství dvora, tak i kulturní, estetické a ekologické parametry krajinného prostředí. Proto byl za rozhodující kritérium harmonických vztahů mezi produkčními i mimoprodukčními charakteristikami krajiny považován rozsah a prostorové rozložení krajinných prvků. Ty byly pro tuto práci specifikovány a na řešeném území prostorově v prostředí GIS diferencovány a kvantifikovány. Strukturální různorodost krajiny a prostorová křivost reliéfu ovlivňuje percepční charakteristiky a vnímání harmonizujících prvků, určuje typické znaky krajinného rázu, obnovitelnost přírodních režimů a intenzitu ekosystémových služeb. Historická proměnlivost hmotných prvků krajiny byla proto hlavním předmětem zájmu a cílem tohoto výzkumu. Krajinné prvky byly identifikovány následujícím postupem:

1. Staré mapy byly nejdříve georeferencovány v prostředí GIS. Jednotlivé digitální kopie starých map byly transformovány a rektifikovány polynomickou afinní transformací prvního řádu v souřadném systému S-JTSK_Krovak_East_North. Rektifikace byla provedena v prostředí ArcGIS Desktop 10.5.1. pomocí vlíčovacích bodů.
2. V popluží pohořelických dvorů byly identifikovány a interpretovány jednotlivé typy krajinných prvků tak, aby do nich bylo možno transponovat rozdílné legendy výše uvedených starých map. Aby bylo možno dosáhnout syntézy věcných a historických (časových) hledisek, byla databáze krajinných prvků vybavena

23 LÖW, Jiří – NOVÁK, Jaroslav J., Typologické členění krajin České republiky, Urbanismus a územní rozvoj, 2008, ročník XI, č. 6, s. 19–23.

12 databázovými poli (kromě evidence přítomnosti ve staré mapě a popisných dat se zjišťovaly např. i údaje o erozním nebezpečí nebo změně kultury).

3. Krajinné prvky byly srovnávány z hlediska jejich rozlohy a současně i polohy v rámci historické a současné struktury krajiny. Podle trvalosti existence jsou krajinné prvky členěny do těchto skupin:
 - ✓ prvky historicky doložené a stále existující v původním rozsahu – zachovalé;
 - ✓ prvky historicky doložené, ale vývojem ztracené – zaniklé;
 - ✓ prvky historicky nedoložené, ale v současnosti existující – prvky bez historie.²⁴
4. Získané výsledky byly interpretovány z pohledu památkové péče (dochovanost historické krajinné struktury) a z pohledu krajinné ekologického (vliv na půdní erozi, infiltraci vody, geodiverzitu apod.).

Výsledky a diskuze

Výsledkem první etapy výzkumu bylo zpracování „Katalogu panských dvorů Čech, Moravy a Slezska v typech krajiny“. Jde o soupis panských poplužních dvorů na území Čech, Moravy a Slezska ztvárněný ve formě interaktivní mapy.²⁵

Celkem bylo v historických pramenech analyzováno 5 313 dvorů, z nichž 4 048 objektů splňuje výběrová kritéria pro definici vrchnostenského dvora. Všechny analyzované objekty byly digitalizovány v geografickém informačním systému ArcGIS a zpřístupněny veřejnosti na interaktivním webovém rozhraní.

Publikovaný výstup uvádí do vzájemného vztahu existenci panských dvorů s podmínkami rozdílných krajinných typů Čech, Moravy a Slezska v rámci panství. Statistický přehled výskytu vrchnostenských dvorů v jednotlivých typech krajiny je prezentován na příkladu následujících tabulkových přehledů.

24 Pro prvky částečně zachovalé nebyla vytvořena samostatná kategorie. V takovém případě byl daný prvek rozdělen na část „zachovalou“ a „zaniklou“.

25 KUČERA, Petr – FIALOVÁ, Zuzana – LACINA, Darek – MARTINKOVÁ KUCHYŇKOVÁ, Hana – MATĚJKA, Daniel – NÁHLÍKOVÁ, Barbora – NOVOTNÁ, Želmíra – PAVLAČKOVÁ, Katarína – SALAŠOVÁ, Alena – SEDLÁČEK, Jozef – TRPÁKOVÁ, Lenka – ŽALLMANNOVÁ, Eva, Katalog panských dvorů Čech, Moravy a Slezska v typech krajiny, Brno 2019, dostupné online: <http://web2.mendelu.cz/zf_563_krarch/DG18-018_M_1_Katalog-panskyh-dvoru-Cech-Moravy-Slezska-v-typech-krajiny/> [2. 8. 2019].

Tabulka 1 Celkové počty dvorů dle prvotního screeningu²⁶

Počet identifikovaných dvorů	5 313
Počet dvorů splňujících verifikační podmínky	4 055
Počet dvorů bez indikační skici	805
Počet se záznamem v indikační skice	3 280
Počet dvorů s prokázanou existencí v 1. vojenském mapování	2 882
Počet dvorů s prokázanou existencí ve 2. vojenském mapování	3 146
Počet dvorů s prokázanou existencí ve 3. vojenském mapování 1 : 25 000	2 239
Počet dvorů s prokázanou existencí ve 3. vojenském mapování 1 : 75 000	3 169

Zdroj: vlastní zpracování.

Tabulka 2 Výskyt vrchnostenských dvorů v rozdílných typech krajiny

Kód typu krajiny	Typ krajiny dle:	Plocha typu krajiny (v km ²)	Počet potvrzených dvorů	Počet dvorů na 100 km ²
Osídlení				
1	starosídelní krajiny Hercynika	10 364	904	8,7225
2	starosídelní krajiny Pannonica	7 195	415	5,7679
3	vrcholně středověké sídelní krajiny Hercynika	33 350	2 287	6,8576
4	vrcholně středověké sídelní krajiny Pannonica	2 942	238	8,0897
5	pozdně středověké sídelní krajiny	15 633	468	2,9937
6	novověké sídelní krajiny Hercynika	6 753	74	1,0958
7	novověké sídelní krajiny Carpatica	2 640	27	1,0227

Využití				
H	krajiny horských holí	74	0	0,0000
L	lesní krajiny	16 081	161	1,0012
M	lesozemědělské krajiny	41 279	2 472	5,9884
R	rybníční krajiny	1 752	136	7,7625
U	urbanizované krajiny	2 489	259	10,4037
X	krajiny bez vylišeného pokryvu	383	38	9,9178
Z	zemědělské krajiny	16 818	1 347	8,0091

Reliéf				
0	krajiny bez vylišeného reliéfu	2 489	259	10,4037
1	krajiny plošin a pahorkatin	9 124	737	8,0773
2	krajiny vrchovin Hercynika	40 493	2 419	5,9738
3	krajiny vrchovin Carpatica	3 119	170	5,4500

²⁶ Vlastní zpracování. Blíže: KUČERA, P. – FIALOVÁ, Z. – LACINA, D. – MARTINKOVÁ KUCHYŇKOVÁ, H. – MATĚJKA, D. – NÁHLÍKOVÁ, B. – NOVOTNÁ, Ž. – PAVLAČKOVÁ, K. – SALLAŠOVÁ, A. – SEDLÁČEK, J. – TRPÁKOVÁ, L. – ŽALLMANNOVÁ, E., Katalog panských dvorů Čech, Moravy a Slezska v typech krajiny, c. d.

4	krajiny rovin	4 025	200	4,9686
5	krajiny rozřezaných tabulí	3 428	115	3,3544
6	krajiny hornatin	1 097	8	0,7293
7	krajiny sopečných pohoří	895	46	5,1376
8	krajiny vysoko položených plošin	786	2	0,2544
9	krajiny vátých písků	306	1	0,3265
10	těžební krajiny	383	38	9,9178
11	krajiny širokých říčních niv	2 334	158	6,7702
12	krasové krajiny	331	15	4,5359
13	krajiny výrazných svahů a skalnatých horských hřbetů	5 399	55	1,0187
14	krajiny ledovcových karů	19	0	0,0000
15	krajiny zaříznutých údolí	3 185	125	3,9248
16	krajiny izolovaných kuželů	164	8	4,8737
17	krajiny kuželů a kup	683	39	5,7096
18	krajiny vápencových bradel	15	0	0,0000
19	krajiny skalních měst	600	18	3,0004

Zdroj: vlastní zpracování.

Zpracovaný statistický přehled umožňuje celou řadu interpretací daných eventuální kombinací typů a subtypů kulturní krajiny. Vyplývá z něj, že největší koncentrace dochovaných vrchnostenských dvorů se vyskytuje nikoli překvapivě ve starosídelní (1 319 dvorů) až vrcholně středověké sídelní krajině Hercynika i Pannonica (2 525 dvorů). Je dokladem toho, že hlavním obdobím zakládání vrchnostenských dvorů byla etapa vrcholného středověku a raného novověku.²⁷ Nižší výskyt dvorů ve starosídelní oblasti signalizuje jejich větší zánik způsobený rozvojem zástavby nebo změnami využití území zejména ve 20. století. V oblastech osídlovaných až v novověku (hlavně horské oblasti) je výskyt vrchnostenských dvorů minimální.

Nejvyšší četnost výskytu poplužních dvorů je v pestré lesozemědělské krajině plošin a pahorkatin. Často jde o dvory založené v období vrcholné středověké kolonizace v krajinné oblasti Hercynika. Absolutní četnost výskytu činí 2 472 dvorů. Relativní četnost činí 5,98 dvorů/100 km². Atraktivita tohoto typu krajiny spočívá zejména v pestrosti stanovišť. Pěstované plodiny pravděpodobně nedosahovaly nejvyšších výnosů, variabilita krajiny ale s vysokou pravděpodobností zajišťovala stabilitu produkce i v klimatických nebo socioekonomických extrémech.

Z úrodných říčních niv byly poplužní dvory postupně vytlačovány silící urbanizací a dopravou. Proto zde počet dvorů není v absolutně nejvyšších hodnotách (158 dvorů), ačkoliv by to bylo možno logicky předpokládat. Nicméně relativní četnost je opět vy-

²⁷ Vrchnostenské dvory se zakládaly především po skončení husitských nepokojů prakticky až do zániku patrimoniální správy. Jejich rozvoj kulminuje zejména v období po třicetileté válce, přibližně do poloviny 18. století. ČERNÝ, Václav, Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století, Praha 1929, s. 29–31.

soká a přibližuje se hustotě 7 dvorů/100 km², což je důsledek vysoké půdní úrodnosti.

Logicky nejméně zajímavým krajinným typem pro zřizování a provozování vrchnostenských dvorů jsou krajiny s výskytem terénních extrémů, např. horských holí, kuželů a kup, úzkých zařízlých údolí apod.

Pohořelické dvory

Druhá etapa výzkumu se zaměřila na detailní studium vývoje sekundární struktury krajiny vybraných vrchnostenských dvorů. Výsledky analýz byly zpracovány do podoby speciálních map s odborným obsahem. Jedním ze zajímavých příkladů vývoje krajiny vrchnostenských dvorů je příklad popluží pohořelických dvorů.

Popluží dvorů v Pohořelicích náleží do krajinného typu II.R.4/11 – stará sídelní krajina Pannonica na rozhraní rovin a širokých říčních niv s převládajícím rybničním využitím. Z biogeografického hlediska území leží v severním výběžku Dyjsko-moravského bioregionu. V zásadě lze konstatovat, že rybniční a luční hospodářství dvora se realizuje v široké říční nivě dolního úseku řeky Jihlavy, zatímco pole vystupují přes nízkou terénní hranu (178 m n. m.) do širokých rovin staré říční terasy. Na nejvyšším bodu území ve výšce 188 m n. m. se rozkládá lesní komplex Proklatá (západní okraj popluží). V nejnižších polohách ve východní a jižní části popluží se nachází historická rybniční soustava (Starý rybník ve výšce 177 m n. m. a rybník Vrkoč 174 m n. m.).

Pohořelice byly od roku 1514 oficiálně součástí Židlochovického panství. Majetky v Pohořelicích byly postupně v držení Pernštejnů (1514–1562), Žerotínů (1562–1616), Valdštejnů (od 1616), od konce 17. století Sinzendorfů a od roku 1742 Ditrichštejnů (1742–1819). V roce 1819 prodali Ditrichštejnové pohořelické statky habsbursko-lotrinské rodině. V roce 1848 po zániku patrimoniální správy přestaly Pohořelice náležet k Židlochovickému panství a staly se součástí hustopečského hejtmantství, soudní okres Židlochovice. Soustavu pohořelických dvorů tvoří Velký dvůr (pol. 16. století, obr. 1), Mariánský dvůr a Vilémov (přelom 18. a 19. století) a nejmladší Hornoleský nebo též Hildegardin dvůr (1847–1848, obr. 1). Komplex dále doplňuje zámek Leopoldsrue (1747), na který navazuje bývalá obora mezi Velkým dvorem a Pohořelice-mi, a krajinářský park jižně od zámečku, jehož pozůstatky jsou v lese patrné dodnes. Volně v krajině bylo rozmístěno ještě několik samostatných hospodářských stavení – seníků a stodol. Všechny hospodářské dvory jsou umístěny podél západní a jižní linie zrušeného rybníka. V prostoru, který vrchnost získala po jeho vypuštění, vznikla velkoryse uspořádaná luční a pastevní krajina určená zejména pro chov ovcí.

Na proměnách území se nejvíce podílely rody Pernštejnů a Ditrichštejnů. Pernštejnové zde založili rybniční soustavu, Ditrichštejnové ji zrušili a upřednostnili chov dobytka a další požitky. Výsledkem jejich činnosti byla unikátní podoba komponované pastevní krajiny, která se ve fragmentech dochovala do dnešní doby. Samotná niva byla původně protkána mnoha říčními rameny a měla charakter bažin. Dnes je zde vodní režim výrazně upraven systémem několika rybníků, náhonů a dalších vodohospodářských opatření a půda je využívána převážně pro polní kultury. Přesto je v některých místech stále patrná vyšší hladina podzemní vody, jež se při vyšším stavu dostává až těsně k povrchu, a omezuje tak využití půdy. V těsné blízkosti řeky

1 Snímek z dronu zobrazuje klíčový pohled na zbytky prostorové kompozice krajiny popluzí pohořelických dvorů. V popředí snímku Hildegardin dvůr. Výrazné jsou linie historických krajinných prvků polních cest a odvodňovacích kanálů. Jedná se o spontánně vzniklé porosty na místě bývalých alejí rozdělujících pastviny. Zdroj: foto Radim Klepárník (2020).

pak dodnes zůstaly zachovány zbytky lužních lesů, místy skrývající i nepůvodní dřeviny jako pozůstatek bývalých parkových úprav.

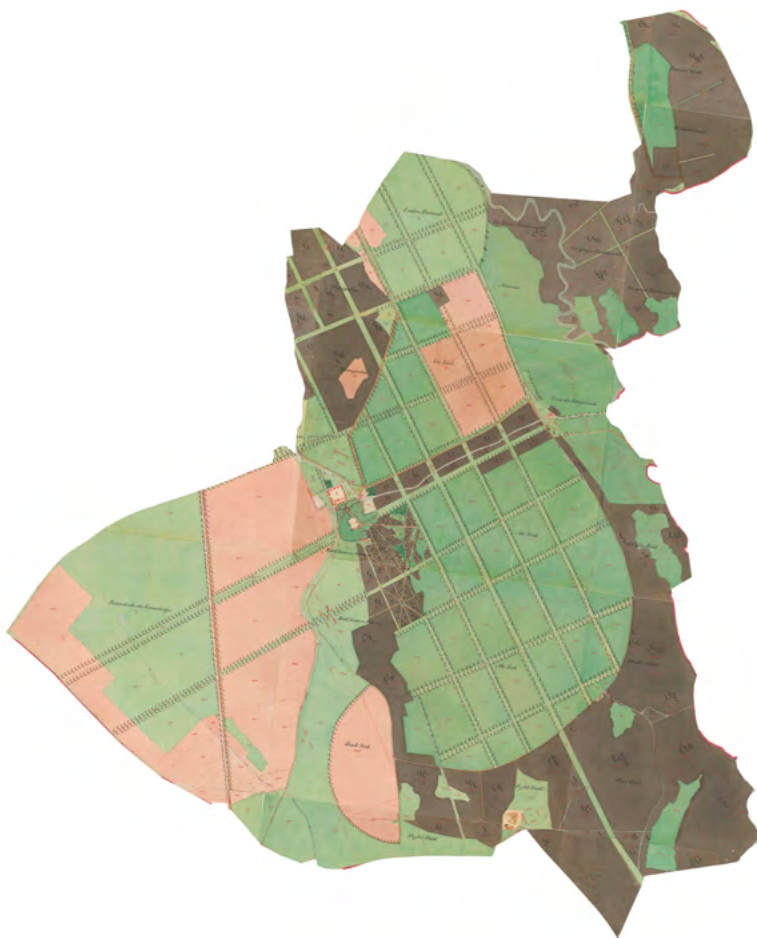
Příchod Pernštejnů měl pro Pohořelice zásadní význam. Přestože zde působili jen krátce (1514–1562), změnila se v té době krajina výrazným způsobem. Vilém z Pernštejna, který se proslavil především založením rybníční soustavy na Pardubicku, spojil Pohořelice s Židlochovickým panstvím a založil zde rozsáhlou rybníční soustavu, jež navazovala na některé již existující rybníky. Do spádové oblasti Pohořelic tak přibyly rybníky Starosta (později Starý), Nadymač a Netušil, později pak Nový a Přibyl.

Po období husitských válek došlo k výraznému hospodářskému úpadku území; kvůli dovozu vzácných kovů z kolonií značně poklesla cena peněz, a vrchnost se tak musela více spoléhat na vlastní hospodářskou výrobu. To většinou znamenalo rozšiřování majetku získáním dalších panství a rozvíjením výhodných odvětví zemědělství, jakými bylo rybníkářství, chmelařství nebo živočišná výroba.²⁸ V případě Pohořelic bylo podpořeno rybníkářství a chov dobytka, především skotu a ovcí na maso a produkci sýra.

V 18. století, kdy získali Židlochovické panství mikulovští Ditrichštejnové (1743–1819), na Pohořelicku probíhaly další výrazné změny. První z nich je výstavba loveckého zámku Leopoldsruhe (r. 1744), již inicioval Leopold Ditrichštejn.²⁹ Mezi Velkým dvorem

28 BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín, Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Praha 2010.

29 KRATOCHVÍL, Augustin – DVORSKÝ, František, Vlastivěda moravská II. Díl I. místopisu, čís. 81, Místopis Moravy, Brno 1913.

- 2 Na mapě stabilního katastru z roku 1825 je zřejmá specifická struktura lučně-pastevní krajiny popluží počátku 19. století. Zdroj: Originální mapy stabilního katastru 1 : 2 880. 2021 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

a Pohořelicemi se od konce 17. století nacházela bažantnice a mezi poli západně od dvora byl vytvořen také remízek pro křepelky. Zámeček byl velmi oblíben nejen Leopoldem, ale i jeho nástupci a brzy u něj vznikl i zámecký park, který volně přecházel v okolní krajinu.

V průběhu 18. století dochází k poklesu výnosnosti pohořelických rybníků. V českých zemích byly rybníky rušeny již od 17. století; ty pohořelické zanikly až na přelomu 18. a 19. století.³⁰ Jak dokládají mapové podklady 2. vojenského mapování a císařské otisky stabilního katastru z první poloviny 19. století, nebyl v té době jižně od Pohořelic

30 KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, V. díl, Praha 2002.

jediný rybník. Některé plochy byly převedeny na ornou půdu (např. část Nového rybníka mezi Pohořelicemi a Velkým dvorem), většina byla ale proměněna na louky a pastviny využívané především pro chov ovcí, který se zde rozšířil. V této době vznikly dva nové ovčiny jižně od Velkého dvora – Mariánský dvůr a Vilémov, z nichž se později staly samostatné dvory. O několik desítek let později skupinu dvorů uzavřel Hildegardin dvůr v Horním lese (odtud druhý název Hornoleský).

V této době převládala v nivě řeky luční společenstva, která byla rozdělena pravidelným rastrem dvouřadých alejí. Toto tvarosloví, patrně např. na císařských otiscích stabilního katastru (obr. 2), tvoří jedinečnou krajinnou kompozici, typickou jinde spíše pro lesy ve formě systému průseků. Jednotlivé obdélníky, o velikosti 5–10 ha, byly buď střídavě využívány jako pastva pro stáda ovcí, nebo byly sečeny a seno bylo uskladněno pro zimní období. Dá se předpokládat, že rozdělení popluží na oddělené segmenty vycházelo z hospodářských potřeb a přirozené rotace pastvy.

Pohořelice se roku 1819 dostaly do vlastnictví habsbursko-lotrinského rodu, hospodářské využití ale v té době zůstávalo stejné.³¹ Poslední výrazná změna v krajině, která částečně vrátila předchozí vrstvy historie, nastala až v roce 1948, kdy se začaly obnovovat místní rybníky. Z pohořelických rybníků byl obnoven pouze Starý rybník. Mimo katastrální území Pohořelic se vrátily ještě rybníky Novoveský a Vrkoč, které spolu tvoří menší soustavu. Změny způsobu využití území po 2. světové válce byly často doprovázeny necitlivým přístupem ke stavebním památkám. Z loveckého zámečku a na něj navazujících budov se stala drůbežárna, většina pastvin byla přeměněna na ornou půdu, z původních ovčínů se postupně stávaly rodinné domy.

Ve 20. století se změnila priority zemědělství. Na Pohořelicku bylo více podporováno obilnářství a intenzivní rybníkářství, luční a pastevní hospodaření bylo postupně utlumováno. Dnes jsou zde různou měrou obnoveny a zachovány prakticky všechny vrstvy historického využití.

Dnešní podoba krajiny pohořelických dvorů má základ v posledních zmíněných úpravách ze druhé poloviny 20. století a takřka se od té doby nezměnila. Vedle produkčních rybníků zde funguje především intenzivní rostlinná výroba, která do značné míry zastínila tu živočišnou. Chov ovcí dnes není tak výhodný a od r. 1995, kdy byl znovu založen, tu existuje jediné stádo, a sice přímo ve Velkém dvoře. Velké bloky orné půdy jsou i v místech původních pastvin. Díky intenzivnímu hospodaření postupně mizí poslední zbytky historických alejí, které kdysi vymezovaly jednotlivé pozemky.

Lovecký zámeček, jenž v průběhu 20. století chátral, přestože je památkově chráněn již od roku 1958, našel ve 21. století nové využití a dostalo se mu náležité opravy. Dnes v něm sídlí Dům na půli cesty. Druhý chráněný objekt – Hildegardin dvůr – je v soukromých rukách a aktuálně prochází rekonstrukcí. Některé k němu přiléhající hospodářské budovy byly přestavěny na rodinné domy, zbývající budovy teprve čekají na budoucí využití.

31 Blíže: HOLER, Jaroslav, a kol., 750 let města Pohořelic, Pohořelice 1973.

Poloha dvora	Vrstevnice	Lesní pozemek	Vodní nádrž
Hranice řešeného území	Budova	Orná půda	Zahrada
HKP - zachovalý	Vodní dílo	Ostatní plocha	Zamokřená plocha
HKP - ztracený	Dálnice, silnice	Ovocný sad	Zastavěná plocha
SKP - bez historie	Koryto vodního toku	Trvalý travní porost	

3 Výsledek vyhodnocení změn krajinné struktury popluží pohořelických dvorů a stavu krajinných prvků ve srovnání se stavem dle stabilního katastru. Zdroj: autorka Zuzana Fialová.

Tabulka 3 Výsledky analýzy krajinných prvků a jejich změn (celkové vyhodnocení změn krajinné struktury, obr. 3)

Celková rozloha popluží pohořelických dvorů [ha]	1 372,2
Počet analyzovaných krajinných prvků v popluží dvora [ks]	315
Plocha analyzovaných krajinných prvků v popluží dvora [ha]	1 197,6
Počet krajinných prvků historicky doložených, ale ztracených [ks]	104
Plocha krajinných prvků historicky doložených, ale ztracených [ha]	663,3
Počet krajinných prvků historicky nedoložených, ale existujících [ks]	6
Plocha krajinných prvků historicky nedoložených, ale existujících [ha]	6,6
Počet krajinných prvků historicky doložených a stále existujících [ks]	205
Plocha krajinných prvků historicky doložených a stále existujících [ha]	527,7

Zdroj: vlastní zpracování.

Z historické analýzy změn krajinné struktury vyplývají následující závěry:³²

- a) Popluží pohořelických dvorů bylo zkoumáno na ploše 1372,2 ha. Z toho biologicky cenné krajinné prvky tvoří 87,3 % plochy popluží, což je neobvykle vysoký podíl. Způsobuje ho především vysoká rozloha vodních ploch.
- b) Průměrná velikost krajinného prvku v popluží pohořelických dvorů je 3,8 ha, vypočtena váženým průměrem. Kritériem váhy byl součet výměr všech krajinných prvků určitého druhu (podle předcházející kapitoly). Aritmetický průměr velikosti činí 2,13 ha, medián velikosti plochy je 0,43 ha. Velikost prvků je silně rozkolísaná (od 0,00002 ha po 103,8 ha). To potvrzuje i extrémně vysoká hodnota směrodatné odchylky (11,02). Rozkolísanost velikostí plošek nepřispívá k jednoznačnému vyhodnocení harmonického měřítka ani ekologické stability území.
- c) Podle evidence v katastru nemovitostí zaniklo v popluží celkem 104 prvků, s výměrou 663,3 ha (48,3 % popluží). Do určitého období (viz hodnocení dále) představovalo celé popluží jeden velký krajinářský celek komponované krajiny. Všechny následné změny využití území rozlohu krajinných prvků zmenšovaly.
- d) Historicky doložených a dodnes zachovalých prvků je 205 s výměrou 527,7 ha. Jejich rozloha tvoří 38,5 % popluží. Území je tedy nadprůměrně vybaveno krajinnými prvky.
- e) K existující výměře krajinných prvků evidovaných katastrem nemovitostí vzniklo nově dalších 6 ploch s výměrou 6,6 ha (0,5 % výměry popluží), které nejsou jako krajinné prvky evidovány. Jde o nesoulad mezi reálným stavem a stavem v evidenci. Způsobovat to může zamokření pozemků nebo dotační politika, bránící degradaci půdy.
- f) Celkově tedy v území poskytuje ekosystémové a kulturní služby 315 krajinných prvků s výměrou 1197,6 ha. Koefficient trvalosti pro pohořelické dvory byl prostorovou analýzou vypočten na hodnotu 0,806 pro stav legislativně fixovaný katastrem

32 Blíže: KUČERA, Petr – FIALOVÁ, Zuzana – SALAŠOVÁ, Alena, Historický vývoj poplužních dvorů v modelových územích – pohořelické dvory, Lednice 2021, mapa s odborným obsahem, dostupné online: <http://web2.mendelu.cz/zf_563_krarch/DG18-018_M_9_Historicky-vyvoj-popluz-dvoru-model-uzemi_Pohorelice/> [13. 9. 2021].

nemovitostí. Tato hodnota se týká vztahů nad výměrou krajinných prvků. Pokud bychom podíl vyjádřili nad počtem krajinných prvků, hodnota koeficientu se zvýší na 2,028. Rozloha zaniklých prvků hodnocení zhoršuje mnohem výrazněji než jejich počet.

Pokud jako měřítko změn krajinné struktury použijeme celkovou výměru krajinných prvků, pak je území významně stabilizováno. Nicméně historická krajinná struktura měla do značné míry jiné rozložení prvků v krajině, které efektivněji umožňovalo využívat limitující přírodní podmínky území. Přinášela také významné hodnoty nehmotné povahy, které dnes kulturní harmonické krajině i jejím obyvatelům citelně chybí. Jedná se zejména o dlouhé atraktivní průhledy komponovanou krajinou na dominantu Pavlovských vrchů.

Závěr

Výzkumem se podařilo doložit na území České republiky vysoký výskyt dochovaných vrchnostenských dvorů. Krajina kolem nich se postupně mění, přesto si dodnes na celé řadě míst zachovává historické krajinné prvky, které jsou významné z hlediska kulturně-historického, mají ale i svůj nezpochybnitelný ekologický význam. Příkladem zajímavého uspořádání krajiny vrchnostenských dvorů je areál dvorů v Pohořelicích.

Třebaže má kulturní krajina pohořelických dvorů dochovanou vysokou koncentraci historických krajinných prvků, nepatří mezi zvláště chráněná území. Způsob organizace krajiny systémem alejí a vodních kanálů, s dochovaným komplexem dvorů a fragmenty pastvin, lesů a rybníků, je zajímavým příkladem harmonické nivní krajiny úrodných nížin.

Vektorizace sledovaných krajinných prvků poskytuje velmi podrobný přehled o jejich výskytu v současné struktuře krajiny. Převod legendy na ekvivalenty mapových značek starých map umožňuje komparativní analýzu struktury v časových vrstvách jednotlivých kartografických děl.

Prostorová analýza z většiny modelových panských dvorů prokazuje, že z území při jeho vývoji mizí mozaika krajinných prvků. Jde především o polyfunkční meze, liniové prvky, prohlubně, mokřady a zajímavé biotopy často s blokovanými sukcesními stadii autogenní nebo autochtonní sukcese. Projevuje se to nejenom snížením druhové rozmanitosti, ale i narušením přirozených ochranných a obnovných procesů v krajině.

Komplementární součinnost produkčních a obnovných režimů a dějů vytváří předpoklady pro dlouhodobou udržitelnost produkce. Vedlejší účinky na ekosystémy, efekty spojené s percepcí, mikroklimatickou pohodou a estetickým vnímáním prostorového souladu jsou často nezáměrnými důsledky dodržování základních principů dobré praxe, např. norfolkského osevního postupu, který stál na počátku růstu blahobytu českého a moravského dominia.

Z hlediska přírodních a krajinářských hodnot je třeba také zdůraznit význam řešeného území pro ekologickou stabilitu krajiny a její obnovu. Řešené území je v přímém kontaktu s regionálními i lokálními skladebnými prvky územního systému ekologické stability krajiny. Větší část popluží leží ve vidlici mezi regionálními bio-

centry. To zásadním způsobem zvyšuje ekologický význam krajinných prvků, které byly předmětem výzkumu. V této souvislosti je třeba konstatovat, že historická krajinná struktura podporuje svojí rozmanitostí účel ochrany biofondu krajiny lépe než struktura dnešní.

Prameny a literatura

Literatura

- BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín, Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Praha: Libri 2010.
- BUKAČOVÁ, Irena, Památky hospodářské architektury Plaska a Kralovicka, in: Tvář naší země – krajina domova 6. Naše krajina v kulturním prostoru Evropy, Lomnice nad Popelkou: Studio JB pro Společnost pro krajinu 2005.
- CAJTHAML, Jiří – JANATA, Tomáš – KREJČÍ, Jiří, Rekonstrukční mapa šlechtických panství v Čechách a na Moravě vyhotovená k polovině 19. století. Schlenklovy mapy 6 moravských a 2 slezských krajů, Praha: ČVUT v Praze, nedatováno.
- ČERNÝ, Václav, Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století, Praha: Československá akademie zemědělská 1929.
- DRKAL, Stanislav – BRZOBOHATÝ, Jan, Karolinský katastr slezský, 1. díl, 2. díl, Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČSR 1972.
- EHRlich, Marek – KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra – PACÁKOVÁ, Božena – PAVLÁTOVÁ, Marie – SALAŠOVÁ, Alena – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – VOREL, Ivan – WEBER, Martin, Typologie historické kulturní krajiny České republiky. Certifikovaná metodika, osvědčení č. 203, č. j.: MK 40137/2020 OVV, 18. 6. 2020, České Budějovice: Národní památkový ústav 2020.
- HOLER, Jaroslav, a kol., 750 let města Pohořelice. Sborník k jubileu založení města, Pohořelice: Městský národní výbor 1973.
- CHALUPA, Aleš (ed.), a kol., Tereziánský katastr český, sv. 1 (kraje A–CH), Rustikál, Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR 1964.
- CHALUPA, Aleš (ed.), a kol., Tereziánský katastr český, sv. 2 (kraje K–Ž), Sumář a rejstřík, Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR 1966.
- CHALUPA, Aleš (ed.), a kol., Tereziánský katastr český, sv. 3, Dominikál, Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR 1970.
- CHODĚJOVSKÁ, Eva, a kol., Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech, Josefov: Národní památkový ústav 2020.
- KOTYŠKA, Václav, Úplný místopisný slovník království Českého, Brno 2019.
- KRATOCHVÍL, Augustin – DVORSKÝ, František, Vlastivěda moravská II, díl I. místopisu, čís. 81, Místopis Moravy. Brněnský kraj. Pohořelský okres, Brno: Musejní spolek 1913.
- KUČA, Karel (ed.) – MALINA, Ondřej – SALAŠOVÁ, Alena – WEBER, Martin, a kol., Historické kulturní krajiny České republiky, Průhonice: VŮKOZ, v. v. i., 2020.
- KUČA, Karel, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, V. díl, Par–Pra, Praha: Libri 2002.
- KUČERA, Petr, Rozbor a hodnocení struktury a typických znaků krajiny v hospodářském zázemí panských dvorů. Certifikovaná metodika, osvědčení č. 221 ze dne 12. 3. 2021, Lednice: ZF MENDELU 2021.
- LÖW, Jiří – NOVÁK, Jaroslav J., Typologické členění krajin České republiky, Urbanismus a územní rozvoj, 2008, 11, č. 6, s. 19–23.
- MAUR, Eduard, Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu

- ke kapitalismu, Hospodářské dějiny = Economic history, Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV 1981, 7, s. 203–226.
- MAUR, Eduard, Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách, Prameny a studie, 1990, č. 3, s. 3–129.
- ORTH, Jan Ev. – SLÁDEK, František, Topograficko-statistický slovník Čech: čili Podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad království Českého, Praha: I. L. Kober 1870.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, sv. 7, Praha: J. Otto, 1893.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, sv. 20, Praha: J. Otto, 1903.
- PALACKÝ, František, Popis království Českého: čili Podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradů a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII vykonaného, Praha: J. G. Kalve 1848.
- RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, Miroslav, Tereziánský katastr moravský. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy (Edice berních katastrů českých, moravských, slezských, sv. 1), Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČSR 1962.
- RYCHLÍK, Jan, Zemědělská usedlost v období feudalismu, Vědecké práce Zemědělského muzea 1989–1990, 1990, s. 195–212.
- SVOBODA, František – HOMOLA, Aleš – CZAJKOWSKI, Petr – MARKEL, Martin – PONEŠOVÁ, Barbora, Krajina jako dílo. Barokní krajinou od Mikulova po Znojmo, Brno: Národní památkový ústav 2016.
- TITTL, Ignaz, Schematismus a statistika statků velkých a rustikálních v království Českém, Praha: Josef Springer 1902.
- VOKURKA, Michal, Barokní krajina na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740, Praha: Academia 2022.
- ZÁMEČNÍK, Roman (ed.), Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladru-
bech nad Labem, Praha: Národní zemědělské muzeum 2022.
- ŽIŽKA, Jan, Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, Praha: Národní památkový ústav 2018.

Internetové zdroje

- KUČERA, Petr – FIALOVÁ, Zuzana – LACINA, Darek – MARTINKOVÁ KUCHYŇKOVÁ, Hana – MATĚJKA, Daniel – NÁHLÍKOVÁ, Barbora – NOVOTNÁ, Želmíra – PAVLAČKOVÁ, Katarína – SALAŠOVÁ, Alena – SEDLÁČEK, Jozef – TRPÁKOVÁ, Lenka – ŽALLMANNOVÁ, Eva, Katalog panských dvorů Čech, Moravy a Slezska v typech krajin, Brno 2019, dostupné online: <http://web2.mendelu.cz/zf_563_krarch/DG18-018_M_1_Katalog-panskych-dvoru-Cech-Moravy-Slezska-v-typech-krajiny/> [2. 8. 2019].
- KUČERA, Petr – FIALOVÁ, Zuzana – SALAŠOVÁ, Alena, Historický vývoj poplužních dvorů v modelových územích – pohorelické dvory, Lednice 2021, mapa s odborným obsahem, dostupné online: <http://web2.mendelu.cz/zf_563_krarch/DG18-018_M_9_Historicky-vyvoj-popluz-dvoru-model-uzemi-Pohorelice/> [13. 9. 2021].

Krajinářská studie území Baba v Praze

Landscape analysis and master plan of the Baba region in Prague

Alice Cívínová (Frydrychová)

Abstrakt: Tento článek volně navazuje na příspěvek „Krajina vilových čtvrtí a její proměny“.¹ Oba články vycházejí z diplomové práce autorky obhájené v roce 2021 na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity v Brně. Cílem příspěvku je představit stav a potenciál území Baba v Praze z krajinářského a urbanistického pohledu. Impulzem pro návrh optimálního řešení této unikátní lokality formou územní studie se stala zanedbanost a nevhodná péče o veřejná prostranství vilové čtvrti Baba. Návrh zároveň čerpá z výsledků teoretické rešerše zkoumající základní principy a hodnoty krajiny vilových čtvrtí, které byly představeny v předchozím příspěvku (FRYDRYCHOVÁ, Alice, Krajina vilových čtvrtí a její proměny, *Prameny a studie*, 2022, č. 71, s. 59–89).

Summary: This article is loosely related to an earlier paper, ‘The Landscape of Residential Neighbourhoods and Its Transformations’. Both articles are based on the author’s MA thesis defended in 2021 at the Faculty of Horticulture of the Mendel University in Brno. The aim of the paper is to analyse the current state and potential of the Baba area in Prague from the perspective of landscape analysis and urban planning. The effort to formulate an optimal solution for this unique location in the form of a landscape study has been driven mainly by the current state of neglect and inadequate care of public spaces in the Baba residential area. The proposal also draws on the results of theoretical research into the basic principles and values of residential neighbourhood landscapes, which were presented in the previous paper (FRYDRYCHOVÁ, Alice, *Krajina vilových čtvrtí a její proměny*, *Prameny a studie*, 2022, č. 71, s. 59–89).

Klíčová slova: ostroh Baba; sídliště Baba v Praze; osada Baba; vilová čtvrtí; krajinářská studie.

Keywords: Baba promontory; housing estate in Prague; Baba settlement; villa neighbourhood; landscape master plan.

Úvod

Území vilové čtvrti Baba v Praze, jemuž je věnován tento příspěvek, je příkladem místa, kde aktuální stav veřejných prostranství zcela neodpovídá mezinárodnímu významu lokality i kvalitě jednotlivých vil. Proto bylo vybráno jako modelové území pro krajinářskou studii navrhující jeho celkovou revitalizaci.

V návrhu jsou popsány principy uspořádání vilových čtvrtí zjištěné v rešeršní části

1 Viz FRYDRYCHOVÁ, Alice, *Krajina vilových čtvrtí a její proměny*, *Prameny a studie*, 2022, č. 71, s. 59–89.

2 FRYDRYCHOVÁ, Alice, *Krajina vilových čtvrtí a její proměny*. Studie území Baba v Praze. Nepublikovaná diplomová práce. Lednice: Mendelova univerzita v Brně 2021.

představené v první části článku. Baba je unikátní nejen svým umístěním, bohatou mnohvrstevnatou historií a unikátní architekturou, ale také rozmanitostí typů veřejných prostranství v zástavbě i v navazující krajině. Na jejím příkladu lze tedy ukázat, jak je možné k takovým prostranstvím přistupovat.

Především je ale území řešeno komplexně v širších krajinných souvislostech. Soubor funkcionalistických vil je zde vnímán v kontextu celého ostrohu Baba vymezeného údolím Vltavy a Šáreckého potoka. Historické i vizuální dominanty zde kromě vil představují kostel sv. Matěje a romantická zřícenina Baba. Na základě analýz přibližných v první části článku jsou definovány hodnoty a problémy této čtvrti. Následně jsou stanovena východiska pro navrhovanou revitalizaci zpracovanou ve formě územní studie. V poslední části je představen samotný návrh. Ten vyzdvihuje jedinečné přírodní, historické, urbanistické, architektonické i estetické hodnoty této lokality, která je zároveň vizuálně propojená s nejdůležitějšími dominantami Prahy. Rovněž může sloužit jako podklad pro navazující studie veřejných prostranství Baby či regulační plán pro ochranu a rozvoj řešené oblasti.

Metodika

Postup lze rozdělit na fázi analýzy a vlastního návrhu. V průběhu analytické fáze bylo provedeno několik terénních průzkumů v různá denní i roční období. V rámci nich byla pořízena fotodokumentace lokality a provedeno doplnění inventarizace dřevin veřejných prostranství v západní části zastavěného území. Prověřeny byly literární, archivní i relevantní internetové zdroje. Od Institutu rozvoje hl. m. Prahy (dále IPR Praha) byla získána další data, jako je geodetické zaměření, inventarizace dřevin části území či data z Územně analytických podkladů (dále ÚAP). Kontaktován byl také odbor územního rozvoje městské části Praha 6, kde byl získán souhlas s dotazníkovým šetřením. Od jeho realizace bylo upuštěno z důvodu časové kolize s paralelně reálně probíhající koncepční studií, kterou zadával IPR Praha³. V rámci participace IPR Praha proběhlo online setkání, ze kterého byly získány některé poznatky od místních obyvatel.

Výstupem analytické fáze je textová i grafická charakteristika řešeného území včetně jeho širších souvislostí. Pro 13 veřejných prostranství na Babě byly zpracovány analytické grafické karty charakterizující jejich vývoj i současný stav.⁴ Rozborová část je shrnuta v mapách a popisech hodnot a problémů, příležitostí a hrozeb, na něž je navázáno v návrhové části.

Návrh je rozčleněn do pěti celků. Svou podrobností odpovídá úrovni územní studie, která může být podkladem pro tvorbu regulačního plánu či dalších podrobnějších studií jednotlivých částí území. Návrh byl v průběhu práce konzultován s vedoucí práce doc. Dr. Ing. Alenou Salašovou a kolegiem kritiky v rámci předmětu Diplomový ateliér. Dopravní řešení návrhu bylo konzultováno s dopravním specialistou. Návrh se řídí platnými normami navrhování do té míry, jakou vyžaduje podrobnost

³ Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, Sídliště Baba, 2020–2022.

⁴ Tyto karty včetně jejich metodiky jsou součástí diplomové práce. FRYDRYCHOVÁ, A., Krajina vilových čtvrtí a její proměny. Studie území Baba v Praze, c. d., s. 50–63.

zpracování této studie. Finální návrh je prezentován graficky v podobě schémat, půdorysů, řezů a vizualizací i textově formou popisu jednotlivých částí návrhu. V závěru je výsledná studie konfrontována s aktuálním i navrhovaným územním plánem, požadavky památkové péče i limity danými aktuálním stavem území.

Analýza i návrh jsou pro potřeby tohoto příspěvku zkráceny tak, aby byla zachována jejich smysluplnost a návaznost. Podrobnější popis jednotlivých částí včetně doplňujících grafických příloh lze dohledat v samotné diplomové práci, která je veřejně dostupná.⁵

Základní pojmy

Baba / Na Babě – ostrožna mezi údolím Vltavy a Šáreckým potokem, celkově označení širšího řešeného území.

Sídliště Baba – místní označení všech zastavěných (zastavitelných) ploch včetně přilehlých veřejných prostranství v rámci širšího řešeného území.

Vilová čtvrť Baba – soubor všech izolovaných rodinných domů (případně dvojdomů) v širším řešeném území včetně navazujících veřejných prostranství.

Osada Baba / kolonie Baba – 33 vil se zahradami, které jsou součástí původní koncepce Svazu československého díla, postavené do roku 1939. Součástí jsou přilehlá veřejná prostranství.

Územní studie – součást územně plánovacích podkladů, jež „ověřuje možnosti a podmínky změn územní studie, které ověřují možnosti a podmínky změn v území; slouží jako podklad k pořizování politiky územního rozvoje, územně plánovací dokumentace, jejich změně a pro rozhodování v území“.⁶

VÝSLEDKY PRŮZKUMŮ A ROZBORŮ

Následuje shrnutí jednotlivých jevů a témat, která byla v řešeném území analyzována, ve zkráceném rozsahu potřebném pro pochopení a vysvětlení navazujícího návrhu.

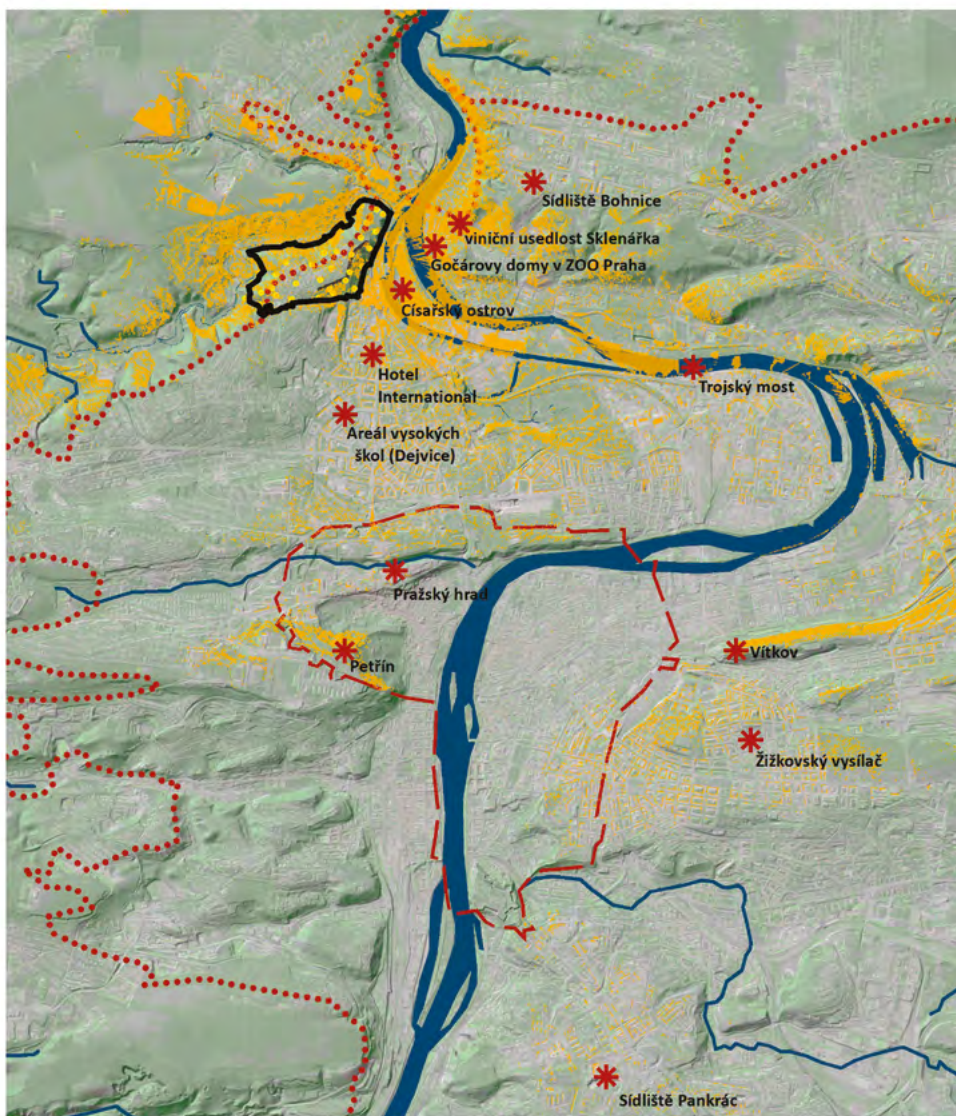
Širší vztahy

Území zvané Baba se nachází v hlavním městě Praha, v katastrálním území Dejvice.⁷ V rámci Prahy jde o vizuálně exponovaný ostroh ohraničený z východu údolím Vltavy a ze západu údolím Šáreckého potoka. Ostrožna vytváří významný pohledový horizont viditelný z centra Prahy, z protějších stran obou údolí i ze vzdálenějších

5 FRYDRYCHOVÁ, A., Krajina vilových čtvrtí a její proměny. Studie území Baba v Praze, c. d., s. 70–95.

6 Zákon č. 183/2006 Sb., § 25, o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).

7 Český úřad zeměměřičský a katastrální (ČÚZK), Nahlížení do katastru nemovitostí [online], 2004–2021.

- hranice širšího řešeného území
- * vybrané dominanty viditelné z Babý
- viditelnost ostrohu Babý (dle GIS)
- body pro výpočet viditelnosti
- horizont ochr. pásma PPR
- - - - hranice Pražské památkové rezervace
- linie exponovaných staveb na Babě
- vodní toky

0 500 1 000 2 000 m

1 Mapa širších vztahů a vizuálních vazeb. Zdroj: autorka, podkladová mapa DMR 4G, ČUZK (2021).

2 Vybrané výhledy z Baby do okolí. Zdroj: foto autorka (2020–2021).

3 Vybrané pohledy na ostroh Baba z okolí. Zdroj: foto autorka (2020–2021).

periferních oblastí Prahy (Suchdola či Bohnic). Naopak z vyhlídkových míst na Babě se nabízí pohled do údolí Vltavy, na velkou část Dejvic, Troju na protější straně řeky a nejvýznamnější pražské dominanty, jako je Pražský hrad, Petřín, Žižkovský výsilač, sídliště Pankrác, Trojský most a další. Na severu se otevírá pohled na Suchdol, Lysolaje i vzdálenější Bohnice. Na jihozápadě do údolí Šáreckého potoka. Výhody této strategické a chráněné polohy pro osídlení využili lidé již v prehistorii. Ostrožna představuje také ekologicky významný „zelený klín“ tvořící rozhraní mezi kompaktní zástavbou centra a rozvolněnější periferií Prahy. Zástavba navazuje na vilovou čtvrť Hanspaulka a představuje atraktivní lokalitu pro bydlení i rekreaci. Funkcionalistická vilová čtvrť je také kulturně a historicky propojena s pěti dalšími výstavními soubory moderního bydlení v evropských městech (Stuttgart, Vratislav, Vídeň, Brno, Curych).⁸ Z hlediska motorové dopravy je Baba přístupná z jednoho (jihozápadního) směru.

Vymezení řešeného území

Koncepce řešení je navržena ve dvou měřítkách podrobnosti. Pro širší zájmové území byla vypracována celková koncepce řešení veřejně přístupných prostranství. Území představuje celý ostroh Baba. Jihovýchodní hranici tvoří přechod do vilové čtvrti Hanspaulka vymezený ulicí Šáreckou. Celková plocha je 76 ha. Řešeny jsou vizuální vazby a působení pohledově exponovaných ploch na okolní krajinu, provozní vazby (přístupnost a prostupnost pro pěší i motorovou dopravu), celkové zobytnění území i významné rekreační trasy a zastavení.

⁸ Blíže: URLICH, Petr – ŠLAPETA, Vladimír – KŘÍŽKOVÁ, Alena, Slavné vily Prahy 6 – osada Baba 1932–1936, Praha 2013.

Pro užší řešené území je vytvořen podrobnější návrh v měřítku 1 : 1 000. Území o rozloze 21 ha představuje veřejná prostranství v bezprostředním okolí vilové zástavby a dále historicky, provozně či vizuálně související prostory nástupních míst i přilehlých svahů. Řešení zahrnuje celkovou kompoziční, provozní a programovou koncepci, návrh vegetačních prvků, včetně základního sortimentu dřevin, umístění městského mobiliáře, rámcové materiálové řešení a obecná doporučení pro rozvoj i ochranu hodnot v území.

Přírodní poměry

Území patří mezi nejteplejší a nejsušší oblasti České republiky.⁹ Z geomorfologického hlediska představuje plošinu na ostrohu, který na východní straně prudce spadá do údolí Vltavy, na severozápadní do úzce zaříznutého údolí Šáreckého potoka, na jihovýchodě srázem k Podbabě a na jihozápadě pokračuje úzkou šíjí směrem na Hanspaulku. Převýšení v zájmovém území je téměř 100 m (188 m n. m. u Šáreckého potoka – 274 m n. m. v nejvyšším bodě návrší).

Geologicky se území se nachází na starohorním skalním podloží, s charakteristickým výskytem bulžníků. Podloží tvoří sedimenty, konkrétně převažující droby. Překryto je říčními sedimenty o mocnosti 4–14 m, jež místy obsahují úlomky opuk.¹⁰ Propustné štěrkopískové sedimenty nacházející se na většině zastaveného území Baby jsou vhodné pro vsakování srážkových vod.¹¹

Území Baby patří z biogeografického hlediska do Řípského bioregionu, pro který jsou typické floristicky pestré oblasti v údolí Vltavy, jeho původní fauna je silně pozměněná a ochuzená činností člověka. Dochovala se zde ale například unikátní torza vyhraněně teplomilných hmyzích biocenóz.¹²

9 QUITT, Evžen, Klimatické oblasti, 1971, in: Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, Mapomat, Přírodní poměry, Praha 2021.

10 Česká geologická služba, Geologická mapa ČR. Měřítko 1 : 50 000, 2021; ZÁRUBA, Quido, Geologický podklad a základové poměry vnitřní Prahy, Praha: Státní geologický ústav 1948, in: PŇOVSKÝ, Tomáš, Geodrilling, s. r. o., Rešerše hydrogeologického průzkumu pro akci Sídliště Baba v k. ú. Dejvice, Praha 2020.

11 PŇOVSKÝ, Tomáš, Rešerše hydrogeologického průzkumu pro akci Sídliště Baba v k. ú. Dejvice, Praha 2020.

12 KARLÍK, Petr – ŘEZÁČ, Milan, Plán péče pro přírodní památku Baba na období 2010–2022, Praha 2008

Výsledky dendrologického průzkumu v zastavěném území¹³

Celkové vyhodnocení dendrologického potenciálu ukazuje, že v hodnoceném území se nachází přibližně polovina perspektivních a polovina neperspektivních dřevin. Z toho 33 % dřevin je v tristním stavu. Příkladem může být nedávno vysazené stromořadí jinanu dvoulaločného v ulici Matějská, které je dle vyhodnocení zdravotního stavu nutné zcela nahradit. Celkově lze současnou péčí o dřeviny pokládat za nedostatečnou. Za problematické lze také považovat druhové složení dřevin, kdy velkou část tvoří spíše nepůvodní až invazní (akát), případně málo odolné dřeviny, jako je jírovec maďal trpící v pozdním létě poškozováním klíněnkou jírovcovou.

Z původních výsadeb před 2. světovou válkou se dochovalo jen velmi málo dřevin (např. výše uváděné jírovce u Hendlova dvora). Třetina stromů je historicky nevhodná z hlediska sortimentu. Téměř polovina stromů (46 %) má negativní význam pro kompozici prostoru, tj. brání vizuálním, provozním či ekologickým vazbám v území.

V inventarizovaných plochách se nachází také keře, často v souvislých keřových porostech. Mnohé z nich jsou původně nálety, případně nahodilé výsadby. Za nevhodné lze pokládat porosty jehličnatých keřů na prostranství U Matěje, které zneprůhledňují prostor a do nichž jsou odhazovány odpady. Za hodnotné jsou považovány keře tvořící charakteristické stříhané živé ploty některých zahrad, ty už jsou však součástí soukromých pozemků. Problematický je výskyt některých invazních druhů, jako jsou kořenové výmladky akátu, škumpa nebo kustovnice.

Vegetace mimo zastavěné území

V řešeném území bylo zmapováno 9 typů přírodních biotopů¹⁴ – např. hercynské dubohabřiny, suché acidofilní doubravy, suché bylinné lemy, štěrbinová vegetace silikátových skal a drolin. Díky morfologii se jedná o bohatou mozaiku nacházející se na poměrně malé ploše. Zároveň je zde několik ploch nepřírodních biotopů, z nichž některé (lesní kultury s nepůvodními jehličnatými či listnatými dřevinami) by měly být postupně převedeny na přírodní, čímž by se ekologická hodnota území ještě zvýšila.

13 Metodika inventarizace dřevin pro účely této práce: Pro větší část území v okolí ulic Průhledová, Matějská a Jarní byla převzata existující inventarizace, kterou zpracovala firma All4Trees (GOROLOVÁ, Eva – WEBEROVÁ, Šárka, All4trees, s. r. o., Dendrologický průzkum pro koncepční studii Baba, Praha 2020) na zadání Institutu plánování a rozvoje hlavního města Prahy. Na základě jejich metodiky byla provedena inventarizace dalších částí řešeného území. Blíže FRYDRYCHOVÁ, A., Krajina vilových čtvrtí a její proměny. Studie území Baba v Praze, c. d., přílohy č. 1, 2, 3. Touto formou byly hodnoceny pouze dřeviny v zastavěném území. Porosty v krajině mimo zástavbu byly klasifikovány dle Katalogu biotopů. CHYTRÝ, Milan, Katalog biotopů České republiky: Habitat catalogue of the Czech Republic, Praha 2010.

14 CHYTRÝ, Milan, a kol., Mapování biotopů, 2010, in: Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, Mapomat, Praha 2020.

Historický vývoj území

Prehistorie

Poloha vyvýšené plošiny a ostrohu nad Vltavou vytvářela ideální podmínky pro osídlení již od pravěku. Území představuje strategický bod, z něhož šlo hlídat stezku podél Vltavy a zároveň byl chráněn ze tří stran prudkými svahy, z jihozápadu pravděpodobně opevněním. Tyto atributy přispěly k vytvoření hradiště centrálního významu a dominantnímu působení v krajině. Archeologické průzkumy dokládají výskyt několika kultur. Průzkumy byly prováděny převážně v dnes zastavěném území Baby, nezastavěné oblasti v okolí zástavby nebyly systematicky zkoumány.¹⁵

Kostel sv. Matěje

„Kostel sv. Matěje v Šárce bělá se na homolovitém kopci severozápadně od Prahy a vévodí vysokou polohou svou vši krajině.“¹⁶

Duchovní, historický i estetický význam kostela je nesporný. Jeho dominantní polohu věrně popsal Hansl již na konci předminulého století. V té době byla tato dominanta zesponu rámována travnatým porostem s roztroušenými dřevinami vytvářejícími sad, který v průběhu 20. století zarostl náletovou vegetací až do podoby dnešního lesního porostu. Věž kostela je stále viditelná z dalekého okolí, ovšem v létě z něj ční nad stromy z mnoha pohledů nad zapojenými korunami stromů pouze věž. Kostel je zmíněn v Hájkově kronice, kde figuruje mezi dvaceti kostely, které založil Boleslav II. a posvětil sv. Vojtěch.¹⁷ Svatyně byla postavena údajně již v roce 971, první písemné zmínky však pochází až z počátku 15. století, kdy zde stála kromě kostela později zaniklá fara. Místní osada se nazývala Újezdec nebo Šárka.¹⁸ Nynější barokní kostel byl postaven roku 1771 na místě toho původního. Kostel obklopuje hřbitov, který byl roku 1892 rozšířen do dnešní velikosti. Spolu se stavbou nového kostela zde byla zřízena také fara. Tradičně se tu konala první jarní pouť, zvaná později „Matějská“. Jejím předobrazem byla pouť v roce 1595. Poutní cesta začínala pod Pražským hradem a lemovalo ji 12 kapliček z 2. poloviny 17. století, z nichž jedna je kaple sv. Jana Nepomuckého u Hendlova dvora.¹⁹

15 HAVEL, J., Baba, c. d.; KACL, Pavel, Nové doklady pravěkých opevnění v Horní Šárce v Praze-Dejvicích, Archeologie ve středních Čechách, 2018, č. 22, s. 899–930.

16 HANSL, František, kapitola Kostel sv. Matěje v Šárce, in: Smíchovsko a Zbraslavsko: společnou prací učitelstva, Smíchov 1899, s. 215–217.

17 Tamtéž.

18 PODLAHA, Antonín, kapitola Šárka u sv. Matěje, fara, in: Posvátná místa království Českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvát. soch, klášterů i jiných pomníků katol. víry a nábožnosti v království Českém. Řada první: Arcidiecéze pražská, Díl VI. Vikariát Libocký. [s. l.]: Dědictví sv. Jana Nepomuckého 1911, s. 135–148.

19 VLČEK, Pavel, a kol., Umělecké památky Prahy, Velká Praha, A–L, Praha 2012, s. 236.

4 Baba s kostelem a vinicemi v 18. stol. V kontextu opevněné Prahy. Zdroj: anonym, kolem 1750, in: Archivní katalog AHMP, Praha 2021.

Horní Šárka a vinice

„Nejpůvabnější částkou ‚hor Šáreckých‘ jest tak zvaná Bába, místy skalnatý prudce zdvižený břeh Vltavy od úžlabí, kterým stékala voda z rybníčků Hornošáreckých do řeky podle Paňanky, až k ústí potoka Šáreckého.“²⁰

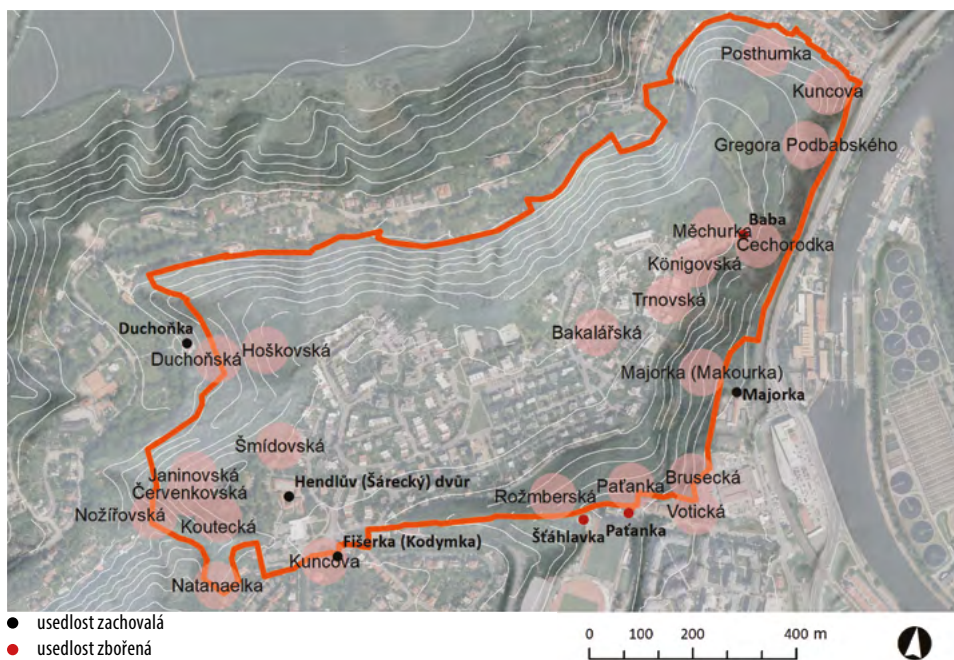
Oblast v blízkosti kostela a okolí Hendlova dvora na východní straně území je pozůstatkem původní vsi zvané Horní Šárka (původně Újezdec v Šárce) ze 14. století ve vlastnictví kapituly a probošství kostela sv. Víta.²¹ Dnes se této oblasti říká „U Matěje“. I tato lokalita je díky souvislé zástavbě k Babě dnes všeobecně spíše vnímána jako Baba či její vstupní prostor.²²

Název vsi Šárka vychází z pojmenování Šáreckého údolí podle pověsti o Dívčí válce. Údolí bylo pokryto Šáreckým lesem a od 14. století z nařízení Karla IV. byly na jeho svazích hojně zakládány vinice. Významnou usedlostí Horní Šárky je od 14. století dvůr dříve zvaný Šárecký, od 19. století Hendlův. Základ tvoří stará šárecká krčma, o níž existuje zmínka již z roku 1551. Usedlost prošla barokní a později klasicizující přestavbou, dnes je památkově chráněná, slouží rezidenčnímu bydlení a v objektu

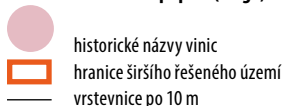
20 TEIGE, Josef, Sborník příspěvků k dějinám král. hlav. města Prahy, Praha 1911, s. 317.

21 Tamtéž, s. 50, 256.

22 KACL, P., Nové doklady pravěkých opevnění, c. d., s. 900.

rozmístění vinic dle popisu (Teige, 1911)

5 Přibližné umístění historických vinic a viničních usedlostí. Zdroj: autorka, podkladová mapa ČUZK, WMS – DMR 4G (Stínovaný model reliéfu); WMS – Ortofoto, 2021. Mapa je vytvořena na základě slovního popisu vinic ve Sborníku příspěvků k dějinám král. hlav. města Prahy (1911)²³ ve srovnání s indikačními skicami Stabliního katastru (1840).²⁴

čp. 152 funguje restaurace.²⁵ Kromě Hendlova dvora bylo v Horní Šárce několik menších usedlostí²⁶, u potoka v tzv. Dolní Šárce stával mimo jiné mlýn, od roku 1771 škola a v 19. století zde začaly vyrůstat letní měšťanské vily.

První zmínka o vinici na Šárce byla písemně doložena v 15. století, konkrétně šlo o vinici v roklí mezi ulicemi Paťanka a Nad Paťankou, k níž náležela již zaniklá usedlost Paťanka.²⁷ Vinice pokrývaly také téměř všechny jižně, jihovýchodně a jihozápadně orientované svahy v zájmovém území, v některých případech i méně klimaticky příznačně jinak orientované svahy či náhorní plošiny. Součástí vinic bývaly viniční

23 TEIGE, J., Sborník příspěvků k dějinám král. hlav. města Prahy, c. d., s. 317–470.

24 Autor neznámý, Indikační skici – Čechy (Národní archiv), in: Český úřad zeměměřičský a katastrální, 2020, list 1085-1 Dejvice – dříve Degwitz (Degwic), 1840.

25 LAŠTOVKOVÁ, Barbora, Pražské usedlosti, Praha 2007, s. 96–98.

26 TEIGE, J., Sborník příspěvků k dějinám král. hlav. města Prahy, c. d., s. 256.

27 LAŠTOVKOVÁ, B., Pražské usedlosti, c. d., s. 219.

lisy, kamenné zidky okolo vinogradů, viniční chatrče, domy a usedlosti (od 16. století hojně přeměňované na letní sídla se zahradami), skleníky a sady. Většina viničních dvorů byla pravoúhlého půdorysu, kdy naproti sobě stály obytné a hospodářské budovy, z jedné strany uzavřené stodolou, z druhé branou do dvora.²⁸ Kromě vinic se v blízkosti Baby zakládaly také chmelnice.

Vinice v Praze významně utrpěly nejprve při husitských válkách, poté během třicetileté války, která znamenala počátek jejich úpadku. Ještě v 17. a 18. století byla oblast Baby považována za nebezpečnou. Lupiči z vrchu číhali na pocestné v údolí, které poté přepadali.²⁹ Podoba krajiny vinogradů byla významně proměněna s výstavbou vilové čtvrti Hanspaulka a Baba v 1. polovině 20. století. Dochovalo se ale několik usedlostí, sakrálních staveb či názvy vinic, které se objevují v názvech ulic.³⁰

Zřícenina Baba

Ještě v polovině 19. století byl jihovýchodní svah Baby součástí rozsáhlé vinice Majorka (dříve Magourka), z níž je dodnes zachována jedna budova usedlosti, zbytky teras a jediná dnes fungující vinice Baba.

Dnešní památkově chráněná zřícenina Baba je romantizující přestavbou původního viničního lisu, jenž byl součástí letohrádku Serváce Engela z Englflusu z poloviny 17. století. Otvírá se z ní „rozkošný výhled do kotliny Vltavské od Libně k Podbabě i na vrchy a stráně kol dokola krajinu ovrubující.“³¹ V 19. století bylo do zříceniny v rámci romantizující úpravy vsazeno gotické okno.

Přílehlá vinice byla založena roku 1540 Matoušem Habartem z Obory, v průběhu času se rozšiřovala a měnila majitele. Podle děkana svatovítské kapituly Jana Pešiny z Čechorodu, který ji koupil od Engla, se nazývala „Čechorodka“, případně také „Děkanka“. Samotný název Baba byl užíván již v 15. století. Může to souviset se všeobecným označením baba pro dominantní vrch v krajině.³²

Vilová čtvrt' Baba – manifest funkcionalismu

„Krásné místo, v němž je zbudována osada Baba, dodává jí ceny. Snažili jsme se vytvořit projekty domů, které by využily krásné polohy a odhalily ji obyvatelům a návštěvníkům osady.“³³

Úvahy o zastavění návrší na Babě pocházejí z počátku 20. století. Dominantní a zdravá poloha, ve které převládá západní proudění, přispěla k atraktivitě bydlení na tomto místě. První plány zástavby návrší Baba jsou naznačeny v regulačním plánu pro širší část Prahy z roku 1928,³⁴ který využívá principů osovosti, perspektivních

28 Tamtéž, s. 11.

29 TEIGE, J., Sborník příspěvků k dějinám král. hlav. města Prahy, c. d. s. 279.

30 LAŠTOVKOVÁ, B., Pražské usedlosti, c. d., s. 18–19.

31 TEIGE, J., Sborník příspěvků k dějinám král. hlav. města Prahy, c. d., s. 317.

32 LAŠTOVKOVÁ, B., Pražské usedlosti, c. d., s. 24–26.

33 ŽÁK, Ladislav – DVOŘÁKOVÁ, Dita (eds.), Byt a krajina, Praha 2006, s. 60.

34 URLICH, Petr – BERÁNEK, Bohumil – BRANKOV, Nikolay, a kol., Slavné vily Prahy 6 – Hanspaulka, Praha 2020, s. 9–11.

průhledů a ukončení osy dominantou veřejné budovy. Vilovou zástavbu zde prostupuje výrazná centrální osa – široká třída směřující od kostela středem návrší k zakončující veřejné stavbě. Tuto osu protínaly tři příčné osy, jedna v západní části, další dvě odpovídající dnešní poloze ulic Průhledová a Jarní. Z tohoto plánu byly realizovány jen některé principy na části území.

Zástavba Baby navazuje na vilovou čtvrť Hanspaulka, jejíž převážná část vznikala v letech 1918–1945.³⁵ V této době byla v Praze dobudována například vilová čtvrť v Bubenči, nově vznikla Ořechovka či Barrandov. Vily v těchto čtvrtích se velmi lišily svou velikostí, nákladností i stylem.³⁶ Ve stejné době vznikaly vilové čtvrti v Brně, Plzni, Ostravě a dalších českých městech. Významné obytné soubory spojující principy zahradního města a funkcionalismu jsou přítomny ve Zlíně. Vily byly navrhovány převážně českými či německými architekty, zatímco prostší domy navrhovali spíše zedničtí mistři a stavitelé.³⁷

Záměr vytvořit na Babě ukázkou moderního bydlení byl inspirován funkcionalistickou výstavní kolonií na Weissenhofu ve Stuttgartu (výstava Die Wohnung v roce 1927). Podobný koncept byl uplatněn také v Brně (kolonie Nový dům), Vídní, Vratislavi a Curychu. Projekty jsou ovlivněné německou školou Bauhaus a ideálem zahradního města. Spojují výhody života ve městě a na venkově s novými sociálními a hygienickými požadavky.³⁸

Vilová čtvrť zvaná „osada Baba“ nebo „kolonie Baba“ představuje soubor vil postavených v rámci výstavy bydlení v roce 1932 iniciované Svazem československého díla. Přípravy probíhaly od roku 1928. Součástí výstavy mělo být 33 vil, z nichž 13 bylo dokončeno až v následujících letech do roku 1936. Další vily převážně navazující na tento urbanistický koncept jsou sice součástí této čtvrti, ovšem nepatří již do výstavní části. Rozdílem oproti ostatním výstavním koloniím byla výstavba domů soukromými stavebníky. Tím se projekt vyhnul neúspěchu kolonie Nový dům v Brně, v níž nebyl o developersky postavené domy zájem.³⁹

Regulační plán z roku 1928 upravil Pavel Janák. Inovativnost konceptu Baby spočívá v uspořádání ulic a pozemků, které jsou podélně řazeny ve směru vrstevnic. Terasovité rozmístění domů, kdy jednotlivé stavby jsou umístěny na pozemcích šachovnicově, umožňuje výhledy na Prahu ze všech vil. Obdélníkový půdorys domů natočený delší stranou k jihu zajišťoval dostatečné oslunění interiérů. Severní stranu izolují komunikační a hospodářské místnosti. Stanoven byl základní výškový koncept, ploché střechy, veřejné osvětlení i základní koncepce zahrad podle O. Fierlingera.⁴⁰

35 Tamtéž.

36 NOVÝ, Otakar, Česká architektonická avantgarda, Praha 1998, s. 309–311.

37 Tamtéž.

38 ŠENBERGER, Tomáš – ŠLAPETA, Vladimír – URLICH, Petr, Osada Baba. Plány a modely. [Katalog k výstavě], Praha 2000, s. 8–9.

39 URLICH, P. – ŠLAPETA, V. – KŘÍŽKOVÁ, A., Slavné vily Prahy 6 – osada Baba 1932–1936, c. d., s. 12–13.

40 Tamtéž; JANÁK, Pavel – SUTNAR, Ladislav, Výstava bydlení: Stavba osady Baba, Praha 1932, s. 8–9, 13–14.

6 Schematická skica rozmístění vil i vegetace s naznačenými výhledy. Zdroj: NTM, MAS, AA, fond Pavel Janák, kolem 1930, 2020, ident. 085, dsk. 219.

Zahrady vil představovaly prosté zelené plochy, „kde je jen málo, ale dobře volených a umístěných stromů, keřů a květin, kamenné nebo betonové desky, položené v trávniku místo cest, nízké drátěné ploty jednotného typu v celé osadě.“⁴¹ Výhled z obytných prostor domů „jeví se jako veliký živý obraz, stále se měnící podle počasí a denní a roční doby.“⁴² Zahrady výstavní kolonie mají rozlohu 400–1 600 m². V některých převažovaly ovocné, v jiných okrasné dřeviny. Ve Fierlingerových návrzích je patrná snaha odclonit zahrady od ulice živými ploty. „Průběh vrstevnice na návrší zdůraznil vysázením modřínů a borovic, které uspořádal tak, aby nerušily výhledy z domů.“⁴³ Charakteristické jsou také chodníky, jež jsou nezpevněné, šterkové či mlatové, s kamenným obrubníkem a asi 40 cm širokým pásem z obdélných betonových dlaždic vedoucím středem chodníku.⁴⁴

V období vzniku vilové čtvrti byl na jižním svahu pod vilami vysazen třešňový sad v pravidelném rastru, který začal v 70. letech zarůstat náletovou vegetací. Dodnes lze nalézt výsadbové jámy zaříznuté v prudkém svahu a torza některých původních třešní.⁴⁵

41 ŽÁK, L. – DVOŘÁKOVÁ, D. (eds.), Byt a krajina, c. d., s. 59.

42 Tamtéž, s. 60.

43 TEMPL, Stephan, Baba: osada Svazu Čs. díla Praha, Praha 2000, s. 35.

44 Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště NPÚ v Praze, Ocenění Evropské dědictví 2020 pro osadu Baba na rozcestí, 20. 4. 2020.

45 Srovnání historických leteckých snímků: IPR Praha, Archiv leteckých snímků, 2021.

- A** – hlavní osa od kostela k veřejné stavbě, která nebyla v tomto rozsahu realizována
- B** – nerealizovaná veřejná budova s kruhovým předprostorem uzavírající hlavní osu
- C** – nerealizované centrální parkové náměstí obklopené řadovou zástavbou
- D** – nerealizovaná osa východně od kostela přibližně kopírující historickou stezku
- E** – ulice v dnešní ose Jarní, v regulačním plánu nebyla navrhována jako široká zelená osa
- F** – místo dnešní osy Průhledové
- G** – ortogonální půdorys zástavby rodinných domů v zahradách (nerealizováno)
- H** – zaniklé schodiště do Podbaby
- I** – nerealizovaná (zaniklá?) stezka
- J** – vilová zástavba v rámci Výstavy bydlení (1932)
- K** – ostatní realizované vily

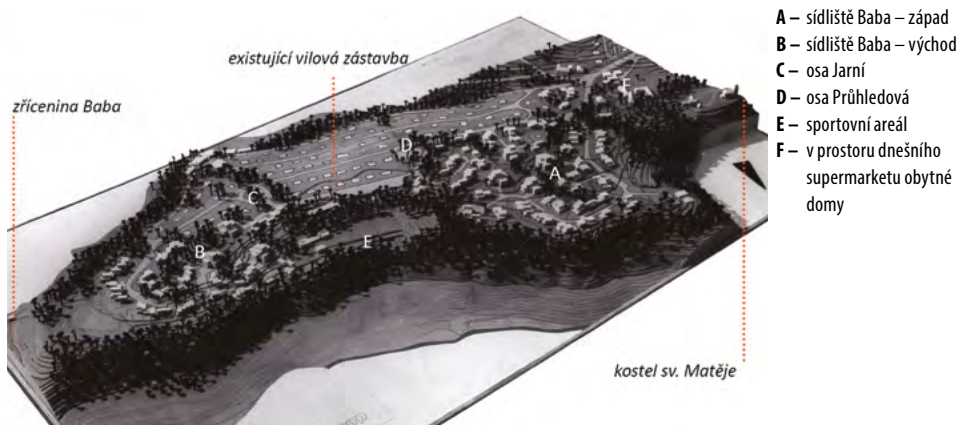
7 Janákův regulační plán Baby (jedna z variant), realizovaný jen z menší části.
Zdroj: NTM, MAS, AA, fond Pavel Janák, kolem 1928, ident. 085, disk. 219.

Původní Janákův plán dvojdomků ustoupil ve většině případů izolovaným vilám. Součástí výstavy měla být nerealizovaná výstavba několika řadových domů. Stavební práce započaly v létě roku 1931. Samotná výstava probíhala na podzim roku 1932, grafikem výstavy se stal Ladislav Sutnar. Součástí výstavy byl reklamní panel s nápisem „Baba“ a dva dřevěné pavilony od Františka Kavalíra, jež stály v místech dnešního prostranství ulice Průhledová. Na výstavbě vil se podíleli tehdejší přední architekti jako např. Ladislav Žák, Josef Gočár, Hana Kučerová-Záveská či František Kerhart. Celkem byly v této fázi realizovány domy 13 českých a jednoho zahraničního architekta (Mart Stam). Všichni stavebníci byli členy Svazu československého díla. Byli mezi nimi umělci jako malíř Cyril Bouda, architekt a autor regulačního plánu Baby Pavel Janák, grafik a designér Ladislav Sutnar, textilní výtvarnice Emilie Paličková-Mildeová, historik umění Karel Herain a další. Bydleli zde také vysoce postavení státní úředníci. Mnoho z obyvatel však před druhou světovou válkou emigrovalo.⁴⁶

Pro úplnost je třeba poznamenat, že kromě prokázaných přínosů a výhod funkcionalistické architektury a urbanismu dospěli již ve 30. letech mnozí architekti (např. Ladislav Žák) k jejich nedostatkům. Nastala snaha vnést do architektury lidské měřítko, pravdivost a návratit se k tradičním formám i materiálům. V době výstavy bydlení byl však Žák ještě jedním z propagátorů moderního funkcionalismu a sám byl autorem třech vil v Osadě Baba.⁴⁷

46 TEMPL, S., *Baba*, c. d., s. 21, 39.

47 ŽÁK, L. – DVOŘÁKOVÁ, D. (eds.), *Byt a krajina*, c. d., s. 20–22.

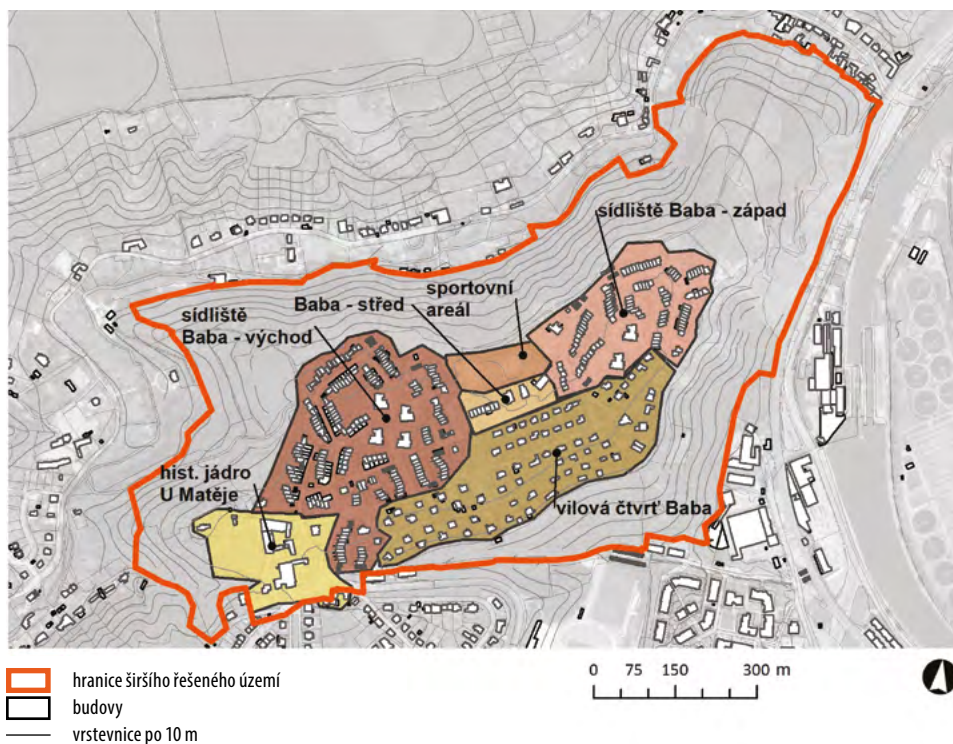
8 Model realizované zástavby podle projektu architektů Syrovátky, Švábové a kol.
Zdroj: soukromý archiv Ing. arch. Marie Švábové, Rostoky, 60. léta 20. století.

Sídliště Baba

Další výstavba na Babě původní Janákův plán nerespektovala. Finální podobě předcházelo několik nerealizovaných urbanistických studií, v nichž se převážně projevuje centrální osa, ovšem již zde nefiguruje její zakončení veřejnou budovou. V roce 1961 a 1962 vytvořili Jiří Jánský a Jan Jarolím (Pražský projektový ústav) návrh panelového sídliště s centrální klínovitě se zužující zelenou osou hraničící se zástavbou ze 30. let. Další studie vytvořili Bohumil Kříž (PPÚ) v roce 1965 či Jiří Novotný z Ateliéru územního plánu v roce 1966, u nějž byla Baba součástí studie celé Hanspaulky. Centrální osa zde byla zachována, i když posunuta mírně na sever. Ivo Šimoník z Ateliéru Beta (vedoucí Jan Šrámek) navrhl v roce 1966 kolem stávajících vil dostavbu rodinných domků a čtyřdomků v šachovnicovém rastru. Návrh obsahoval také velkou stavbu ve středu návrší a další stavby jihovýchodně od Hendlova dvora.

Plán zástavby Baby vytvořený v roce 1967 na Pražském projektovém ústavu (Vladimír Syrovátka, Marie Švábová, Petr Mezera a další) je východiskem realizovaného stavu. Navrhuje dva částečně uzavřené celky s řadovými rodinnými domy soustředěnými okolo dvou či čtyř bytových domů, přístupné neprůjezdnými ulicemi. Zastavovací plány celého sídliště Baba jsou až z roku 1978 od J. Holečka a A. Morávkové.⁴⁸ Nejprve byly realizovány domy v ulici Matějská a K Matěji v letech 1969–75. Západní a východní sídlištní celky, včetně původního sportovního hřiště mezi nimi, byly dokončeny do roku 1989, čímž skončilo prostorové rozrůstání sídla do krajiny. Této zástavbě však musela ustoupit historická trasa cesty do Šareckého údolí (dnes domy a slepá ulice Starého) i cesta vedoucí středem návrší ke zřícenině. V tomto období byla také postavena budova dnešního supermarketu v lokalitě u Matěje, stejně jako mnoho soukromých garáží z důvodu zvyšující se poptávky po automobilové dopravě.

48 ŠENBERGER, T. – ŠLAPETA, V. – URLICH, P., Osada Baba, c. d., s. 27.

9 Základní urbanistické členění zástavby Baby. Zdroj: autorka, podkladová mapa ČUZK, WMS – Ortofoto, Katastrální mapa, Státní mapa odvozená (SM5), (2021).

V letech 1989–1996 byly postaveny řadové domy v severovýchodní části ulice Matějská. Do roku 2011 proběhla výstavba dvou bytových domů v ulici Matějská, tří řadových domů v ulici Janákova a rozšíření sportovního areálu, včetně vybudování skateparku.⁴⁹ Také část původních vil prošla přestavbou či rekonstrukcí, z nichž některé potlačily původní architektonické kvality. V nedávné době (2020–21) byla v ulici Nad Paňankou postavena pohledově exponovaná vila. Mělo by být dbáno na to, aby tlak na novou výstavbu a komfortní bydlení nezpůsobil nenávratné poškození původních hodnotných vil či rozšiřování v současnosti kompaktní zástavby do okolní krajiny.

49 Srovnání historických leteckých snímků: IPR Praha, Archiv leteckých snímků, 2021.

Urbanistický rozbor

Urbanistickou kompozici Baby podstatně ovlivňuje její terénní konfigurace tvořící ostroh ze tří stran chráněný prudkými svahy. Pohodlně přístupný je pouze z jihozápadu. V poměrně kompaktně zastavěném území lze rozlišit tři hlavní typy urbanistických struktur, které postupně vytvořily současný charakter Baby.

První strukturou je historické jádro v blízkosti kostela sv. Matěje, s původně zemědělskými usedlostmi, historicky zvané Horní Šárka. To bylo zpočátku vázáno na zástavbu v údolí Šáreckého potoka, zvanou Dolní Šárka. Z charakteristické rozvolněné zástavby uzavřených hospodářských dvorů se dochoval Hendlův dvůr. Kompoziční i uživatelská kvalita historického jádra je v současnosti narušena uspořádáním prostoru u křižovatky ulic Matějská a Šárecká.

Druhou strukturou je funkcionalistická vilová čtvrť s hlavní dobou vzniku v letech 1932–1940. Regulační plán definoval uliční síť vedoucí po vrstevnicích a mezi ní převážně izolované menší vily rytmicky rozmístěné na podélných parcelách tak, aby měly zajištěn výhled na Prahu. Vily mají jednotný charakter, co se týče barevnosti (bílá), výškové hladiny (dvě nadzemní podlaží), orientace vůči světovým stranám (obdélníkový půdorys s obytnými místnostmi na jihovýchod), tvaru střechy (plochá). Velkorysá prostranství a široká centrální osa měla být zakončena veřejnou budovou na severovýchodním okraji zástavby. Celé návrší mělo být dotvořeno v duchu ortogonálně vedených ulic (přizpůsobených vrstevnicím) s rodinnými domy v zahradách.⁵⁰

Dva „hnízdovitě“ uspořádané celky s řadovými domy se zahradami kolem dvou až čtyř bytových domů s dlouhými slepými příjezdovými komunikacemi popřely tento záměr a vytvořily třetí urbanistický celek kontrastní k vilové zástavbě. Prostor mezi těmito dvěma shluky byl později zastavěn dalšími řadovými a bytovými domy a sportovním areálem. Očividná nesourodost struktur dnes způsobuje problémy v dopravní obslužnosti i orientaci v území. Za pozitivum lze považovat různorodou typologii obytných objektů (vily, rodinné domy, řadové domy, bytové domy) umožňující bydlení lidem s různými socioekonomickými statusy.

První ze dvou pohledových dominant nadmístního významu představuje zřícenina Baba fungující téměř jako poznávací znamení celého území. Druhou dominantou je od vilové zástavby spíše oddělený, avšak v některých průhledech se objevující kostel sv. Matěje, jehož věž je viditelná především z okolní krajiny ze severozápadu. Z protější strany Šáreckého údolí vystupují nad lesním porostem kromě kostela také střechy bytových domů. Při pohledu z jihovýchodu vytváří vilová zástavba charakteristickou siluetu průčelí funkcionalistických vil rytmicky se střídajících s vegetací listnatých i jehličnatých dřevin v jejich zahradách.

50 Národní technické muzeum – Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury (dále jen: NTM, MAS, AA), fond 85 – Janák, pol. 219, Výstava bydlení Svazu československého díla – osada Baba (1931–1932), ident. 085, disk. 219: Výstava bydlení, situace, sady – stavebník Svaz československého díla: (pravděpodobně) Pavel Janák. Regulační plán zástavby celého návrší Baby. [Kolorovaná kresba], bez měřítka, nedatováno.

Celkově nabízí území Baby bohatou škálu veřejných prostranství (parková prostranství, vyhlídkové cesty, sady, lesy atd.), ovšem chybí jim jasná hierarchie a funkční uspořádání. Vegetace v nich je převážně nahodilá či zanedbaná, vybavenost městským mobiliářem nedostatečná.

Ulice Nad Pařankou na jihovýchodním okraji zástavby představuje pohledovou linii (místy zarůstající) zakončenou vyhlídkovým bodem u zříceniny. V zástavbě jsou čtyři prostranství („U Matěje“, Nad Lesíkem, osa Průhledová a osa Jarní) s potenciálem stát se náměstím, parkem či parkovým náměstím. Jádra společenských aktivit představuje plocha „U Matěje“ v západní části, kde jsou některé obchody a služby, dále sportovní areál v severní části zástavby a rekreační ohnisko u zříceniny Baba.

Z prvorepublikového urbanistického řešení je možné revitalizovat dvě kompoziční osy (Průhledová a Jarní) s potenciálem stát se pohledovými osami s výhledem na Prahu. V současnosti jsou obě osy potlačené, ať již diagonálním vedením komunikace v ose Průhledová, znemožněnou a nekomfortní pěší prostupností nebo zarostením náletovou či nekonceptně vysazenou vegetací. Zcela zjevnou ukázkou nepochopení významu os je umístění kontejnerů na třídění odpadu v ulici Průhledová na místo s nejlepším výhledem na Pražský hrad.

Rozsah, zastavěnost a veřejná přístupnost území

Rozloha pouze kompaktní zastavěné části ostrohu je 30 ha (12,5 ha veřejných a polo-veřejných ploch; 17,5 ha neveřejných, veřejnosti nepřístupných ploch). Podíl zastavěných ploch kompaktní části sídliště je 16,5 % (30 %, nejsou-li započtena veřejná prostranství). Území je dle Metropolitního plánu zařazeno do struktury zahradního města.⁵¹ Rozloha pouze krajinného prstence okolo zástavby na ostrohu činí 46 ha (z toho 43 ha volně přístupných ploch).

Ochrana hodnot v území

Ochrana přírodních hodnot

V řešeném území se překrývá několik statusů ochrany přírody. Krajina obklopující zástavbu Baby tvoří funkční součást územního systému ekologické stability (ÚSES). V území se nachází tři lokální biocentra propojená biokoridory. Jihovýchodní svah k vltavskému údolí je interakčním prvkem. Ze zákona chráněnými významnými krajinnými prvky jsou lesy na svazích ostrohu. Jejich ochranné pásmo částečně zasahuje i do zastavěného území. Krajina je zároveň součástí přírodního parku Šárka – Lyso-laje, do něhož patří i přírodní památka Baba na svazích k údolí Vltavy. Překrývá

51 Údaje odpovídají průměrným hodnotám pro strukturu zahradního města podle Tomáše Hudečka: průměrně 16% zastavěnost a 27% podíl veřejných prostranství. Z toho lze vyvodit, že pro řešené území platí také uvedená průměrná hustota obyvatelstva 54 osob/ha. HUDEČEK Tomáš, a kol., *Hustota a ekonomika měst* [certifikovaná metodika], 2016–2017.

se s územím evropsky významné lokality Natura 2000 „Kaňon Vltavy u Sedlce“.⁵² Lokalita je chráněna pro výskyt společenstev skalních stepí, skalní vegetace a teplomilných lemů na okrajích křovin. Vyskytují se zde chráněné i ohrožené druhy rostlin a živočichů.⁵³ Cílem péče o přírodní památku je zachování nelesních biotopů, což zahrnuje odstraňování náletových dřevin a zajištění pastvy na travinobylinných porostech. Společenstva jsou dnes ohrožena hromaděním dusíku, zarůstáním náletovou vegetací i nadměrným turismem.⁵⁴

Ochrana kulturních hodnot – památková péče

Přibližně středem zástavby Baby prochází linie pohledového horizontu viditelného z ochranného pásma Pražské památkové rezervace. Jedná se o limit, který zamezuje nevhodné výstavbě, jež by mohla negativně ovlivnit siluetu města a pohledové horizonty.⁵⁵

Funkcionalistická vilová kolonie včetně okolních veřejných prostranství byla prohlášena památkovou zónou. V roce 2020 získala také ocenění European Heritage Label (Označení Evropské dědictví) spolu s podobnými obytnými soubory z let 1927–1932 ve Stuttgartu, Vratislavi, Vídni a Brně. Řadí se k nim také kolonie Neubühl v Curychu. Všechny tyto soubory sloužily jako výstavní ukázky moderního bydlení manifestující zásady funkcionalismu. Baba je považovaná za nejzachovalejší z těchto souborů, co se týče urbanistické struktury i původnosti jednotlivých vil. Památková péče by měla hledat rovnováhu mezi zachováním kulturně-historických hodnot a současnou obytnou funkcí. Chráněny by měly být také detaily, jako je barevnost fasád, dřevěná okna či oplocení a podoba zahrad. V ulicích Nad Paňankou, Na Babě a Na Ostrohu se doporučuje obnova specifických chodníků s mlatovým či šterkovým povrchem a středním pásem tvořeným širokou betonovou dlažbou.⁵⁶

V řešeném území jsou památkově chráněny následující objekty jako kulturní památky:⁵⁷

- kostel sv. Matěje, hřbitov, márnice, 34 jednotlivých hrobů, obě vstupní brány a ohradní zeď hřbitova
- kaplička sv. Jana Nepomuckého
- Hendlův dvůr včetně budovy restaurace a předzahrádky
- výšinné sídliště – hradiště Baba – archeologická kulturní památka, areál eneolitického výšinného sídliště kultury nálevkovitých pohárů
- zřícenina Na Babě
- Sutnarova vila od architekta Oldřicha Starého⁵⁸

52 Agentury ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK), Ochrana přírody. Mapomat, 2021.

53 Např. kavyl Ivanův (*Stipa pennata*), modřelec tenkokvětý (*Muscari tenuifolium*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), stepník rudý (*Eresus kollari*), sklípkánek pontický (*Atypus muralis*) či ještěrka zelená (*Lacerta viridis*).

54 KARLÍK, Petr – ŘEZÁČ, Milan, Plán péče pro přírodní památku Baba na období 2010–2022, 2008.

55 IPR Praha, Územně analytické podklady hl. m. Prahy, 2016.

56 Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště NPÚ v Praze, Ocenění Evropské dědictví 2020 pro osadu Baba na rozcestí, 20. 4. 2020.

57 Národní památkový ústav, Památkový katalog, 2015.

58 Dalších 11 vil je od roku 2017 navrženo na prohlášení kulturní památkou. Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště NPÚ v Praze, Ocenění Evropské dědictví 2020 pro osadu Baba na rozcestí, 20. 4. 2020.

Záměry v území

Záměry pro řešené území lze nalézt v územně plánovací dokumentaci (Zásady územního rozvoje, Územní plán Prahy) a v územně plánovacích podkladech (Územně analytické podklady).⁵⁹ Pro část řešeného území byla v letech 2020–2022 zpracována územní studie.⁶⁰

Ze zásad územního rozvoje Prahy⁶¹ prezentovanou studii podporují především priority 2), 3) a 10):

„2) *Respektovat a rozvíjet kulturní a historické hodnoty a rozmanité přírodní podmínky na území hl. m. Prahy.*

3) *Vytvořit podmínky pro vyvážený rozvoj území návrhem odpovídajícího funkčního i prostorového uspořádání ve všech historicky vzniklých pásmech města.*

10) *Zvyšovat podíl zeleně a spojovat ji do uceleného systému.“*

Územní plán sídelního útvaru hl. m. Prahy

V aktuálně platném územním plánu je převážná většina zastavěné oblasti Baby funkčně určena jako plocha pro bydlení, s výjimkou oblasti ulice Průhledové křížící se s Matějskou, která představuje městskou a krajinnou zeleň, stejně jako větší část východních a jižních svahů. Lesy na severozápadních svazích plní funkci lesů určených k rekreaci. Oblast dnešního supermarketu u křižovatky ulic Matějská a Šárecká má funkci smíšenou. Zastavitelné území charakterizuje aktuální hranice zastavěného území. Nové stavby je tedy možné umísťovat pouze do proluk.⁶²

Metropolitní plán

Zastavěné území Baby je v Metropolitním plánu vymezeno jako samostatná lokalita s rozlohou 32 ha s hranicí procházející Šáreckou ulicí. Tato lokalita je charakterizovaná jako stabilizovaná struktura zahradního města s obytným využitím. Plánovaným cílem je dotvořit a posilovat stávající stav. Celé území kromě jihozápadního cípu je součástí širšího zájmového území této práce.

Svahy k Vltavě i k Šáreckému údolí jsou zařazeny do nezastavitelné krajiny výrazných údolí s krajinným využitím. Patří do krajinného rozhraní oddělujícího souvisle zastavěné území vnitřní Prahy od rozptýlenější zástavby okrajových částí města. Úbočí Šáreckého údolí zároveň řadí mezi metropolitní parky. Celou plochu severovýchodně od zástavby navrhuje pro funkci lesa, což by vedlo k zániku mozaikovitě krajinné struktury a dlouhodobě udržovaného bezlesí (pravděpodobně již od 13. století či starší). Cílovým charakterem je chránit a posilovat stávající stav s převážně lesnatým

59 IPR Praha, Územně analytické podklady hl. m. Prahy, 2016.

60 IPR Praha, 2021, Sídlíště Baba. Koncepční studie.

61 IPR Praha, Zásady územního rozvoje hl. m. Prahy. Právní stav k 29. 5. 2019, s. 1.

62 IPR Praha, Územní plán sídelního útvaru hlavního města Prahy, 2021.

charakterem, ovšem cíleně by měly být udržovány také nelesní plochy. Posílena má být rekreační infrastruktura a prostupnost krajinou.

Návrh Metropolitního plánu zachovává hranici zastavitelného území. Jedinou výjimkou je dnes prázdný pozemek v jihovýchodním svahu v ose ulice Jarní, kde vymezuje „samotu ve formálním rozvoji krajiny“. Na tomto pozemku je v níže prezentovaném návrhu umístěn altán a zázemí k vinici. Nově povyšuje plochy křížení ulic Nad Lesíkem s Matějskou, Průhledové s Matějskou a prostranství v ulici Jarní na náměstí.⁶³

Vybrané nerealizované záměry po roce 1989

V roce 1998 vznikla koncepční studie navrhuující dostavby v rámci Baby, která stejně jako níže popsany návrh rámcově počítala s ortogonálním vedením komunikací v ulici Průhledová. Místa pro nové domy byla navrhována v prolukách a v místech v rámci kompaktní zástavby. Mírné rozšíření zástavby bylo navrženo na východním okraji, kde měla na ulici Na Ostrohu navázat komunikace k sedmi navrhovaným rodinným domům.⁶⁴ Na stejném místě mělo podle projektu z roku 2018 vzniknout lesní hřiště „Hravá Baba“,⁶⁵ které však nebylo zatím realizováno.

Územní studie – koncepční studie revitalizace sídliště Baba a okolí

V nedávné době byla dokončena územní studie, jejímž cílem je zachování a rozvoj historické kvality území a celkově zkvalitnění prostředí pro místní obyvatele. Iniciátorem a koordinátorem záměru je IPR Praha. Zásadními důvody pro vypracování této studie je nezbytná a již plánovaná revitalizace inženýrských sítí a povrchů v lokalitě (projekt z roku 2012). Jasným důvodem je také zanedbanost zdejších veřejných prostranství, která kontrastuje s význačným charakterem funkcionalistické osady Baba.⁶⁶ V zadání studie bylo vymezeno užší řešené území právě na oblast kolem původních funkcionalistických vil. Studie se ovšem bude pravděpodobně vyjadřovat i k okolním plochám jako např. křížovatce ulic Matějská a Šárecká. Pouze koncepčně se věnuje navazující krajíně. Ve výběrovém řízení uspěl ateliér ARCHUM architekti, s. r. o. V době vyhotovení níže představené krajinářské studie byl tento projekt ve fázi analýz a příprav. Velký důraz koncepční studie byl kladen na participaci veřejnosti, především místních obyvatel. Vzhledem k tehdejší pandemické situaci proběhla participace v první fázi pouze nekontaktní formou webinarů (videokonference 9. 2. 2021), kde byl představen projekt a získány první připomínky a dotazy. V březnu pak probíhalo dotazníkové šetření elektronickou formou.⁶⁷ Samotný návrh byl pak veřejnosti představen v rámci komentované vycházky a prezenčního diskuzního setkání na jaře 2022. Nyní je tedy již možné výsledek porovnat se studií představenou v tomto článku.

63 IPR Praha, Hlavní město Praha, Metropolitní plán. Návrh k projednání dle § 50 stavebního zákona, Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, Kancelář metropolitního plánování, stav 2021.

64 VALOUCH, KLEMENT, VHE a spol., architektonická kancelář, s. r. o., Urbanistický návrh dostavby alternativa b, situační výkres, měřítko 1 : 2000, 1998.

65 HŮLOVÁ, Martina, Studie lesního hřiště na sídlišti Baba v Praze, 2018.

66 ŠPICÁK, Martin (IPR Praha), Zadání koncepční studie revitalizace sídliště Baba a okolí. Příloha č. 1, 7. 10. 2020.

67 IPR Praha, Sídlíště Baba. Koncepční studie. Informační webinar pro veřejnost, 9. února 2021.

Analýza dopravní a provozní infrastruktury

Motorová doprava

Příjezd na Babu je možný pouze z poměrně předimenzované křižovatky ulic Šárecká a Matějská, kde celému prostoru dominuje právě dopravní prostor. Matějská ulice tvoří páteřní komunikaci pro automobilovou dopravu na Babě. Problematické jsou dlouhé slepé ulice Frágnerova a Krohova.

Doprava v klidu⁶⁸

Parkování na Babě není optimálně vyřešeno. Z terénního průzkumu vyplynulo, že většina řadových a izolovaných domů má minimálně jedno parkovací stání na vlastním pozemku, v domácnosti jsou však často dvě a více aut. Ta jsou pak odstavována podélně ve všech ulicích Baby, včetně obratiště v ulici Na Ostrohu, kde auta často parkují v přímém výhledu na zřícenině. Zavedení parkovacích zón v přilehlé oblasti Hanspaulky ještě více zatížilo ulice Baby. V nedávné době byly zavedeny modré (parkovací) zóny i na Babě. Jediné větší parkoviště se nachází u supermarketu „U Matěje“ (určené zákazníkům), kolmá parkovací stání využívaná rezidenty jsou v severní části Matějské ulice či v okolí bytových domů.

Veřejná doprava

Baba je přímo napojena na autobusovou dopravu. U Matěje jsou zavedeny tři linky s vysokou frekvencí spojů. Do zástavby Baby zajíždí malý autobus s méně častými spoji. Obyvatelé Baby využívají také vzdálenější tramvajovou zastávku a vlakové nádraží v Podbabě.

Pěší infrastruktura

Většina ulic je z jedné nebo obou stran lemována chodníky, které jsou však často velmi úzké. Téměř neprostopná je dolní část ulice Průhledová, ve špatném stavu je i chodník v dolní části ulice Jarní. Mezi zástavbou řadových domů se nachází několik pěších zkratk a propojek. Zástavbu Baby obchází červená turistická cesta vedoucí z Hanspaulky a pokračující dále do Šáreckého údolí. Z Podbaby vede na Babu stezka pro pěší a cyklisty Paťanka. Lidé si do Podbaby zkracují cestu vyšlapanými pěšinami v prudkém svahu. Oficiální cesty jsou v severním svahu do Šáreckého údolí. Rekreaci slouží stezky v severovýchodní části ostrohu v okolí zříceniny Baba.

68 Bilance parkování v zájmovém území:

- cca 800 podélných parkovacích stání v ulicích
- cca 118 kolmých parkovacích stání
- cca 7 šikmých parkovacích stání
- cca 24 domů bez parkovacího stání na svém pozemku
- cca 309 domů s garáží nebo parkovacím stáním na svém pozemku (z toho 86 izolovaných domů nebo dvojdomů)
- 8 garáží v bytových domech
- cca 97 samostatně stojících garáží

Pro přesnější výsledky by bylo nezbytné provést dotazníkové šetření, pro celkový přehled je však výše uvedený odhad plynoucí z terénního průzkumu dostačující.

Majetkoprávní vztahy

Většina veřejných prostranství na Babě včetně přilehlých svahů patří hlavnímu městu Praha, což lze považovat za pozitivum usnadňující realizaci celkové koncepce veřejných prostranství i zajištění prostupnosti do okolní krajiny. Výjimku tvoří jihovýchodní svah v soukromém vlastnictví, který je však kromě obnovené vinice přístupný. Soukromé pozemky na patě západního svahu jsou v lesním porostu vymezeny dřevěným oplocením, zahrady na severním cípu jsou zcela oplocené. Skalnatý svah nad železnicí je v majetku státu. Budova supermarketu včetně části prostranství „U Matěje“, bytové domy a rodinné domy se zahradami jsou v soukromém vlastnictví.⁶⁹

Demografická a sociální analýza

Nebyla nalezena žádná studie či statistika zaměřující se pouze na řešené území Baby. Oblast spadá do katastrálního území Dejvice a dle administrativně správního členění pod městskou část Praha 6, Baba je v rámci většiny analýz součástí těchto celků.

Na Babě žije odhadem 1 500 obyvatel, což vychází z průměrné hodnoty pro urbanistickou strukturu zahradního města 54 obyvatel/ha.⁷⁰ Lze vyjmenovat několik faktorů, které jsou platné pro celé území Prahy a jež se také s největší pravděpodobností promítají v zájmové lokalitě. Z hlediska demografického vývoje můžeme shrnout, že počet obyvatel Prahy se stále zvyšuje a lze i nadále očekávat nárůst. Ten v hlavním městě ovlivňuje především migrace. Počet cizinců se od roku 2001 více než ztrojnásobil. Pro Prahu je také charakteristické stárnutí populace. Tento trend bude patrně pokračovat a s tím souvisí i požadavky na odpovídající občanskou vybavenost a podobu veřejných prostranství.⁷¹ Zároveň se však celkově nízká úhrnná plodnost v Praze mírně zvyšuje, i když je stále pod celostátním průměrem i hranicí zachovy populace (2,1 dítěte na ženu). Město by mělo v reakci na tento fakt zlepšovat také infrastrukturu a služby pro rodiče s dětmi.⁷²

Občanská vybavenost se v řešeném území koncentruje v oblasti křižovatky ulic Šárecká a Matějská, kde se nachází supermarket, kavárna, dvě restaurace, bar, prodejna a opravna kol. Na území navazuje hřbitov a kostel sv. Matěje. Na severním okraji území se nalézá víceúčelový sportovní areál a mateřská škola. V území se nenacházejí zařízení vyšších stupňů školství (základní a střední školy), kultury, zdravotnictví, sociální péče, ubytování, správy a administrativy, vědy a výzkumu. Místní obyvatelé tvoří poměrně aktivní komunitu, která se zajímá o dění v oblasti a zapojuje se do debat o dění v lokalitě.⁷³

69 IPR Praha, Územně analytické podklady hl. m. Prahy, 2016 [online].

70 HUDEČEK, T., a kol., Hustota a ekonomika měst, c. d.

71 BRABEC, Tomáš, 0 demografie. Verze k projednání, in: Analýza infrastrukturních potřeb hl. m. Prahy (zaměřená na infrastrukturu vybrané občanské vybavenosti), Institut plánování a rozvoje hl. města Prahy, Sekce strategií a politik, 2019.

72 BRABEC, Tomáš, 0 demografie, c. d.

73 Funguje zde místní skupina Naše Baba, z. s., aktivní na sociální síti Facebook.

Funkcionalistická vilová čtvrť z roku 1932 přitahuje turisty především z řad odborníků, studentů a dalších lidí se zájmem o moderní architekturu z tuzemska i zahraničí. Město Praha chce tento turismus podporovat realizací informačního systému a osvětové činnosti.⁷⁴ V oblasti, zvláště na značené turistické trase a u zříceniny Baba, se pohybuje také podstatné množství rekreatů, spíše z blízkého okolí. Z vlastního pozorování vyplývá, že se jedná o různé věkové skupiny (rodiče s kočárky, sportovci, senioři, pejskaři...). Zvýšená rekreační zátěž způsobuje v určitém směru také problémy, v podobě vandalismu, odhozených odpadků, hluku a negativního ovlivnění chráněných druhů rostlin a živočichů.

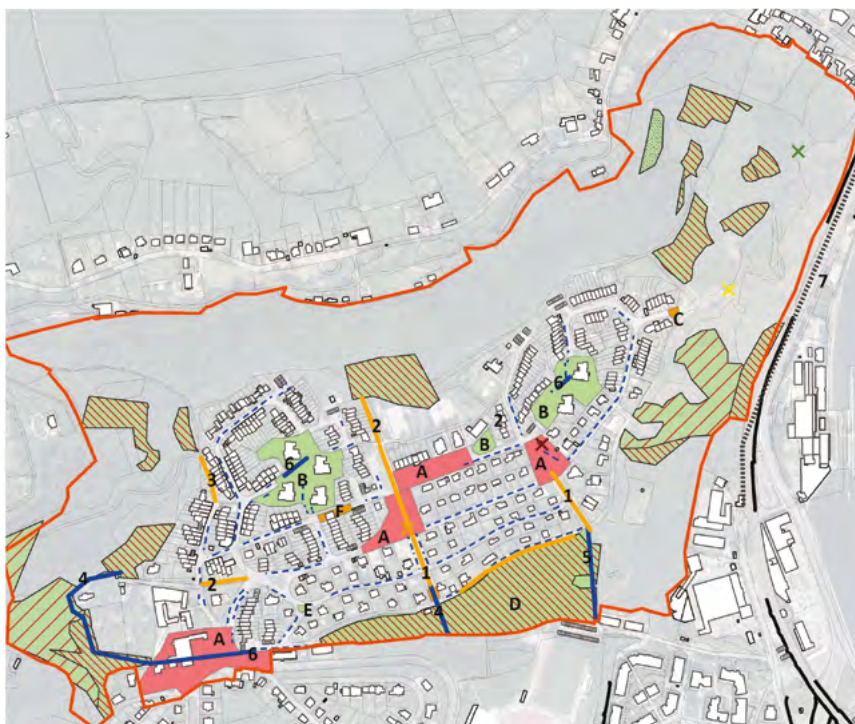
Participace veřejnosti

Ačkoliv participace veřejnosti nebyla v rámci této práce uskutečněna v dostatečně potřebné míře⁷⁵, bylo možné z dostupných zdrojů vyvodit alespoň některé závěry vyovídající o přáních, představách a obavách některých místních obyvatel ve vztahu k revitalizaci veřejného prostoru na Babě. Z reakcí některých obyvatel v rámci online setkání (únor 2021)⁷⁶ byla cítit všeobecná nedůvěra ke změnám, obavy z nárůstu turistů po revitalizaci veřejných prostranství a implementaci plánovaného orientačního a informačního systému týkajícího se funkcionalistické vilové čtvrti. Svou roli hrála také negativní zkušenost s participací z minulosti, kdy na její výsledky nebyl brán ohled. V rámci setkání i odpovědi čtyř respondentů dotazníku se objevilo několik konstruktivních podnětů, které byly zahrnuty do návrhu studie. Jedná se o problém parkování a prověření možnosti zavedení parkovacích zón, případného parkování turistických autobusů mimo samotné území Baby a zamezení konfliktu mezi místními obyvateli a turisty či návštěvníky. Řešením může být podpoření přirozené orientace uspořádáním veřejných prostranství, koncentrace rekreačních aktivit mimo zástavbu a vytvoření vycházkových tras, které zamezí zbytečnému bloudění v obytné zástavbě. Vlastním námětem pro případnou pokračující participaci je zohlednění názorů všech obyvatel Baby (nejen vil, ale i obyvatel řadových a bytových domů) na stejné úrovni. Přestože se turistický informační systém týká především funkcionalistických vil, bude mít vliv na všechny obyvatele sídliště Baba.

74 Hlavní město Praha, European Heritage Label. Formulář žádosti. Výběr 2019. Osada Baba 1932 – Experimentální sídliště Svazu československého díla [pracovní verze – nepublikováno], 2019.

75 Původním záměrem bylo provést dotazníkové šetření mezi obyvateli a návštěvníky zástavby Baby na podzim roku 2020. Byl vytvořen dotazník přes aplikaci Formuláře Google (2021 GOOGLE, Formuláře Google, 2020), který měl být distribuován mezi respondenty. Otázky byly konzultovány se zástupci IPR Praha. Výsledky měly být využity i pro právě probíhající koncepční studii sídliště Baba. Vzhledem k posunutému harmonogramu reálné studie a jiným představám o participaci projekčního týmu tento dotazník nakonec nebyl spuštěn. Získány byly pouze odpovědi od čtyř zkušebních respondentů (bývalých nebo stávajících obyvatel Baby). I z těchto pár odpovědí vyplynuly některé údaje, ovšem nelze je považovat za dostatečně reprezentativní vzorek. Dotazníkový formulář je připojen v příloze č. 4 diplomové práce FRYDRYCHOVÁ, A., Krajina vilových čtvrtí a její proměny. Studie území Baba v Praze, c. d. Zohledněny však byly některé podněty z online setkání, které organizoval IPR Praha spolu s projektanty v únoru 2021. Během února a března proběhlo také dotazníkové šetření, jež ale autorka do termínu dokončení této studie neměla k dispozici.

76 IPR Praha, Sídlíště Baba. Koncepční studie. Informační webinář pro veřejnost [videonahrávka], 9. 2. 2021.

- hranice širšího řešeného území
- budovy
- hranice parcely

Problém – bodový

- x ekologický – černá skládka
- x kompoziční – kontejnery v ose výhledu
- x sociální – opakovaný vandalismus
- x urbanistický – objekt trafostanice

Problém – liniový

- hygienický
- kompoziční
- provozní
- neregulované podélné parkování na ulici
- bariéra – železnice

- 1 – zarostlý průhled, potlačená osa
- 2 – zástavba v kompoziční ose
- 3 – zástavba v historické trase cesty
- 4 – absence oficiálního pěšího propojení
- 5 – zánik oficiálního pěšího propojení
- 6 – nemožnost průjezdu – slepá ulice
- 7 – železnice a silnice – zdroj hluku

Problém – plošný

- ekologický
- kompoziční
- urbanistický, estetický

- A** – chaotický prostor, dominance dopravy, absence lidského měřítka
- B** – neperspektivní vegetace a kompozice VP
- C** – parkování v ose výhledu
- D** – zaniklý ovocný sad
- E** – nadměrně velká zpevněná plocha
- F** – zástavba v kompoziční ose

Problematické biotopy mimo zástavbu

- býv. lom zarůstající nálety
- lesní porost, polopřirozená skladba dřevin
- lesní porost, převaha nepůvodních dřevin

10 Souhrnná problémová mapa. Zdroj: autorka, podkladová mapa ČUZK, WMS – Ortofoto, Katastrální mapa.

- 11** Vybrané hodnoty v území. Zleva: přírodní památka Baba a výhledy na Prahu; unikátní historie a kompozice funkcionalistické vilové čtvrti, zřícenina Baba jako pozůstatek viničního lisu; historické jádro v okolí Hendlova dvora jako vstupní prostor na Babu. Zdroj: autorka; historické foto Anonym, kolem 1932, in: Hlavní město Praha (2021).

- 12** Vybrané problémy v území. Zleva: invazně se šířící akáty v dolní části ulice Jarní; nevyhovující stav povrchů i vegetace v zástavbě; téměř neprostupná dolní část osy Průhledová; vandalismus u zříceniny. Zdroj: autorka (2020).

NÁVRHOVÁ ČÁST

Cílové vize Baby

Jak vyplývá z předcházejících rozborů, na Babě se potkávají jedinečné přírodní, historické, architektonické, urbanistické i estetické hodnoty, které z tohoto území vytvářejí unikátní celek s nadnárodním významem. Cílem návrhu je vyzdvihnout tyto hodnoty, vytvořit či revitalizovat prostory s jasnou identitou, zlepšit orientaci a prostupnost v území. Záměrem je také eliminovat nedostatky a nastavit pravidla pro zamezení vzniku některých problémů. Nejvýraznější fenomény Baby se v rámci této studie propisují do následujících šesti cílových vizí, ze kterých vychází následné konkrétní navrhované řešení:

I. Zdůrazněný přírodní rámec a vizuální vazby

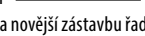

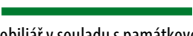

- strategická poloha – ostroh nad údolím Vltavy a Šáreckého potoka osídlený od prehistorie (reminiscence pravěkého osídlení)
- výhledy do okolní krajiny (umocnění a ochrana výhledů, průhledů, vyhlídková místa a cesty, pohledové osy)
- pohledy z okolní krajiny (ochrana pohledového horizontu a vizuálně exponovaných svahů)
- prudké vizuálně exponované svahy (využití pro danou expozici a sklonitost svahů, krajinná mozaika přirozených a přírodě blízkých biotopů s ekologickým managementem)

13 Vize I. Zdroj: autorka (2021).

II. Památková péče – ochrana urbanistického řešení ze 30. let 20. století (v kontextu mladší výstavby)

- zachování kompaktního zastavěného území obklopeného krajinným prstencem s vizuálními i pěšími vazbami do okolí
- trasy ulic přizpůsobené terénu, kolmé propojovací ulice a ortogonální uspořádání pozemků vil se zahradami
- skrze veřejná prostranství navázání na novější zástavbu řadových a bytových domů
- velkorysá prostranství (příčné osy)
- revitalizace, materiálové řešení a mobiliář v souladu s památkovou péčí

14 Vize II. Zdroj: autorka (2021).

III. Pěší přístupnost

- zklidnění motorové dopravy, přednost pro pěší
- stávající pěší propojení
- nová pěší propojení
- návaznost na okolí (vstupy do území ▲)

15 Vize III. Zdroj: autorka (2021).

IV. Klidné, příjemné bydlení v zeleni

- bydlení v zahradách
- obklopující přírodní prstenec
- revitalizovaná síť veřejných prostranství

16 Vize IV. Zdroj: autorka (2021).

V. Rekreace místních i návštěvníků

- dotvoření pěšího okruhu kolem Baby
- propojení historických dominant skrze funkcionalistickou vilovou čtvrt'
- osvěta: interpretace hodnot veřejnosti (mj. informační centrum **i**, informační tabule u vil • • •)
- dostupnost MHD (bus ●, vlak ●)
- záchytné parkoviště U Matěje ●

17 Vize V. Zdroj: autorka (2021).

VI. Ohniska setkávání

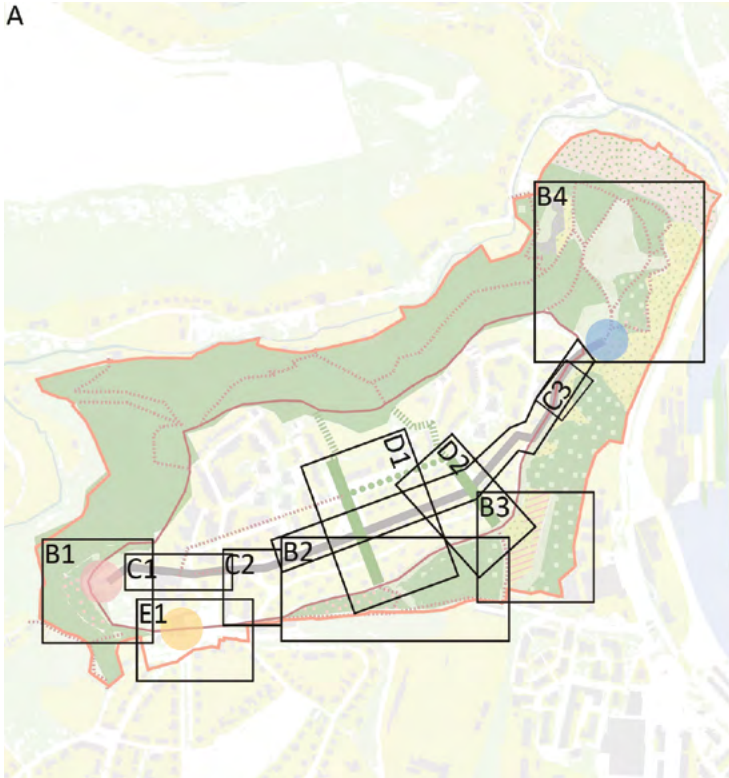

- duchovní ohnisko – kostel sv. Matěje a hřbitov ●
- rekreační ohnisko – okolí zříceniny ●
- společenské hledisko – nové náměstí U Matěje ●

18 18 Vize VI. Zdroj: autorka (2021).

Metodika představení návrhu

A

19 Schéma rozdělení celkového návrhu do jednotlivých celků. Zdroj: autorka (2021).

Územní studie představuje řešení celé ostrožny v širším krajinném kontextu a dále se věnuje vybraným územím do větší míry podrobnosti, jak bylo zmíněno v popisu řešeného území. Samotný návrh je pro snadnější orientaci rozdělen do pěti celků. V prvním z nich „A – Baba v kontextu Prahy“ je představena celková koncepce s širšími krajinnými, urbanistickými a provozními souvislostmi a vizuálními vazbami.⁷⁷ Schematická situační mapa návrhu ukazuje základní prostorovou koncepci, jejíž některé části jsou dále představeny podrobněji v následujících celcích textovou i obrazovou formou (B–E). Pro účely tohoto příspěvku je popis jednotlivých celků zestručněn. Podrobnější řešení a veškeré obrazové přílohy jsou součástí diplomové práce.⁷⁸

77 Součástí jsou také koncepce dopravní infrastruktury pro širší zájmové území a koncepce funkčně-kompozičních jednotek zeleně, které lze dohledat v diplomové práci. FRYDRYCHOVÁ, A., *Krajina vilových čtvrtí a její proměny. Studie území Baba v Praze*, c. d., s. 75–76.

78 Tamtéž, s. 77–93.

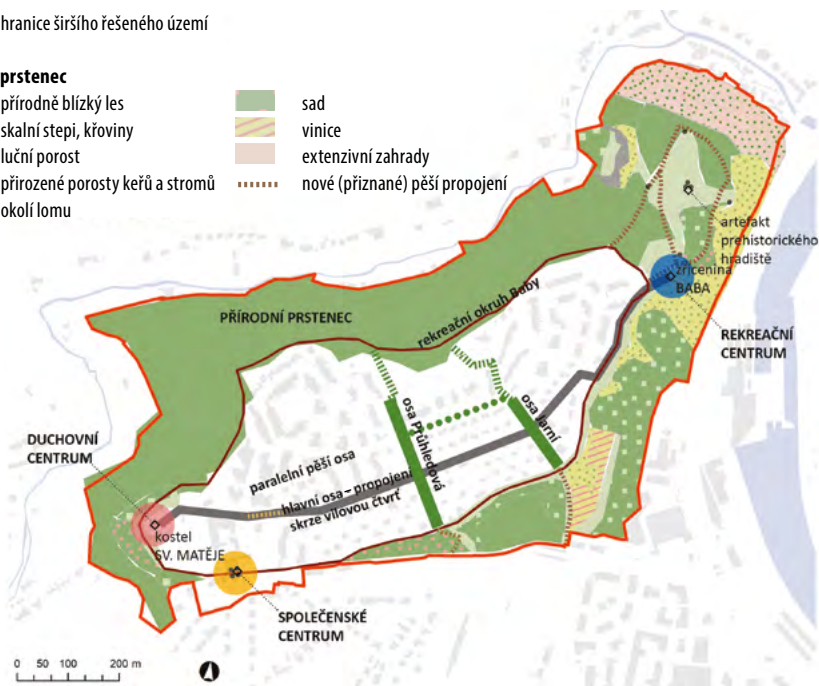
Celek A – Baba v kontextu Prahy – širší souvislosti návrhu

Návrhová koncepce uspořádání

 hranice širšího řešeného území

Přírodní prstenec

přírodně blízký les	sad
skalní stepi, křoviny	vinice
luční porost	extenzivní zahrady
přirozené porosty keřů a stromů	nové (přiznané) pěší propojení
okolí lomu	

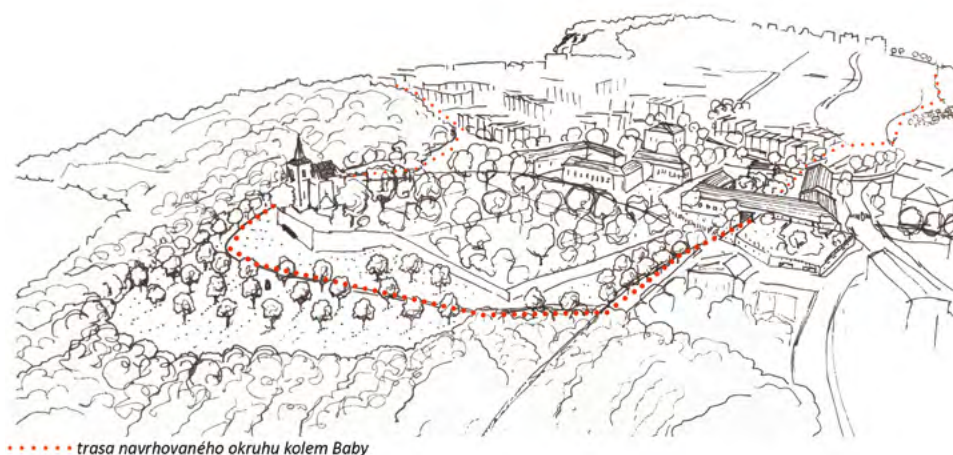
20 Návrhová koncepce. Zdroj: autorka (2021).

Šest výše uvedených cílových vizí Baby se propisuje do návrhové koncepce uspořádání území. Přírodní prstenec tvořený mozaikou přírodních a přírodě blízkých biotopů obklopuje kompaktní zástavbu, skrze niž vede hlavní osa mezi dominantami kostela a zříceniny. Dvě příčné osy – Průhledová a Jarní – vytvářejí významná liniová prostranství s dostatkem vegetace, pobytových prvků a snadnou pěší prostupností. Navazují na okolní krajinu jak fyzicky, tak vizuálně. Tři ohniska představují hlavní místa setkávání: duchovní u kostela sv. Matěje, společenské na novém náměstí U Matěje a rekreační u zříceniny Baba. Kolem zástavby vede okružní stezka, která návštěvníkovi představí Babu doslova ze všech stran.

Z dopravního hlediska návrh počítá se zachováním linky malého autobusu městské hromadné dopravy, zavedením a optimalizací parkovacích zón, zvýšením kapacity parkování v oblasti „U Matěje“ v rámci nově navrhované zástavby. Koncepčně je také uvažováno o možnosti zprůjezdnění slepých ulic Frágenerova a Krohova a dále i ulice Na Babě do ulice Matějská. Navrhována jsou nová pěší propojení, ve většině případů navazující na historické trasy či existující vyšlapané stezky. Tyto trasy zajišťují prostupnost v rámci Baby i pěší návaznost na okolí.

Celek B – Prstenec krajinné mozaiky a okružní stezka

B1 – Sad sv. Matěje a vyhlídka pod kostelem

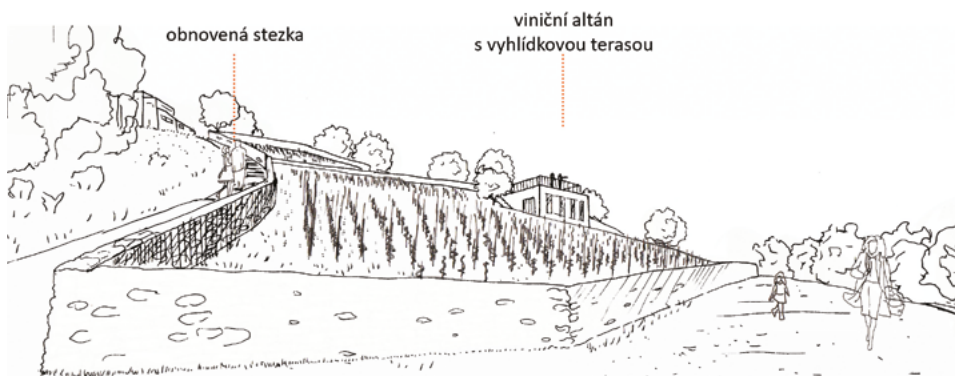
21 Vizualizace návrhu – ptáčí pohled od jihozápadu na kostel a navrhovaný sad sv. Matěje. Zdroj: autorka (2021).

V pásu pod kostelem je navrženo nahrazení náletových dřevin z 2. poloviny 20. století extenzivním ovocným sadem tvořeným vysokokmeny jabloní, slivoní a višní. Sad zesponu rámuje pohled na barokní dominantu kostela. Do tohoto sadu je přemístěna socha „Schoulená“ od Oskara Kozáka z roku 1983, v současnosti stojící na rušném prostranství u křižovatky ulic Šárecká a Matějská. Luční porost pod korunami stromů by měl být udržován pastvou či mozaikovitým sečením. Skrze sad vede nová stezka doplňující trasu okruhu kolem celé Baby. Pěší stezky jsou v těchto místech patrné i z historických fotografií. Do sadu je navržena přístupová cesta lemovaná alejí hlohů a javorů. Pod opěrnou zdí kostela je navrženo vyhlídkové místo s posezením.

B2 – Obnovení sad s „Janákovou stezkou“ a mozaika přirozených porostů

V západním cípu současného porostu náletových dřevin je obnovena část původního vysokokmenného sadu s výsadbou starých odrůd třešní. Využity budou dodnes dochované fragmenty kruhových teras pro jednotlivé stromy. Skrze sad je navržena tzv. Janáková stezka (vzhledem ke svažitosti se schodišťovými stupni a opěrnou zídou), která kopíruje trasu z původního plánu z 30. let 20. století (viz obr. 7 Janákův regulační plán Baby). Na tuto stezku navazuje směrem na východ plocha přirozeně vyvinutého porostu dřevin, do kterého by mělo být jen citlivě zasahováno s ohledem na podpoření přírodě blízkého společenstva. V horní části podél ulice Nad Paňankou je navrženo pravidelně sečený travobylinný pás zajišťující výhledy na město z této vyhlídkové cesty, která je součástí okruhu kolem Baby.

B3 – Obnovená pěší stezka k Paťance a vinice

22 Skica navrhované vinice a obnovené pěší stezky do Podbavy. Zdroj: autorka (2021).

V jihovýchodním svahu ostrohu, v současnosti pokrytém náletovou vegetací, je navrženo obnovení stezky propojující osu Jarní a bývalou usedlost Paťanka, tedy zkratky k dopravnímu uzlu v Podbabě. Vzhledem ke sklonitosti svahu je stezka řešena schody. Podél této trasy, v blízkosti existující vinice Baba, je navržena nová veřejně přístupná městská vinice. Záměr je podmíněn odkoupením pozemků, které jsou v současnosti v soukromém vlastnictví. Na tomto historickém viničním svahu je navržena vinice o rozloze asi 2 000 m² ohraničená kamennou zídkou se dvěma přístupovými brankami a obslužnou komunikací přístupnou z Podbavy. Uprostřed vinice je do terénu zapuštěn viniční altán, jehož střecha funguje zároveň jako vyhlídková terasa a interiéry jako obslužné zázemí vinice. Vzhledem k vymezení parcely v katastrální mapě stojí tento altán pravděpodobně na místě historického stavebního objektu.

Vinná réva by měla být vyvázána k jednotlivým dřevěným sloupkům, jako je tomu např. na vinici sv. Kláry v Troji nebo v pražské Grébovce. Vinici doplňuje výsadba keřů růží indikujících padlí a také netradičních druhů ovocných dřevin, jako je mišpule či kdouloň.

B4 – Okolí zříceniny, pravěké hradiště a lom

Zřícenina Baba představuje nejvýraznější identifikační prvek celého ostrohu. Návrh zachovává její dominantní charakter a doporučuje odstraňování okolních náletových dřevin. V návrhu je uvažováno o odstranění neustále obnovované omítky spodní části zříceniny podléhající opakovanému působení vandalů. Odhalené zdivo by více odpovídalo romantizujícímu charakteru zříceniny a je možné, že by méně lákalo k poničení. Extenzivní sad pod zříceninou je doplněn o výsadby starých odrůd švestek, špendlíků a hrušní.

- 1 – trojice dubů a kamenný artefakt
- 2 – oskeruše (*Sorbus domestica*)
- 3 – hrušeň polnička (*Pyrus pyraeaster*)
- 4 – třešeň ptačí (*Prunus avium*)

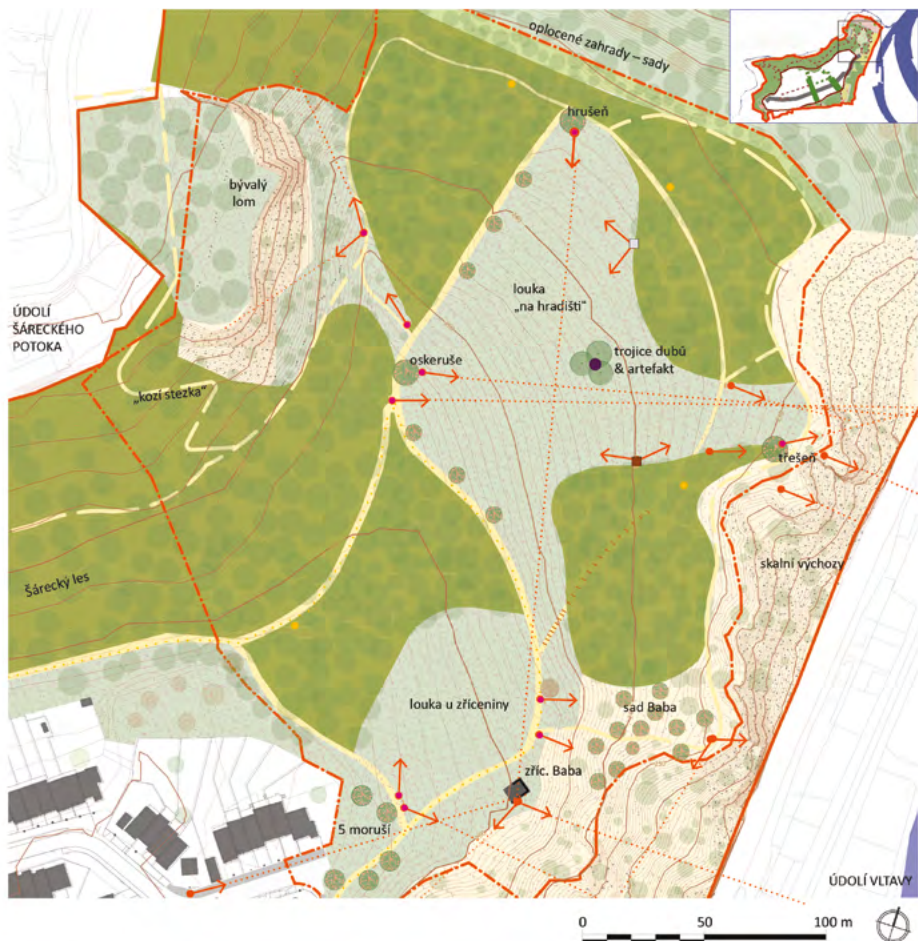
23 Ptačí pohled na severovýchodní cíp ostrohu Baba. Zdroj: autorka (2021).

Na vyhlídková místa v okolí zříceniny jsou umístěny lavičky v souladu s jednotným charakterem mobiliáře v celém území. Výhled z ulice Na Ostrohu je rámován pětící moruší, které zároveň vizuálně uzavírají sídliště Baba.

Navazující severovýchodní svahy pokrývá mozaika lesních a lučních porostů. Plochy luk jsou oproti současnosti mírně rozšířeny. Lokalita je již nyní protkaná neoficiálními stezkami, z nichž jedna okružní je navržena k úpravě. V nejprudších svazích počítá návrh s umístěním dřevěných schodišťových stupňů. Povrch stezek má být přírodě blízkého charakteru (mechanicky zpevněné kamenivo či šterkový trávník). Tři navrhované solitérní ovocné dřeviny (hrušeň polnička, třešeň ptačí a jeřáb oskeruše) vytvářejí orientační body v území. Dřevěné lavičky pod jejich korunami zároveň vybízejí k odpočinku i rozhledu do krajiny. Uprostřed louky ve svahu v pomyslném těžišti této louky nazvané „Na hradišti“ je navržena trojice dubů symbolizující praslovanskou odolnost a sílu a zároveň je mezi jejich kmeny umístěn kamenný artefakt připomínající prehistorické osídlení ostrožny Baba. Dva posedy (jeden původní a jeden nový) mohou sloužit jak lesnickým účelům, tak návštěvníkům pro pohled na krajinu z výšky. Nový průhled směrem k Vltavskému údolí umožňuje průsek v západní části lokality.

Z louky „Na Hradišti“ je průsekem vytvořen průhled také k Šáreckému údolí, kde se do terénu zařezává obnažená skála bývalého lomu. Kolem lomu vede velmi prudká lesní stezka, která je pro svůj sklon ponechána pouze jako neoficiální pěší propojka.

Louky i navazující skalní stepi by měly být udržovány pomocí extenzivní pastvy ovcí a koz, případně mozaikovitým sečením. Nezbytné je pravidelné odstraňování

24 Návrhová situace B1 – Okolí zříceniny, pravěké hradíště a lom. Zdroj: autorka (2021).

náletových dřevin specifikované také v plánu péče pro přírodní památku Baba.⁷⁹ Obecně by v lesních porostech měly být postupně nahrazovány nepůvodní a invazní dřeviny.

Celek C – Osa od kostela ke zřícenině

Celek C představuje charakter propojení mezi dvěma historickými a vizuálními dominantami na Babě.

79 KARLÍK, P. – ŘEZÁČ, M., Plán péče pro přírodní památku Baba na období 2010–2022, c. d.

25 Ulice Na Ostrohu s charakteristickým povrchem chodníku kombinujícím mlat a středový pruh velkoformátové betonové dlažby. Zdroj: Anonym, kolem 1932 in: ŠENBERGER, Tomáš – ŠLAPETA, Vladimír – URLICH, Petr, Osada Baba. Plány a modely. Praha 2000, s. 26.

C1 – Od kostela k faře (okolí Hendlova dvora)

Povrchy v historickém jádru v okolí Hendlova dvora tvoří kamenná dlažba. Středem chodníku v celé ose od kostela sv. Matěje ke zřícenině prochází dle návrhu pruh velkoformátové dlažby (v okolí Hendlova dvora kamenný, v zástavbě vilové čtvrti betonový podle historické podoby z roku 1932).

Prostranství u Hendlova dvora naproti kapli je doplněno o posezení a pítko, jako reminiscenci historického vodního prvku. Výhledově po dožití vzrostlých jírovců lze v tomto prostoru uvažovat o obnově vodní plochy. Před výstavbou řadových domů odtud vedla cesta podél zahrady fary dále na východ. Výhledovou možností obnovy této trasy v navrhované ose je její vedení okrajem současného pozemku farní zahrady.

26 Skica navrhované pěší propojky podél zahrady fary. Zdroj: autorka (2021).

C2 – Parkové prostranství Nad Lesíkem

Nové pěší propojení podél farní zahrady navazuje na parkové prostranství v křížení ulic Matějská a Nad Lesíkem. Návrh počítá s přimknutím parkového prostranství k zástavbě na západní straně. Ulicí Nad Lesíkem prochází pouze jednosměrná komunikace podmíněná navrhovaným zprůjezdněním ulice v blízkosti křižovatky ulic Matějská a Šárecká. Stávající ořešáky a břízy doplní výsadba borovic černých a javorů. Prostranství tak získá charakter „lesíka“ doplněného o posezení.

C3 – Osa v ulici Matějská, Na Ostrohu a na stezce Nad Paťankou

Trasa doprovázená pruhem velkoformátové dlažby v chodníku pokračuje ulicí Matějskou, kde křížuje osu Průhledovou. Dále navazuje ulice Na Ostrohu a mírně zahýbá do ulice Nad Paťankou a dále pokračuje pěší vyhlídkovou cestou po hraně svahu až ke zřícenině.

Celek D – Příčné osy

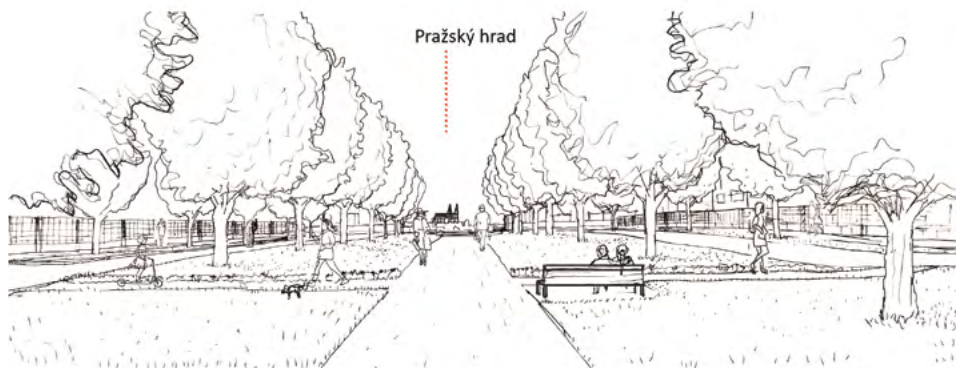
Celek D – Příčné osy se zabývá dvěma významnými veřejnými prostranstvími, probíhajícími napříč zástavbou: ulicí Jarní a Průhledovou včetně navazujících prostranství a křižujících ulic.

D1 – Osa Průhledová

27 Srovnání leteckých snímků 1938 a 2020 v ose Průhledová. Zdroj: autorka (2021).

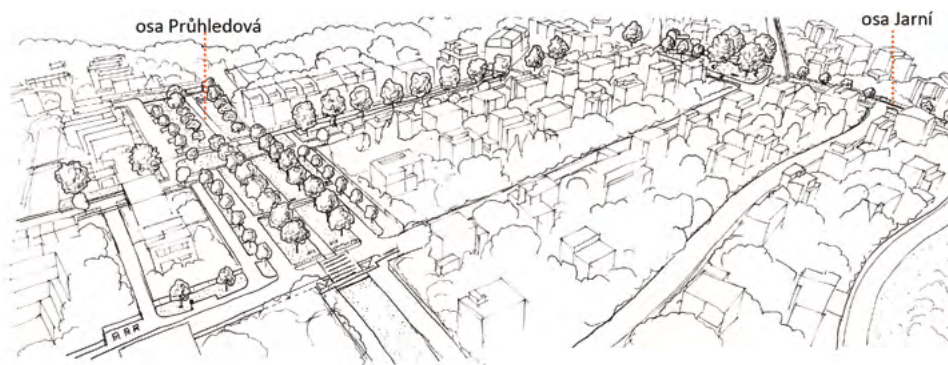
Osa procházející ulicí Průhledová byla již součástí urbanistického plánu architekta Janáka. Návrh počítá s umocněním liniového charakteru této osy skrze nové ortogonální uspořádání komunikací. Zároveň tak dojde ke zpomalení projíždějících automobilů. Tímto řešením vznikne v západní části pozemek pro výstavbu jedné vily se zahradou.

28 Vizualizace výhledu na Prahu z horní části osy Průhledové, rámonaného lipovým stromořadím. Zdroj: autorka (2021).

Horní část osy definují travnaté plochy s dvouřadou lipovou alejí. Část stromořadí tvoří také stávající okrasné třešně. Na okrajích podél chodníků jsou v travnatém pásu symetricky vysazené jeřáby. Středem osy vede pěší stezka doprovázená lavičkami. Na severu ji zakončuje kultivované autorsky ztvárněné pítko. V této části je také výhledově navržen potenciální průjezd do ulice Krohova.

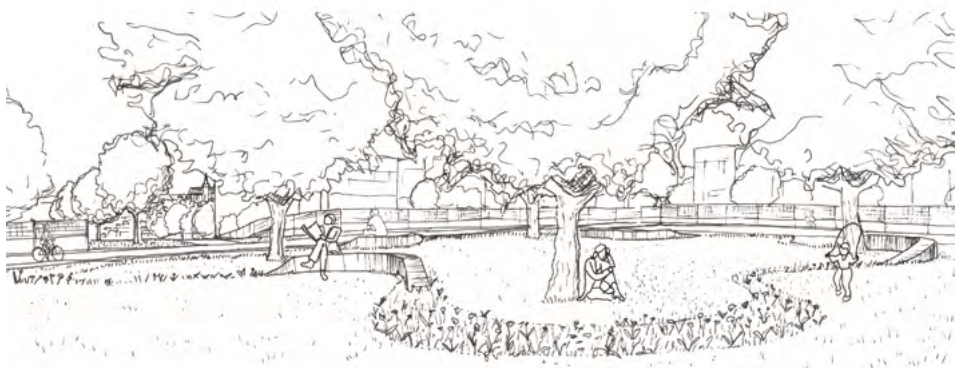
V jižní svažité části je osa tvořena lučním pásem lemovaným nízkým pruhem pravidelně stříhaných keřů. Toto uspořádání zajišťuje volný průhled na dominanty Prahy. Osa je propojena s ulicí Nad Paťankou novým širokým schodištěm a dále navazuje na „Janákovu stezku“ v obnoveném třešňovém sadu. Směrem k ose Jarní pokračuje v ulici Matějská stezka lemovaná stromořadím pro Prahu typických jeřínů.

29 Ptačí pohled z jihozápadu na urbanistické příčné osy. Zdroj: autorka (2021).

D2 – Osa Jarní

Ulice Jarní tvoří druhou příčnou zelenou osu v urbanistickém řešení Baby. Návrh počítá s minimalizací zpevněných ploch tak, aby byl zároveň zajištěn průjezd malého autobusu. V celé ose návrh zachovává pouze perspektivní dřeviny a dosazuje nové druhově i kompozičně vhodné stromy. Pod korunami čtveřice kaštanovníků (ideálně při zachování třech stávajících a dosadbě čtvrtého) vznikne hravé designové posezení, které na jaře propojí pásy barevných cibulovin. Ve střední a dolní části osy je navrženo pěší propojení lemované jednořadou alejí. Na osu navazuje obnovené pěší propojení do Podbavy vedoucí podél navržené vinice.

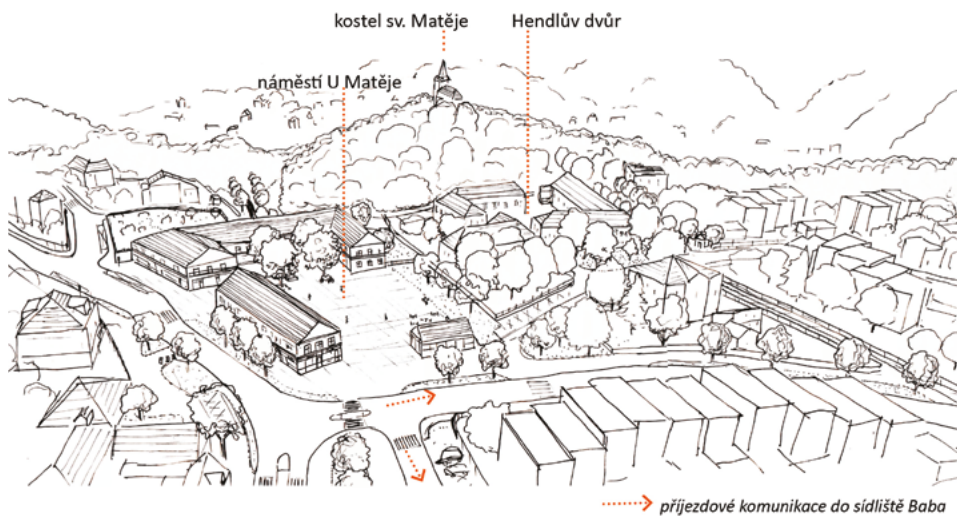

30 Perspektivní pohled na ulici Jarní s posezením propojeným jarními cibulovinami pod korunami kaštanovníků. Zdroj: autorka (2021).

Celek E – Nástupní prostor na Babu

E1 – U Matěje (náměstí a křižovatka)

V místě současného chaotického prostranství u křižovatky ulic Matějská a Šárecká je navrženo nové náměstí „U Matěje“, které by se mělo stát místem setkávání, pořádání místních kulturních akcí i „vstupní bránou“ na Babu. Prostor definuje nová výstavba souboru staveb urbanisticky navazujícího na charakter sousedního Hendlova dvora. Nový komplex budov by měl sloužit občanské vybavenosti i bydlení. Menší budova je určena pro kavárnu s informačním centrem vztahujícím se k hodnotám Baby. Na komplex by měl také navazovat částečně zapuštěný parkovací dům se zelenou střechou.

31 Ptačí pohled z východu na navrhované náměstí U Matěje a blízké okolí. Zdroj: autorka (2021).

32 Návrhová situace lokality E1 – náměstí U Matěje. Zdroj: autorka (2021).

33 Porovnání současného a navrhovaného stavu v prostранství u Matěje. Zdroj: autorka (2021).

Západní části náměstí dominuje čtveřice lip, pod jejichž korunami je kamenná kašna odkazující na patrona kostela sv. Matěje. Je také reminiscencí vodní nádrže typické pro selské usedlosti. Lípy lze vnímat jako symbolickou protiváhu trojice dubů na opačném konci návrší (viz návrhová lokalita B4). Navazující volná plocha náměstí nabízí prostor multifunkčnímu využití, jako jsou trhy, kulturní akce či v zimě bruslení. Uzavřený charakter náměstí definuje prostor a odděluje jej od rušné komunikace. Zároveň je skrze pasáž a proluky zajištěna přirozená prostupnost. Náměstím prochází také trasa pěšího okruhu kolem Baby. Předimenzované dopravní plochy návrh redukuje tak, aby byla doprava zklidněna a zároveň byl umožněn plynulý provoz.

Sortiment navrhovaných dřevin

Navrhovaný sortiment dřevin reaguje na stanovištní podmínky místa a vizuální i symbolické působení jednotlivých druhů. Historická vhodnost je také důležitým kritériem pro výběr dřevin vzhledem k existenci památkové zóny, ovšem z důvodu absence přesných osazovacích plánů jsou rostliny vybírány také na základě analogií a dostupných informací o historickém použití jednotlivých druhů. Převažují druhy původní, pro dané místo typické, s prověřenou perspektivností pro dané prostředí.

Ve veřejných prostorech uvnitř zástavby jsou v některých případech použity kultivary lépe snášející městské podmínky a dosahující menšího vzrůstu než základní druhy. V krajinném prstenci jsou v naprosté většině použity základní druhy. V ovocných sadech jsou navrženy staré krajové odrůdy s tím, že finální výběr může být dále zpřesňován. Ovocné sady i uliční stromořadí tvoří vysokokmenné formy dřevin. Do schématu jsou zahrnuty také stávající perspektivní solitérní stromy, které se podílejí na celkové kompozici návrhu.

Obecná doporučení pro revitalizaci území Baby

Prvky zklidnění dopravy

Obecným principem je celkové zmenšení dopravních ploch na minimum, aby byl zároveň umožněn pohodlný průjezd. Místa pro přecházení a ulice s významnějším pohybem pěších (např. dolní část ulice Průhledová) jsou zdůrazněna změnou povrchu (místo asfaltu dlažba). Dalšími prvky zklidňujícími dopravu jsou zpomalovací prahy při vjezdu do některých ulic (Nad Paňankou, Na Babě). Počítáno je také se zavedením a organizací parkovacích zón, případně vytvořením záchytných parkovišť či parkovacích domů.

Adaptace na změnu klimatu

V rámci revitalizace veřejných prostranství by mělo být dbáno na možnost vsakování srážkových vod z komunikací u parkových prostranství do ploch vegetace. Preferována je výsadba odolných druhů a kvalitních výpěstků dřevin s optimální následnou péčí. Trasy technických sítí by měly být optimalizovány tak, aby byla umožněna výsadba dřevin do vybraných ulic.

Kvalitní městský mobiliář

Veřejná prostranství v zástavbě budou vybavena městským mobiliářem jednotného stylu (lavičky, odpadkové koše, stojany na kola, lampy veřejného osvětlení atd.). Technické stavby (objekty trafostanic) by na sebe neměly poutat pozornost, např. barevností fasády, jako tomu je nyní.

Sjednocené kvalitní povrchy

Povrch vozovky tvoří asfalt, případně dlažba (místa pro přecházení). Chodníky s žulovou či kvalitní betonovou dlažbou doprovází v ose od kostela ke zřícenině středový pás velkoformátové dlažby.

Krajinný prstenec

V krajinném prstenci obklopujícím zástavbu Baby je kladen důraz na vytváření míst průhledů a výhledů. Cílem je zachování bohaté mozaiky různých biotopů, a tedy zamezení rozšiřování lesních porostů. V rámci stávajících porostů dřevin je třeba návrat k přirozené druhové skladbě, odstraňování invazních druhů, pravidelná péče, instalace ptačích budek a dalších prvků podporujících biodiverzitu. U skalních stepí na svazích a hraně návrší je nutné odstraňování dřevin, např. pravidelnou pastvou ovcí a koz. Luční plochy by měly být spásány či sečeny extenzivně (1–2krát ročně) mozaikovitou sečí. Cesty v krajině mají přírodní povrch. Některé vyšlapané pěšiny (např. v okolí lomu) jsou vzhledem ke sklonu určeny pro pohyb jen na vlastní nebezpečí a dále neupravovány.

Mobiliář v krajině tvoří jednotné dřevěné lavičky nahrazující současné nevyhovující, doplněny jsou na dalších významných místech. Dále posedy sloužící lesníkům

i rekreantům. Podél cesty na severovýchodním cípu ostrožny jsou rozmístěny venkovní posilovací prvky ze dřeva, případně kovu. Odpadkové koše jsou umístěny pouze na okraji zástavby.

Soukromé zahrady

Úpravy soukromých zahrad může studie řešit pouze formou doporučení, případně dalších motivací pro vlastníky, např. pomocí dotační podpory města pro obnovu historických zahrad, případně i samotných vil. Podél zahrad by měla být zachována, popř. obnovena jednotná forma oplocení podle původních návrhů z roku 1932, tj. drátěná pole mezi kovovými sloupky na nízké podezdívce. Vegetace zahrad by neměla zamezit významným průhledům, především v příčných osách Průhledová a Jarní.

Možnosti interpretace hodnot území Baba

Představení funkcionalistické vilové kolonie Baba veřejnosti

Potřeba interpretace hodnot a propagace vilové osady Baba (tedy celku 33 vil ze 30. let 20. století) vyplývá mimo jiné z podmínek ocenění *European Heritage Label* (Označení Evropské dědictví), jež soubor získal v roce 2020.⁸⁰ V plánu je kontinuální zvyšování povědomí o architektonicko-urbanistických hodnotách lokality různými formami. U vstupů do území i u jednotlivých vil by měly být instalovány kultivované informační prvky, dále v území také orientační směrovky.

Existuje grafický manuál popisující jednotný vizuální styl, který by měl být používán na všech propagačních materiálech.⁸¹ Na Babě se plánují pravidelné odborné exkurze, průvodcovské služby i aktivity pro studenty všech věkových kategorií. V současnosti již nezávisle probíhají komentované vycházky od společnosti Praha Neznámá.⁸² Propagace by měla také probíhat na internetu a využívat virtuální technologie. Navázána je spolupráce s pěti dalšími experimentálními sídlišti v Evropě. V roce 2016 tak například proběhla společná výstava v Muzeu architektury v polské Vratislavi s názvem „Cesta k modernitě. Sídliště Werkbundu 1927–32“.⁸³

Ve všech záměrech je třeba zvážit a zohlednit obytný charakter lokality a zamezit potenciálnímu střetu místních obyvatel a návštěvníků.

80 Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště NPÚ v Praze, Ocenění Evropské dědictví 2020 pro osadu Baba na rozcestí, 20. 4. 2020.

81 Magistrát hlavního města Prahy, Odbor památkové péče, Oddělení Kancelář památky světového dědictví, *Baba 1932: Manuál jednotného vizuálního stylu pro osadu Baba – součásti sítě experimentálních sídlišť Werkbundu v Evropě 1927–1932*, Praha 2018.

82 Praha Neznámá: průvodce po pražských čtvrtích, Praha 2021.

83 Hlavní město Praha, European Heritage Label. Formulář žádosti. Výběr 2019. *Osada Baba 1932 – Experimentální sídliště Svazu československého díla*, pracovní verze – nepublikováno, 2019.

Interpretace hodnot ostrohu Baba jako celku

V rámci této práce je návrh interpretace hodnot zaměřen na Babu jako celek se všemi jejími přírodními i historickými vrstvami. Nebyla navrhována přesná podoba a rozmístění výše popsaných informačních tabulí pro vilovou kolonii, avšak jejich vhodné umístění je s návrhem kompatibilní. Potenciální umístění informačního centra je situováno na vstupní bod samotné zástavby Baby do prostoru navrhovaného náměstí U Matěje. Informační centrum by mělo architektonicky korespondovat s ostatními objekty náměstí. Není tedy počítáno s replikou dřevěného kiosku architekta Kavalíra z roku 1932. V rámci podrobnější studie náměstí lze ale prověřit možnost jeho začlenění do prostoru. Informační centrum by mělo sloužit zároveň jako kavárna, prodejna propagačních materiálů i výchozí bod komentovaných vycházek. Trvale by zde mohl být vystaven model vilové kolonie Baba.

Hodnota území by měla být také všem uživatelům demonstrována pouhou kvalitou provedení veřejných prostranství a péčí o ně. Okruh kolem Baby vyzve návštěvníky k poznání Baby ze všech stran včetně výhledů do okolí. Orientační systém a vyznačení tohoto okruhu by mělo být předmětem podrobnějšího projektu, tak aby se v něm odrážela unikátnost území a zároveň jednoznačně a kultivovaně vyznačil trasu okruhu. Pruh velkoformátové dlažby v ose od kostela sv. Matěje ke zřícenině pak slouží jako podvědomá vodící linie spojující dvě nejvýraznější dominanty Baby skrze zástavbu vil i řadových domů. Pokračuje-li návštěvník od zříceniny až k artefaktu odkazujícímu na prehistorické osídlení Baby, „projde“ tak průřezem celé historie osídlení tohoto území.

Závěr

V tomto příspěvku byla představena krajinářská studie modelového území na Babě v Praze, která prakticky ověřila poznatky týkající se vilových čtvrtí a jejich veřejných prostranství i zasazení do krajiny popsané v předcházejícím příspěvku.⁸⁴

Ústředním tématem a prostorem je vilová čtvrť Baba. Řešené území se však neomezuje na fyzické hranice vilové čtvrti, ale bere v potaz širší krajinné zázemí i vizuální vazby v rámci celé Prahy. Bylo nezbytné k místu přistupovat jako k celku, aby byly pochopeny všechny jeho přírodní i kulturní souvislosti, hodnoty i problémy. Krása, působivost i *genius loci* vilové čtvrti spočívá z velké části právě v jejím krajinném kontextu.

Výsledné optimální řešení formou územní studie prověřuje možnosti revitalizace veřejných prostranství. Vzhledem k velikosti území i zaměření se na vilovou čtvrť není podrobně řešeno celé území. Do budoucna by bylo vhodné revitalizovat také okolí bytových a řadových domů, tak aby veřejné prostory sjednotily prostor a propojily novější zástavbu s tou původní.

Paralelně s touto studií probíhala také práce na koncepční studii pro sídliště Baba, kterou organizoval IPR Praha. Zadání se lišilo ve vymezení hranic území i stanovení

84 FRYDRYCHOVÁ, A., Krajina vilových čtvrtí a její proměny, Prameny a studie, 2022, č. 71, s. 59–89.

některých cílů. Vzhledem k tomu, že výsledný návrh architektů nebyl před dokončením této práce k dispozici, bylo možné provést srovnání až po ukončení obou projektů. To umožňuje poukázat na alternativní možnosti, případně potvrzení správnosti řešení. Oproti reálné studii jsou ve zde prezentovaném návrhu diplomové práce některé odvážnější či ideové náměty, které by do území vnesly výrazné kvality, avšak jejich realizovatelnost je v současných podmínkách obtížná (odstranění některých objektů, změny funkčního využití dle Územního plánu, realizace pěší propojky farní zahradou, městská vinice s vyhlídkovým pavilonem, návrh na pozemcích v soukromém vlastnictví apod.).

Významnou roli v řešeném území hraje památková péče. V návrhu byly využity dostupné informace Národního památkového ústavu (např. NPÚ, ÚOP v Praze, 2020). Důraz byl kladen na historickou rešerši a citlivý přístup k historickým hodnotám. Limitující byly chybějící přesné osazovací plány či absence historických fotografií některých veřejných prostranství. Návrh vychází z požadavků památkové péče pro zachování autenticity prostranství a zachování (či obnovení) původního urbanistického konceptu. Ovšem jen do té míry, kterou umožňuje pozdější navazující výstavba i požadavky pro kvalitní bydlení v současnosti. Inspirace původními chodníky s širokým pásem dlažby byla využita oproti návrhům památkové péče pouze v ose od kostela ke zřícenině jako akcentující i orientační prvek.

Samotný návrh tedy vycházel z obecných principů vilových čtvrtí, ale především z konkrétních charakteristik místa. Ukázal možnosti optimálního řešení veřejných prostranství a může sloužit jako inspirace či podklad pro navazující projekty v tomto území a principiálně také pro další obdobné studie. Podtrhuje historické, urbanistické i estetické hodnoty Baby a představuje ji jakožto výjimečnou lokalitu, která svým významem daleko přesahuje hranice města.

Prameny a literatura

Prameny

- Anonym, Model realizované zástavby podle projektu arch. Syrovátky, Švábové a dalších, černobílá fotografie, 60. léta 20. stol., in: Soukromý archiv Ing. arch. Marie Švábové, Roztoky (fotografie získána v prosinci 2020).
- APPELT, Martin, Geodetické zaměření pro koncepční studii sídliště Baba, měřítko 1 : 500, 2020.
- GOROLOVÁ, Eva – WEBEROVÁ, Šárka, All4trees, s. r. o., Dendrologický průzkum pro koncepční studii Baba. Průvodní zpráva. Situace – západní část [grafická příloha v měřítku 1 : 750, 2x A4]; Situace – východní část [grafická příloha v měřítku 1 : 750, 2x A4]; inventarizační tabulka ve formátu xls [datová příloha]; fotodokumentace [datová příloha]; situace ve formátu dwg, Praha 2020, dostupné v: Archiv IPR Praha.
- Hlavní město Praha, European Heritage Label. Formulář žádosti. Výběr 2019. Osada Baba 1932 – Experimentální sídliště Svazu československého díla [pracovní verze – nepublikováno], dostupné v: Městský úřad Prahy 6, Archiv odboru územního rozvoje, 2019.
- Magistrát hlavního města Prahy, Odbor památkové péče, Oddělení Kancelář památky světového dědictví, Baba 1932: Manuál jednotného vizuálního stylu pro osadu Baba – součástí sítě experimentálních sídlišť Werkbundu v Evropě 1927–1932, Praha 2018, dostupné v: Archiv IPR Praha.
- Národní technické muzeum – Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury, fond 85 –

Janák, pol. 219, Výstava bydlení Svazu československého díla – osada Baba (1931–1932), ident. 085, dsk. 219: Výstava bydlení, situace, sady – stavebník Svaz československého díla.

- Půdorysné schéma domů v zahradách se stromy a naznačení výhledů, bez měřítka, nedatováno.
- (Pravděpodobně) Pavel Janák. Regulační plán zástavby celého návrší Baby. Kolorovaná kresba, bez měřítka, nedatováno.

PŇOVSKÝ, Tomáš, Geodrilling, s. r. o., Rešerše hydrogeologického průzkumu pro akci Sídliště Baba v k. ú. Dejvice, Praha 2020, dostupné v: Archiv IPR Praha.

VALOUCH, KLEMENT, VHE a spol., architektonická kancelář, s. r. o., Urbanistický návrh dostavby alternativa b., situační výkres, měřítko 1 : 2 000 [nepublikováno], 1998, dostupné v: Městský úřad Prahy 6, Archiv odboru územního rozvoje.

Literatura

BEČKOVÁ, Kateřina, Letohrádky, libosady a výletní místa. 1. díl. Levý břeh Vltavy, Praha: Paseka, 2018.

CULEK, Martin, a kol., Biogeografické regiony České republiky, Brno: Masarykova univerzita 2013.

ŠENBERGER, Tomáš – ŠLAPETA, Vladimír – URLICH, Petr, Osada Baba. Plány a modely. [Katalog k výstavě], Praha: Fakulta architektury, ČVUT 2000.

FRYDRYCHOVÁ, Alice, Krajina vilových čtvrtí a její proměny, *Prameny a studie*, 2022, č. 71, s. 59–89.

HAVEL, Josef, Baba – výšinné sídliště kultury nálevkovitých pohárů v Praze 6 – Dejvicích, *Acta musei pragensis*, 1986, č. 82.

CHYTRÝ, Milan, Katalog biotopů České republiky: Habitat Catalogue of the Czech Republic, 2. vydání, Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR 2010.

JANÁK, Pavel – SUTNAR, Ladislav, Výstava bydlení: Stavba osady Baba. [Katalog výstavy], Praha: Prometheus 1932.

KACL, Pavel, Nové doklady pravěkých opevnění v Horní Šárce v Praze-Dejvicích, *Archeologie ve středních Čechách*, 2018, č. 22, s. 899–930.

LAŠŤOVKOVÁ, Barbora, Pražské usedlosti, 2. vydání, Praha: Libri 2007.

NOVÝ, Otakar, Česká architektonická avantgarda, Praha: Prostor 1998.

TEMPL, Stephan, Baba: osada Svazu Čs. díla Praha, Praha: Zlatý řez, Malá edice 2000.

URLICH, Petr – ŠLAPETA, Vladimír – KRÍŽKOVÁ, Alena, Slavné vily Prahy 6 – osada Baba 1932–1936, Praha: Foibos Books ve spolupráci s Městskou částí Praha 6, 2013.

URLICH, Petr – BERÁNEK, Bohumil – BRANKOV, Nikolay, a kol., Slavné vily Prahy 6 – Hanspaulka, Praha: Foibos Books, 2020.

VLČEK, Pavel, a kol., Umělecké památky Prahy, Velká Praha, A–L, Praha: Academia 2012, s. 236.

ŽÁK, Ladislav – DVOŘÁKOVÁ, Dita (eds.), Byt a krajina, Praha: Arbor vitae, 2006.

Zohledněné a citované zákony a úmluvy

Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).

Internetové zdroje:

Anonym, Neu und accurat ververtigter Plan der könig. böhmischen Hauptstadt Prag sambt dessen Terrain von 4 Meillen in der Länge und Breite?, mědiryt, kolorovaný, originální měřítko 1 : 54 600, kolem 1750, in: Archivní katalog AHMP (Archiv hlavního města Prahy), inv. č. 64, sign. MAP P 1 E/64, dostupné online: <<http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=7E88D386FB-D511DF822500166F1163D4&scan=1#scan1>> [16. 4. 2021].

CULEK, Martin, a kol., 2013, Biogeografie, in: Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, Mapomat, Přírodní poměry, 2020, dostupné online: <<http://webgis.nature.cz/mapomat/>> [24. 2. 2021].

- Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, Mapomat, Mapování biotopů, 2020, dostupné online: <<http://webgis.nature.cz/mapomat/>> [24. 2. 2021].
- Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, Mapomat, Ochrana přírody, 2021, dostupné online: <<http://webgis.nature.cz/mapomat/>> [24. 2. 2021].
- BRABEC, Tomáš, 0 demografie, verze k projednání, 2019, in: *Analýza infrastrukturních potřeb hl. m. Prahy (zaměřená na infrastrukturu vybrané občanské vybavenosti)*, Institut plánování a rozvoje hl. města Prahy, Sekce strategií a politik, dostupné online: <https://www.praha.cz/uploads/assets/dokumenty/ssp/analzy/Obyvatelstvo/analzya%20infrastrukturnich%20potreb/0_demografie.pdf> [9. 1. 2021].
- Česká geologická služba, Geologická mapa ČR, měřítko 1 : 50 000, 2021, dostupné online: <http://mapy.geology.cz/spolecny/legenda_geol25_sel2.html?list=12-243> [22. 2. 2021].
- Český úřad zeměměřičský a katastrální (dále ČÚZK), Nahlížení do katastru nemovitostí, 2004–2021, dostupné online: <<http://sgi-nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&MarExtent=-990320.44597457629%20-1239836%20-346646.55402542371%20-923033&MarWindowName=Marushka>> [5. 4. 2021].
- ČÚZK, WMS – Ortofoto, 2021, dostupné online: <https://geoportal.cuzk.cz/WMS_ORTOFOTO_PUB/WMSservice.aspx> [1. 10. 2020 – 15. 4. 2021].
- ČÚZK, WMS – Katastrální mapy, 2021, dostupné online: <<https://services.cuzk.cz/wms/wms.asp>> [1. 10. 2020 – 15. 4. 2021].
- ČÚZK, WMS – DMR 4G (Stínovaný model reliéfu), 2021, dostupné online: <<https://ags.cuzk.cz/arccgis2/services/dmr4g/ImageServer/WMSserver>> [1. 10. 2020 – 15. 4. 2021].
- ČÚZK, Státní mapa odvozená (SM5), měřítko 1 : 5 000, rozsah řešeného území, vektor – data nové podoby, formát shp., souřadnicová síť JTSK, 2020 [1. 10. 2020 – 15. 4. 2021].
- 2021 Google, Formuláře Google, 2020, dostupné online: <<https://docs.google.com/forms/u/0/>> [1. 10. 2020 – 31. 10. 2020].
- FRYDRYCHOVÁ, Alice, *Krajina vilových čtvrtí a její proměny. Studie území Baba v Praze. Nepublikovaná diplomová práce. Lednice: Mendelova univerzita v Brně 2021*, dostupné online: <<https://theses.cz/id/99tfjd/?lang=sk>> [5. 1. 2023].
- HANSL, František, kapitola *Kostel sv. Matěje v Šárce*, in: *Smíchovsko a Zbraslavsko: společnou prací učitelstva, Smíchov: vlastní náklad 1899*, s. 215–217, dostupné online: <<http://www.digitalniknihovna.cz/mlp/view/uuid:114310b0-0250-11dd-bc98-000d606f5dc6?page=uuid:35ba7230-0255-11dd-a5c8-000d606f5dc6>> [14. 3. 2021].
- Hlavní město Praha, Magistrát hlavního města Prahy, Odbor památkové péče, *Baba 1932: Funkcionalistická osada v Praze, Osada Baba, černobílá fotografie*, dostupné online: <<https://www.baba1932.com/osada-baba/>> [7. 4. 2021].
- HUDEČEK, Tomáš, a kol., *Hustota a ekonomika měst [certifikovaná metodika]*, 2016–2017, dostupné online: <https://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/obecne/metodika_hustota_a_ekonomika_mest.pdf> [22. 4. 2021].
- HŮLOVÁ, Martina, *Studie lesního hřiště na sídlišti Baba v Praze*, 2018, dostupné online: <https://www.praha6.cz/system/file.php?File=f889_1510.pdf&crc=9c7238b7d5f6311f1e1ecec14bda005c> [11. 4. 2021].
- Indikační skici stabilního katastru – Čechy (Národní archiv), list 1085-1 Dejvice – dříve Degwitz (Degwic), 1840, in: *Český úřad zeměměřičský a katastrální*, 2020, dostupné online: <<https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=RAK067018400>> [26. 2. 2021].
- IPR Praha, *Územně analytické podklady hl. m. Prahy*, 2016, dostupné online: <<http://uap.iprpraha.cz/>> [16. 3. 2021].
- IPR Praha, *Metropolitní plán, Návrh k projednání dle § 50 stavebního zákona*, Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, Kancelář metropolitního plánování, vedoucí Ing. arch. Roman Koucký, 2018, dostupné online: <<http://plan.iprpraha.cz/cs/metropolitni-plan-ke-stazeni>> [4. 3. 2021].

- IPR Praha, Zásady územního rozvoje hl. m. Prahy, právní stav k 29. 5. 2019, s. 1, dostupné online: <http://servis.praha-mesto.cz/uzplan/Uzemni_plan_HMP/ZUR/uplne_zneni/pravni_stav_AZUR3.pdf> [4. 3. 2021].
- IPR Praha, Archiv leteckých snímků, 2021, dostupné online: <<https://app.iprpraha.cz/apl/app/ortofoto-archiv/>> [1. 1. 2021 – 1. 4. 2021].
- IPR Praha, Sídliště Baba. Koncepční studie, 2021, dostupné online: <<https://iprpraha.cz/projekt/54/sidliste-baba>> [26. 3. 2021].
- IPR Praha, Sídliště Baba. Koncepční studie. Informační webinar pro veřejnost, 9. února 2021 [videonahrávka], dostupné online: <<https://www.iprpraha.cz/sidlistebaba>> [26. 2. 2021].
- IPR Praha, 2021, Územní plán sídelního útvaru hlavního města Prahy, dostupné online: <<https://app.iprpraha.cz/apl/app/vykresyUP/>> [4. 3. 2021].
- KARLÍK, Petr – ŘEZÁČ, Milan, Plán péče pro přírodní památku Baba na období 2010–2022, 2008, dostupné online: <http://envis.praha-mesto.cz/planypece_ozchu/PP_Baba_2010_2022/Plan_pece_PP_Baba_2010_2022.pdf> [9. 10. 2020].
- Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Databáze strategií, Portál strategických dokumentů v ČR, 2021, dostupné online: <<https://www.databaze-strategie.cz/cz/pha/strategie>> [4. 3. 2021].
- Naše Baba, z. s., Facebook, dostupné online: <<https://www.facebook.com/spoleknasebaba/>> [2. 3. 2021].
- Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště NPÚ v Praze, Ocenění Evropské dědictví 2020 pro osadu Baba na rozcestí, 20. 4. 2020, dostupné online: <<https://www.npu.cz/cs/uop-praha/zpravy/60114-oceneni-evropske-dedictvi-2020-pro-osadu-baba-na-rozcesti>> [11. 4. 2021].
- Národní památkový ústav, Památkový katalog, 2015, dostupné online: <<https://pamatkovykatalog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam/?kraj=Hlavn%C3%AD+m%C4%9Bsto+Praha&h=baba&chranenoTed=1&hlObj=1&fulltext>> [16. 3. 2021].
- PODLAHA, Antonín, kapitola Šárka u sv. Matěje, fara, 1911, in: Posvátná místa království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvát. soch, klášterů i jiných pomníků katol. víry a nábožnosti v království Českém, Řada první: Arcidiecéze pražská. Díl VI. Vikariát Libocký [s. 1.]: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, s. 135–148, dostupné online: <<http://www.digitalniknihovna.cz/mlp/view/uuid:4327b100-57fd-11dd-bb4b-000d606f5dc6?page=uuid:30468c70-580a-11dd-8417-000d606f5dc6>> [14. 3. 2021].
- Praha neznámá, s. r. o., Praha neznámá: průvodce po pražských čtvrtích, 2021, dostupné online: <<https://www.prahaneznama.cz/>> [12. 3. 2021].
- QUITT, Evžen, Klimatické oblasti, 1971, in: Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky. Mapomat, Přírodní poměry, 2020, dostupné online: <<http://webgis.nature.cz/mapomat/>> [4. 3. 2021].
- RUTH, František – KÖRBER, Pavel, Kronika královské Prahy a obcí sousedních, Praha: Körber 1903, dostupné online: <<http://www.digitalniknihovna.cz/mlp/view/uuid:659e7ec0-0ffe-11df-a375-0030487be43a?page=uuid:21aee940-100b-11df-a555-0030487be43a&fulltext=vinice%20majorka>> [26. 2. 2021].
- ŠPIČÁK, Martin (IPR Praha), Zadání koncepční studie revitalizace sídliště Baba a okolí. Příloha č. 1, 7. 10. 2020, dostupné online: <<https://tenderarena.cz/dodavatel/seznam-profilu-zadavatele/detail/Z0003115/zakazka/371951>> [21. 10. 2020].
- TEIGE, Josef, Sborník příspěvků k dějinám král. hlav. města Prahy, Praha: Obec pražská, 1911, dostupné online: <<http://www.digitalniknihovna.cz/mlp/view/uuid:c6599ec0-3ad6-11e1-ac85-0030487be43a?page=uuid:67552870-95e0-11dd-b64b-0030487be43a&fulltext=majorka>> [16. 3. 2021].

Možnosti a limity rekonstrukce a prezentace sídelní krajiny v muzeích v přírodě

The possibilities and limitations of reconstruction and presentation of settled landscape in open air museums

Radek Bryol, Jan Kraut

Abstrakt: Primárním smyslem muzeí v přírodě v Evropě je záchrana a prezentace tradiční architektury. V souladu se společenskými okolnostmi jejich vzniku, dobovým charakterem zájmu o tradiční lidovou kulturu i potřebami mnohých tvůrců těchto muzeí bylo však kromě oživení a naplnění stavebních objektů charakteristickým inventářem také vytváření odpovídajících prvků exteriérového prostředí. Muzea v přírodě se tak od prvotních sbírek architektonických solitérů postupně rozvíjela v rekonstrukci sídelní i fragmentů kulturní krajiny, nebo byla od počátku koncipována jako součást tohoto různě zachovalého prostředí. Nastolení a zvláště udržení tohoto trendu je však velmi problematické při řadě jiných úkolů, které tento typ muzeí zajišťuje.

Summary: The primary aim of open-air museums in Europe is to preserve and present traditional architecture. Nevertheless, the social and scientific circumstances of foundation of these museums required not only that the buildings be brought to life by being filled with characteristic objects but also that they be set in appropriate exterior settings. Open-air museums thus developed from their earliest form of collections of isolated buildings to reconstructions of settlements and fragments of cultural landscapes. Alternatively, they were since their foundation conceived as an integral part of these to various extent surviving settings. But given the many other functions this kind of museums has, adherence to and maintenance of this trend is a most challenging task.

Klíčová slova: kulturní krajina; agrikultura; muzea v přírodě; spolková činnost; muzeologie.

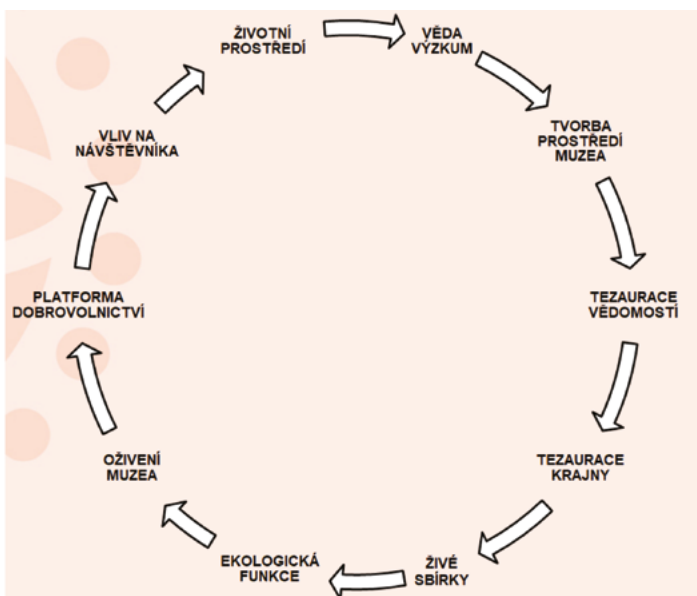
Keywords: cultural landscape; agriculture; open-air museums; activities of associations; museum science.

Recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

Úvodem

Primárním smyslem muzeí v přírodě v Evropě je záchrana a prezentace tradiční architektury. V souladu se společenskými okolnostmi jejich vzniku, dobovým charakterem zájmu o tradiční lidovou kulturu i potřebami mnohých tvůrců těchto muzeí bylo však kromě oživení a naplnění stavebních objektů charakteristickým inventářem také vytváření odpovídajících prvků exteriérového prostředí.¹ Muzea v přírodě

1 BRYOL, Radek, a kol., Muzea v přírodě v České republice. Teoretická a metodická východiska, Rožnov pod Radhoštěm 2020, s. 30–33.

Graf č. 1 Logické vazby jednotlivých činností spjatých s problematikou prezentace kulturní krajiny v muzeích v přírodě. Zdroj: autor.

se tak od prvotních sbírek architektonických solitérů postupně rozvíjela v rekonstrukci sídelní i fragmentů kulturní krajiny, nebo byla od počátku koncipována jako součást tohoto různě zachovalého prostředí.² Nastolení a zvláště udržení tohoto trendu je však velmi problematické při řadě specifických úkolů, které tato muzea zajišťují.

Na základě sondy do některých muzeí v přírodě a příbuzných spolkových aktivit můžeme nahlížet na tuto problematiku s cílem uvážit přístupy ze zahraničí i z našeho prostředí. Pro kontext se vedle pouhého zájmu o rekonstrukci sídelní krajiny zaměříme také na koncepčnost muzeí v přírodě, ze které zájem o prostředí staveb vychází, stručně na aktivity spjaté s tradiční architekturou jako pomyslnou prioritu činnosti muzeí v přírodě a také na vztah k návštěvníkům. V rámci problematiky sídelní krajiny se pokusíme zodpovědět tyto otázky:

- Jakými způsoby mohou muzea v přírodě naplňovat své koncepčně definované poslání v případě exteriérového prostředí?
- Jaké jsou limity a možnosti rekonstrukce a prezentace exteriérového prostředí?
- Do jaké míry je vůbec možné a žádoucí vytvářet *autentické* přírodní prostředí v muzeích v přírodě, a to rovněž ve vztahu k návštěvníkům?

2 LANGER, Jiří, *Evropská muzea v přírodě*, Praha 2005, s. 7–20.

1 Den Gamle By Aarhus (DK). V městských domech převezenných do muzea je prezentováno původní zemědělské zázemí. Z hnojiště ve dvoře vytéká průjezdem močůvka do ulice. Zdroj: foto Radek Bryol (2022).

Na příkladu Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm nastíníme obecné možnosti stabilizace a rozvoje prvků sídelní krajiny.³ K těmto analýzám nás podnítila zejména komparace terénního poznání se stavem expozičních areálů Valašského muzea v přírodě a zároveň příprava nového expozičního areálu Kolibiska, kde bude představena kultura nejvyšších horských poloh Karpat na území ČR. Právě v takovém prostředí dominuje význam kulturní krajiny a jejích prvků. A to na úkor, ve srovnání s *běžnými* areály muzeí v přírodě, méně zastoupených staveb. Pro *klasická* muzea v přírodě se objevuje rovněž významné metodické téma, přičemž jeho naplňování zároveň vyžaduje kontakt s řadou dalších oborů.⁴

Nutno připomenout, že ne všechny uvedené příklady jsou aktuálními trendy. Některé se v našich muzeích vyskytovaly už v minulosti, jen s postupem času jejich naplňování z různých důvodů ochladlo či bylo zatlačeno do pozadí větším důrazem na exaktně, sbírkotvorně a ekonomicky lépe měřitelné i legislativně ukotvené úkoly. Také v případě akcí s převažujícím folkloristickým nebo prodejním programem je prezentace zpravidla zřetelnější a možná i žádanější než u řady marginálií, spojených zvláště s každodenností zemědělského života.

3 Jako součásti Národního muzea v přírodě.

4 Při úvahách nad jakýmkoli problémy je na čelných místech uváděna finanční situace a ekonomická bilance, stejně jako v případě muzeí v přírodě. Aníž bychom chtěli rozporovat potřebu hmotného zázemí, nutno podotknout, že mnohdy jen to nestačí, zvláště pak v kulturní sféře. Zde často nelze výstupy jednoduše a přesně kvantifikovat, velkou roli hraje právě lidský faktor a rozdílné vnímané hodnoty.

2 Fränkisches Freilandmuseum Bad Windsheim (GER). Jen některá muzea v přírodě prezentují sídelní celky ve větším měřítku kulturní krajiny. Zdroj: foto Radek Bryol (2013).

V samotných muzeích v přírodě může být příkladem relativně snadné zhodnocení a následné prezentační zúročení jednorázového stavebního počínu ve srovnání s dlouholetou soustavnou činností při tvorbě a udržení požadovaného přírodního stanoviště. Tato soustavnost se neprojeví bezprostředně a rovněž návštěvnická pozornost je primárně zaměřena právě na architekturu. Přírodní rámec bývá vstřebáván spíše podvědomě, ač zaujímá v celku expozičního areálu co do velikosti majoritní podíl.

Komplexnost prezentace muzeí v přírodě

Mnohotvárnost a složitost praxe muzeí v přírodě lze nejuvýstižněji vymezit jejich aktuální definicí: „*Muzeum v přírodě je paměťová instituce nebo její zvláštní část, vytvářející komplexní vědeckou interpretaci kultury obyvatel vymezené oblasti formou specializované expozice v urbanizovaném prostředí nebo ve volné přírodě. Obsahuje prostorové, časové, společenské a přírodní historické souvislosti; vytváří rekonstrukci historického životního prostředí. Expoziční objekty mají v muzeích v přírodě dominantní, ale nikoliv výlučnou funkci.*“⁵

Vědecká interpretace kultury by měla být založena na příslušných vědních oborech při existenci koncepčních dokumentů za spolupráce poradních orgánů. Hranici mezi muzeem v přírodě a zábavním parkem pak tvoří absence odbornosti. Jediným

5 BRYOL, R., a kol., Muzea v přírodě v České republice, c. d., s. 29.

- 3 Jamtli Östersund (SWE). Ukázka výroby sýra je jednou z řady živých prezentací nejrůznějších epoch v muzeu. Oživení patří obecně k velmi oblíbeným a vhodným formám. Zdroj: foto Radek Bryol (2022).

kvalitativním ukazatelem činnosti samotného muzea pak může být snaha o maximální přiblížení původním předlohám.

Přestože se v kontextu rozsáhlé činnosti muzeí v přírodě jedná pouze o jednu složku, věnuje se tématu *exteriérového prostředí* na odborné úrovni řada muzejníků. V mezinárodním kontextu se na problematiku zaměřila například konference Asociace evropských muzeí v přírodě (AEOM) v roce 2011.⁶ Četné přesahy s aktivitami muzeí v přírodě má také Mezinárodní asociace zemědělských muzeí (AIMA).⁷ V naší zemi prosazoval komplexní přístup k areálům muzeí v přírodě zejména historik a muzejník Jiří Langer a zvláště na záchranu konkrétních plodin se specializoval znalec historického zemědělství Václav Tetera.⁸ Dílčí témata pojednali také další autoři.⁹

6 HALMOVÁ, Mária – OČKOVÁ, Katarína – JANOŠTÍNOVÁ, Marianna (eds.), Conference Report: Tagungsbericht 2011, Association of European Open Air Museums: Verband Europäischer Freilandmuseen, Martin 2013.

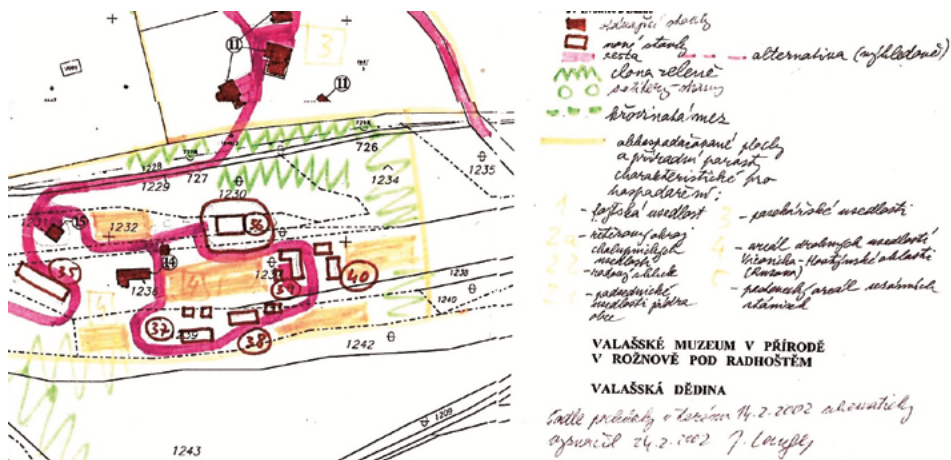
7 SILD, Merli (ed.), Traditions and Change – Sustainable Futures: Proceeding AIMA Triennial congress CIMA XVIII, 2017, 10–13 May, Tartu, Estonia, 2017.

8 TETERA, Václav, Možnosti zachování historické krajiny a její biologické hodnoty v muzeích v přírodě (Úvod do diskuse), *Agricultura Carpatica*, 1981, 2, s. 91–95; TETERA, Václav, Základ a reálné perspektivy agronomie ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, in: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 1925–2000, Rožnov pod Radhoštěm 2000, s. 133–142.

9 ŠTIKA, Jaroslav, Agrikultura a její perspektivy v muzeu v přírodě, in: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.–10. 10. 1985, Agricultura Carpatica IV*, 1985, Rožnov pod Radhoštěm 1987, s. 10–14; KRAMOLIŠOVÁ, Šárka, Biologické sbírky ve Valašském muzeu v přírodě – rostliny. Historie pěstování a revize současného stavu, *Museum vivum*, 2019, 14, s. 35–53; LEDVINKOVÁ, Jitka, Krajina v areálu Muzea v přírodě Zubrnice, *Museum vivum*, 2019, 14, s. 110–113.

4 Krajina v minulosti byla složena z řady funkčních komponentů, které by měly být předlohou pro zodpovědnou prezentaci v muzeu v přírodě, Staré Hamry. Zdroj: foto Jiří Langer (1975), NMVP.

5 Kresbné schéma krajinných komponentů pro areál Valašská dědina v Rožnově. Zdroj: kresba Jiří Langer (2002), NMVP.

Ve srovnání se zájmem o jiné oblasti tohoto typu muzeí se zvláště v našem prostředí jedná o téma marginální.¹⁰

Co se týče literatury a pramenů k reáliím sídelní a kulturní krajiny, které je třeba v muzeích prezentovat, existuje celá řada odborné, zvláště etnografické i vlastivědné literatury, písemných pramenů, fotodokumentace a mapových dokumentů.¹¹ Problematické se může jevit časové omezení dostupných pramenů při snaze prezentovat starší období, jako například polovinu 19. století. V tomto případě je nutné seznámit se s výzkumy dalších oborů, zejména historické geografie či bioarcheologie.¹² Je možno využívat některé analogie z jiných regionů za pomoci například vedut či ojedinělých popisů.

Je to právě komplexnost předkládané informace, co se dle našeho soudu významně podílí rovněž na úspěchu u návštěvníků, ale zejména skýtá muzeím v přírodě daleko větší možnosti k interpretaci a rozvíjení řady témat. Od počátků muzeí v přírodě, kdy šlo často jen o záchranu jednotlivých staveb, jsme urazili dlouhou cestu. Od tohoto pohledu jsme, alespoň teoreticky, již dávno dospěli k jejich vnímání celistvému se všemi kulturními i přírodními prvky. Právě v této komplexnosti a provázanosti můžeme spatřovat jeden z cílů tohoto typu institucí. Cílená prezentace i jediného střípku slovesné kultury, například písně použité v uceleném exteriérovém prostředí, může modelované situaci vdechnout život. A na druhou stranu onen střípek bez krajiny může být vykořeněn, bez kontextu a aktuálnosti.

S jistou mírou nadhledu a odstupu od jednotlivostí se nám právě krajinná složka muzejní prezentace jeví jako zastřešení ostatních témat a vazba mezi nimi, jelikož veškerá lidská činnost a zvláště tradiční kultura vznikla a byla vždy přímo závislá na krajině, ze které vzešla.¹³ S touto myšlenkou a prací se vztahem návštěvníka ke krajině a případně i lokálním patriotismem se nám navíc otevírají nové možnosti interpretace i snazší vztahování k současnosti či osvětě.

Koncepčnost při budování a rozvoji muzeí v přírodě

V poslední době cítíme, jistě s neodmyslitelným respektem k zásadní funkci sbírkotvorné, že velmi aktuálním – a třeba podotknout i akutním – odborným smyslem muzeí v přírodě je zvláště zodpovědný přístup ke stavební činnosti. Tato problematika, která je pro muzea v přírodě zároveň dominantní, primárně ovlivňuje charakter zachování stavby v muzeu jako artefaktu se všemi jeho hodnotami a rovněž určuje krajinné prostředí.

10 VESELSKÁ, Jiřina, Výběrová bibliografie statí o muzeích v přírodě, dostupné online: <<http://muzea-v-prirode.cz/literatura/>> [18. 5. 2023].

11 Např. ŠTASTNÝ, Jaroslav, Tradiční zemědělství na Valašsku, Praha 1971; ČENĚK, Miroslav, a kol., Lidé, krajina a zemědělství: z fotoarchivu Národního zemědělského muzea Praha, Praha 2006; BARAN, Ludvík, Neviditelné chodníčky, Frenštát pod Radhoštěm 2002; CEDIDLA, Josef, Jak se na Valašsku hradívalo, Valašsko, 1958, 7, s. 36–40.

12 Např. KŘOVÁKOVÁ, Kateřina, Vegetace Šumavy v novověku: přínos historiografických a paleobotanických dat, in: BENEŠ, Jaromír – POKORNÝ, Petr (eds.), Bioarcheologie v České republice, České Budějovice – Praha 2017; BAJER, Vojtěch, Krajina salaší novými pohledy, Valašsko, 2022, 48, č. 1, s. 14–18.

13 CHROMÝ, Pavel, Regiony v proměnách času a prostoru. (Úvaha o metodických přístupech nové regionální geografie), *Miscellanea Geographica*, 2008, 14, s. 59.

6 Typickým způsobem využití listnatých stromů v některých regionech bylo až do druhé poloviny 20. století ořezávání letorostů na letninu, Velké Karlovice 38. Zdroj: foto Jaroslav Fiala (1962), NMVP.

Zejména od 2. poloviny 20. století vznikaly koncepční materiály, na jejichž základě byla muzea v přírodě budována. Mnohá se nepodařilo dokončit, jiné doznaly změn a kompletně naplněné záměry jsou v Čechách, na Moravě, ale také například v Polsku či na Slovensku spíše výjimkou. Základ těchto záměrů vyplývá z elementární funkce muzeí v přírodě a definuje zejména stavby, které je potřeba zachránit nebo vytvořit kopie či rekonstrukce. Některá muzea v přírodě však nemají už kvůli svému prvotnímu pojetí nebo dlouhodobým koncepčním přístupům prakticky ani možnost rozvoje svého prostředí s prezentací krajiny.¹⁴

Z aktuálních větších záměrů zmiňme projekt dostavby Muzea lidových staveb v Kouřimi. Zde se pracovníci z původního urbanismu muzea ve smyslu záchranného prostoru snaží vytvořit vesnickou sídelní situaci s návsi obklopenou usedlostmi, které svými dvory přecházejí do modelovaného extravilánu. V rámci sledovaného tématu

14 JEŘÁBEK, Richard, Výtvarný zřetel v budování národopisných muzeí v přírodě, *Národopisné aktuality*, 1976, 13, s. 211–213.

zmiňme doplnění staveb dřevinami charakteristickými v prezentovaných regionech.¹⁵ Jak je zjevné z činnosti poradních orgánů muzeí, tak podobně je dotvářena například náves z Hornácka v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici. Muzeum v přírodě Rochus v Uherském Hradišti se od počátku své činnosti zaměřuje na environmentální témata, která hodlá i do budoucna rozvíjet.¹⁶ Aktuální snahu o tvorbu sídelního prostředí s přesahem do autentické kulturní krajiny můžeme sledovat v Zubrnících.¹⁷ Koncepční přístup má jistě smysl také v podobě vysoce formalizovaného procesu a následného písemného zpracování, tak jak se v poslední době snaží Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.¹⁸ Právě stabilita záměru a jeho oficiální zakotvení v rozvojových dokumentech je u tak dlouhodobě vznikající instituce, jako je muzeum v přírodě, naprostým základem kvalitní práce.

Sídelní krajina a muzea v přírodě

Důraz na komplexní krajinné prostředí v samotné expozici je patrný prakticky ve všech rozvinutějších muzeích v přírodě v Evropě. Avšak i zde sledujeme různé přístupy k tématu a rozličné formy prezentace. Společným trendem je maximální snaha o využití prostředí, které má muzeum k dispozici, a zasazení staveb do příslušného kontextu. Nejvýraznější je to například u horských pastevních areálů, které jsou zpravidla situovány v nejdlehlších a nejvyšších partiích muzeí v přírodě.

Konkrétní přístupy k prezentaci krajinářských a zemědělských témat se liší. Za mnohé uvedme severoanglické Beamish, kde agrikulturu představují formou *living history*,¹⁹ Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, kde se na rozlehlých plochách určených k hospodaření snaží využívat řadu tradičních zemědělských strojů.²⁰ S drobnými krajinnými prvky a regionálním kontextem pracují také v celonárodních muzeích v přírodě, někdy i s omezeným prostorem. V Norsk Folkemuseum v Oslo jsou patrná

15 RIŠLINK, Vladimír, Vývoj koncepce muzea lidových staveb v Kouřimi, in: ČERVINKA, Jan (ed.), Vývoj, současnost a problémy dostaveb muzeí v přírodě pod otevřeným nebem nejen v muzeu lidových staveb v Kouřimi. Sborník příspěvků z konference k dostavbě Muzea lidových staveb v Kouřimi uskutečněné 14. a 15. února 2019 v Kouřimi, Kolín 2020, s. 12–19.

16 BLAHUŠEK, Jan – KÁČER, Jan, Muzeum v přírodě Rochus. Nejmladší muzeum v přírodě v ČR, Museum Vivum, 2017, 12, s. 101–103.

17 LEDVINKA, František, Částečná transformace zubrnického skanzenu na ekomuzeum a vytvoření mlynářské naučné stezky, Museum vivum, 2017, 12, s. 90–92.

18 Strategie rozvoje Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm do roku 2023. [Koncepční materiál zpracovaný pro VMP Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta managementu a ekonomiky, Ústav regionálního rozvoje, veřejné správy a práva], Rožnov pod Radhoštěm – Zlín 2013; Střednědobý plán rozvoje Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm pro období 2019–2023. [Koncepční materiál zpracovaný pro VMP Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta managementu a ekonomiky, Ústav regionálního rozvoje, veřejné správy a práva; Fakulta multimediálních komunikací], Rožnov pod Radhoštěm – Zlín 2018.

19 HILES, Rhiannon, Interpreting rural tradition in the North of England: Enhancing visitor engagement through bringing agricultural methods and animal husbandry closer to the visitor experience at Beamish Museum, in: HALMOVÁ, Mária – OČKOVÁ, Katarína – JANOŠTÍNOVÁ, Marianna (eds.), Conference Report: Tagungsbericht 2011, Association of European Open Air Museums: Verband Europäischer Freilandmuseen, Martin 2013, s. 337–340.

20 NOWAKOWSKA, Urszula (ed.), Żywe zwierzęta w działalności muzeów. Międzynarodowa konferencja naukowa, Szreniawa, 4.–5. października 2013, Szreniawa 2013, s. 7–10.

7 Ve Valašské dědině v Rožnově je patrná snaha o tvorbu některých prvků krajiny, přesto jsou mnohá místa nedokonalá. Unikátní je zasazení do širšího krajinného rámce. Zdroj: foto Jan Novák (2015).

například charakteristická hrazení. Ve stockholmském Skansenu doplňují usedlosti navíc hospodářská zvířata z příslušných regionů. I v dalších muzeích, kde jsou zastoupeny spíše dílčí prvky z celkového ztvárnění krajiny, pracují s významnými tématy jak v expozici, tak formou doprovodných médií.²¹

Jiné příklady nemusíme hledat jen v lépe ekonomicky zabezpečených a rozvinutějších muzeích v zahraničí, ale také v příbuzných formách muzeí v přírodě – zvláště v ekomuzeích či archeoskanzenech.²² Jejich základnou je zpravidla nadšená spolková činnost, ve které její aktéři hledají specifické přístupy ke kulturnímu dědictví, přičemž výsledky se dostávají na vysoké úrovni.²³ Snahu o obnovu drobných prvků lze pozorovat i v menších muzeích.²⁴

Zodpovědná rekonstrukce exteriérového prostředí a jeho interpretace tedy i přes jisté personální a finanční nároky patří a měla by patřit k základům činnosti muzeí v přírodě. Na vysoké úrovni bývala tato problematika řešena v minulosti ve Valašském muzeu v přírodě, přičemž některé složky byly v průběhu let omezeny. Aktuálně však zažívá pozvolné oživení, jehož východiskem je *Koncepce exteriérového prostředí*

21 Např. LÁSZLÓNÉ, Jakab, Compost production in the past and today, Szentendre 2009; BRYOL, Radek, Skanseny v zemi Shinkansenů. Pozdrav z muzeí v přírodě v Japonsku, Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce, 2017, 55, č. 1, s. 42–47.

22 ZAPLETAL, Miloš – MURIN, Ivan, Úloha ekomuzea v ochraně přírodního dědictví, in: KUMINKOVÁ, Eva (ed.), Muzea v přírodě. Jedinečná cesta muzejnictví, Rožnov pod Radhoštěm 2019, s. 45–52.

23 Např. MICHALIČKA, Václav, Lidé na milíři, Košařiska 2017; PETRÁŠ, Martin, Obnova, prevádzka a prezentácia vodných mlynov na Oblazoch, Zborník Slovenského národného múzea. Etnografia, 2014, 55, 108, s. 62–76; KMOŠEK, Jiří – KMOŠKOVÁ, Lenka, Příběh Inu, Sebranice 2013.

24 Např. KRÁLOVI, Věra a Jaroslav, Vodní mlýn Wesselsky v Loučkách u Oder. Památka v životě rodiny a obce, Museum Vivum, 2017, 12, s. 104–105.

8 Možnost zobrazení plánované stavby a vize tvorby prostředí v nově budovaném areálu Kolibiska v Rožnově. Zdroj: foto Jan Kolář (2023).

Valašské dědiny, která se postupně naplňuje.²⁵ Dlouholetá tradice témat spjatých se sídelní krajinou zde v současnosti dovoluje obnovu dříve existujících prvků nebo prvků nerealizovaných, ale formulovaných v minulosti.²⁶ Samozřejmě s ohledem na nová zjištění a s reflexí práce dalších muzeí a iniciativ. Vedle celkové koncepce jsou zásadními dílčími kroky kvalifikovaný výběr péče a evidence jednotlivých složek, jak živočichů, tak dřevin a rostlin.²⁷

Je nutné rovněž zdůraznit, že primárně na člověka v muzeu v přírodě a nakonec i na každém jeho kroku v sídlech i v krajině působí celek, nejen objekty či jiná složka prostředí. A tento celek by měl být v muzeu cíleně a pečlivě vybudován, nikoli aby samovolně vyplynul ze směsice chalup, nevhodné parkové úpravy a tabulí s informacemi k objektům a nabídkou bufetu. Musíme si uvědomit, jak podstatná je celistvost prostředí, a svědomitě pracovat na jeho podobě, přičemž fungující prostředí pak snese i menší dílčí ústupky, například právě v nevyhnutelném osazení informačního systému a provozního inventáře. Takový stav je zřejmý v některých muzeích v přírodě s pečlivě tvořenými interiérovými i exteriérovými expozicemi, které doplňuje řada informací různých forem. Ty však v takřka dokonalém prostředí nevnímáme jako rušivé.

25 BRYOL, Radek, Sídelní prostředí a kulturní krajina na Valašské dědině. Od autenticity ke sterilitě a zpět?, *Museum vivum*, 2017, 12, s. 26–43.

26 TETERA, Václav, Ekologické problémy muzeí v přírodě s několika příklady z rožnovských expozičních areálů, in: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.–10. 10. 1985, Agricultura Carpatica IV, 1985, Rožnov pod Radhoštěm 1987*, s. 150–154.

27 KRAMOLIŠOVÁ, Š., *Biologické sbírky ve Valašském muzeu v přírodě – rostliny*, c. d., s. 35–53; ROMÁNEK, Miroslav, *Prezentace tradičního zemědělství v muzeích v přírodě v návaznosti na vytváření biologických sbírek*. [Seminární práce v základním kurzu Školy muzejní propedeutiky Asociace muzeí a galerií České republiky], 2014.

- 9 Vietnam Museum of Ethnology Hanoi. Muzea v přírodě, která nemají dostatečný prostor, neaspírují na širší vztahy s prostředím, avšak ukazují alespoň některé fragmenty krajiny. Zdroj: foto Radek Bryol (2018).

Limity a možnosti

Ve snaze o precizní vědeckou rekonstrukci historického prostředí existuje celá řada limitů, ať už odborných, technických, administrativních, bezpečnostních, hygienických, etických a jiných včetně omezení osobních. Mnohé z nich byly pojmenovány již v předešlých kapitolách. Někteří autoři vymezují determinanty objektivní a subjektivní. Mezi objektivní zařazují charakter podnebí, půdní podmínky a stávající zeleň. Subjektivní činitele vymezuje zejména podoba koncepce a její praktické naplňování včetně personálních kapacit a lidského faktoru.²⁸

Koncipování celku by mělo vycházet z vědeckého poznání regionálních a lokálních realit s výběrem charakteristických prvků včetně každodenních marginálií. Areál by se měl tvořit se znalostí a respektem k charakteru stávajícího prostředí, které je k dispozici; makroprostředí prezentovaných regionů a lokalit a mikroprostředí vybraných staveb či přírodních zákoutí; prostorovým možnostem muzea a vztahům se stávajícími areály; provozním možnostem, návštěvnickým potřebám; případně s analýzou původních koncepcí. V nich se i přes možné překonání mohou vyskytovat významné postřehy reflektující různá témata.

Naprostým východiskem pro přirozené ztvárnění prostředí v muzeu v přírodě je jeho samotné situování, kde můžeme využívat jak terénní prvky a autentickou zeleň, tak vztah s makroprostředím daný průhledy do související krajiny. V tomto kontextu vynikají zvláště muzea v horách (Karpaty, Alpy, Skandinávie), ale působivé je i prostředí rovinné včetně zobrazovaného vztahu s řekami (Polsko, Lotyšsko, Haná).

28 MAŇÁK, Antonín – SOUČEK, Jan, Problematika zeleně a agrikolturních expozic ve strážnickém muzeu vesnice, Museum vivum, 1987, 2, s. 69–70.

10 V Ecomusée d'Alsace je při snaze o malebnost prostředí až nepřírozeně velká kumulace některých prvků (bylinkové zahrádky, čapí hnízda). Zdroj: foto Radek Bryol (2014).

Specifické jsou lokality muzeí v přírodě s kontextem rozsáhlejší architektury či urbanistických celků (Velká Británie, Německo). Již v samotném areálu je klíčové jeho měřítko vůči zobrazované skutečnosti dané koncepcí, jež už z podstaty muzea musí být značně redukováno. Toto prostorové omezení podmiňuje pečlivé komponování situací, jejich prvků, clon a průhledů areálem.

Cit daný poznáním z terénu vyžaduje zejména osazování objektů do adekvátního prostoru a situace, kde byly před transferem. Ne vždy je možné dosáhnout maximální věrnosti, ať už vztahem ke komunikaci, optimálním sklonem či orientací ke světovým stranám nebo směřováním k odpovídajícímu makroprostředí. Kompromisy jsou nutné rovněž při spojování originálních objektů z rozdílných usedlostí za účelem vytvoření hospodářské jednotky v rámci koncepce areálu a potřeb prezentace. Naprosto specifickou záležitostí je porovnání pomyslné autenticity muzejní prezentace a současného stavu venkova, kde můžeme hledat jisté paralely s minulostí.²⁹

V otázce zeleně a terénních prvků je třeba zdůraznit, že řadu z nich můžeme pro náš účel označit jako *statické*. Postačí jednorázové kvalifikované situování a vytvoření a případně jen drobná údržba. Tak jako je to možné u drobné architektury, historických komunikací, povrchu dvorů, trvanlivých typů hrazení či základního rastru snosů kamení. Celá řada sezonních prvků, které jmenujeme jako *dynamické*, však vyžaduje každoroční opakovanou práci, tak jako v případě znaků sklizně, senoseče, údržby dřevin a zpracování jejich produktů.

V muzeu v přírodě se nepotýkáme jen se snahou o vytvoření věrné krajiny, ale s nutností zajištění návštěvnického provozu a údržby, což nám do prostřední vnáší

29 KONOPKA, Karel, Revivaly autenticity v zrcadle žité skutečnosti, *Museum vivum*, 2020, 15, s. 85–100.

cizorodé prvky – informační systém, komunikace, koše, ohradníky atd. I s tím je nutné počítat a koncepčně již od prvotních úvah aktivně pracovat a umisťovat s ohledem na potřeby prezentace.

Služba veřejnosti

Zjevným problémem dnešní společnosti bývá situace, kdy se nepříliš zodpovědně chováme k prostředí a místům, která obýváme. Pečujeme o vlastní dům, ale neuvědomujeme si, že domovem nám je i jeho okolí, jež nás determinuje snad ještě více. Těchto zlovyků by si měly být vědomy také instituce jako právě muzea v přírodě. A právě společenský přesah může být tématem, ke kterému muzea v přírodě mohou přispět, možná i více než jiné paměťové instituce.

Vedle funkce odborné tak hraje v dnešním vnímání muzeí roli také funkce společenská, jež není primárně vyvolána odbornými potřebami, ale spíše snahou o smysluplnou aktuální službu veřejnosti.³⁰ Pozorovat to můžeme již v samých počátcích muzeí v přírodě a s nimi spojené snaze o obrodu národních a později regionálních kultur. Stejně tak i dnes najdeme řadu aktuálních témat, z nichž je vedle vztahu k místu či regionu a vlastním kořenům zapotřebí uvést zejména ochranu krajiny a ekologické přístupy obecně. Například polské výzkumy ukazují, že prezentace přírodních hodnot a důležitosti jejich funkce může přispívat k lepšímu pochopení veřejností s vlivem na efektivnější ochranu. Muzea samotná směřují k provozu vstřícnému vůči životnímu prostředí. V těchto institucích se zároveň snaží představit přidávané obecné přírodní hodnoty jako harmonie a krása.³¹

Právě muzea v přírodě tak mohou v rámci prezentace přírodního dědictví velmi přitažlivou formou ukázat řadu přínosných informací pro dnešní společnost. Vždyť už jen například ukázka bylinkové zahrady prakticky ve všech muzeích může v dnešní době velmi kladně motivovat. Skladovací funkce muzea je tak povýšena na poutavý smysl také v současnosti. Věříme zároveň, že muzea v přírodě se mohou snažit přispět také k eliminaci společenských stereotypů, jak se přesvědčujeme v případě jiných témat zvláště v západních a skandinávských zemích.³²

Muzea v přírodě se také stejně jako v prvopočátcích mohou vracet ke své komunitní funkci s lokálním či regionálním významem, kdy se práce ve větší míře účastnili dobrovolníci. Zvláště péče o přírodní složku může být v tomto kontextu atraktivní pro její aktéry i organizačně přijatelná pro instituci. Je však složité dobrovolné pracovníky přilákat, když si mnohdy nedokážeme udržet a motivovat ani dobré kmenové zaměstnance. Věříme, že se tuto cennou spolupráci, jistě prospěšnou pro obě strany, podaří dále rozvíjet i v našem prostředí.

Současná prezentace muzeí v přírodě vyžaduje také přizpůsobení dnešním návštěvníkům, samozřejmě bez omezování kulturního poslání muzeí. Takové přizpůsobení

30 26th ICOM General Conference Prague 2022, dostupné online: <<https://prague2022.icom.museum/>> [20. 9. 2022].

31 CYNK, Karolina, Znaczenie ochrony środowiska w działalności muzeów przyrodniczych w Polsce – wnioski z badań socjologicznych, *Opuscula Musealia*, 2016, 24, s. 133–140.

32 BRYOL, Radek – PELUNĚK, Lukáš F., Morawskie muzea na wolnym powietrzu – na rozstaju tradycyjnych idei i nowoczesnych trendów, *Museion Poloniae Maioris*, 2018, s. 126–129.

bení vnímáme spíše jako hledání vhodných forem muzejního sdělení v přehledné struktuře, kde funkční inspirace minulostí pro současný život může uspokojit praktické potřeby návštěvníka. Vzdalování současných návštěvníků od historického muzejního obsahu vyžaduje přehledné vysvětlení – interpretaci.³³ A na důležitosti tak získávají snahy o provázání a srovnání s dnes žitými realiami, poučení pro současnost a již několikrát zmiňovaná celistvost a kontext, což nabývá na významu zvláště ve vztahu k mladé generaci.

Jak je patrné, muzea v přírodě se vyznačují významnou charakteristikou, která je v jiných typech kulturních institucí potlačena. A to možností představit sídelní a kulturní krajinu, nejen z historického pohledu, ale druhotně také v aktuálním smyslu praktičnosti, šetrnosti, ekologie nebo nadčasové estetiky. Tak může ryze odborné poslání zároveň smysluplně reagovat na společenskou potřebu a přinášet vzor pro současné chování k životnímu prostředí i jeho ztvárnění. A prolínáním prezentace kulturního dědictví a krajiny, ze které vzešlo, získávají muzea v přírodě další možnosti podněcování úvah nad našimi kořeny i zodpovědností k životnímu prostředí.³⁴

Závěr

Zhodnotíme-li představené možnosti a principy muzeí v přírodě, je zřejmé, že v této oblasti se skrývá velký potenciál. Mnohá témata mohou být problematická kvůli kontroverznosti z důvodů provozních, hygienických či bezpečnostních, další nemusí být dostatečně efektní pro diváky či efektivní ze strany muzea. Přesto v celé škále realii týkajících se sídelní krajiny existuje mnoho nekonfliktních oblastí, které nejsou zvláště v muzeích v přírodě v naší zemi využity.

Některá institucionální muzea v přírodě zatím ve svém striktním byrokratickém pojetí tato témata opomíjejí, posilována apatií vůči ztotožnění svých pracovníků jak s institucí, tak s minulostí i netečností k inspiraci zajímavými příklady. V této problematice je nasnadě právě rozvíjení spolupráce s dobrovolníky, která však přes velký přínos může přinášet rovněž různá rizika.

Logickým předpokladem práce muzea v přírodě by mělo ideálně být zhodnocení situace v terénu v dané problematice a provázání areálové prezentace s formou insitní. Právě specifické možnosti muzea v přírodě by se měly soustředit na smysluplné využití tohoto potenciálu.

Poznání mnohých muzeí v Evropě i nejrůznější nadšené spolkové aktivity nám jistě dokazují, že finanční a personální zázemí nemusí být vždy spojitou nádobou s kvalitou činnosti. Nejdůležitějšími složkami úspěchu muzea je pak na základě jasně stanovené a respektované koncepce zodpovědná práce se vzájemnou inspirací činností kolegů nejen ze zahraničního prostředí, ale také z našich muzeí. Nutná je i snaha o vzdělávání a důvěra v inovace. Spíše niterný než uchopitelný je navíc osobní vztah k činnosti, který se zvláště v kulturní sféře dostává mezi nejdůležitější činitele. Destruktivní je pak pro muzea falešná loajalita k instituci zastírající kritickou diskuzi.

33 Např. MEDEK, Michal, Cesta k porozumění s návštěvníky, Museum vivum, 2018, 13, s. 11–18.

34 Srov. LIBROVÁ, Hana, Věrní a rozumní. Kapitoly o ekologické zpozdilosti, Brno 2016.

Prameny a literatura

Literatura

- BAJER, Vojtěch, Krajina salaší novými pohledy, Valašsko, 2022, 48, č. 1, s. 14–18.
- BRYOL, Radek, a kol., Muzea v přírodě v České republice. Teoretická a metodická východiska, Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě 2020.
- BRYOL, Radek, Sídlní prostředí a kulturní krajina na Valašské dědině. Od autenticity ke sterilitě a zpět?, Museum vivum, 2017, 12, s. 26–43.
- BRYOL, Radek, Skanseny v zemi Shinkansenů. Pozdrav z muzeí v přírodě v Japonsku, Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce, 2017, 55, č. 1, s. 42–47.
- BARAN, Ludvík, Neviditelné chodníčky, Frenštát pod Radhoštěm: Muzejní a vlastivědná společnost 2002.
- BRYOL, Radek – PELUNĚK, Lukáš F., Morawskie muzea na wolnym powietrzu – na rozstaju tradycyjnych idei i nowoczesnych trendów, Museion Poloniae Maioris, 2018, s. 121–132.
- BLAHŮŠEK, Jan – KÁČER, Jan, Muzeum v přírodě Rochus. Nejmladší muzeum v přírodě v ČR, Museum Vivum, 2017, 12, s. 101–103.
- CEDIDLA, Josef, Jak se na Valašsku hradívalo, Valašsko, 1958, 7, s. 36–40.
- CYNK, Karolina, Znaczenie ochrony środowiska w działalności muzeów przyrodniczych w Polsce – wnioski z badań socjologicznych, Opuscula Musealia, 2016, 24, s. 127–141.
- ČENĚK, Miroslav, a kol., Lidé, krajina a zemědělství: z fotoarchivu Národního zemědělského muzea Praha, Praha: Profi 2006.
- CHROMÝ, Pavel, Regiony v proměnách času a prostoru. (Úvaha o metodických přístupech nové regionální geografie), Miscellanea Geographica, 2008, 14, s. 57–64.
- RIŠLÍNK, Vladimír, Vývoj koncepce muzea lidových staveb v Kouřimi, in: ČERVINKA, Jan (ed.), Vývoj, současnost a problémy dostaveb muzeí v přírodě pod otevřeným nebem nejen v muzeu lidových staveb v Kouřimi. Sborník příspěvků z konference k dostavbě Muzea lidových staveb v Kouřimi uskutečněné 14. a 15. února 2019 v Kouřimi, Kolín: Regionální muzeum 2020, s. 7–19.
- HALMOVÁ, Mária – OČKOVÁ, Katarína – JANOŠTÍNOVÁ, Marianna (eds.), Conference Report: Tagungsbericht 2011, Association of European Open Air Museums: Verband Europäischer Freilandmuseen, Martin: Slovenské národné muzeum – Valašské muzeum v přírodě 2013.
- JEŘÁBEK, Richard, Výtvarný zřetel v budování národopisných muzeí v přírodě, Národopisné aktuality, 1976, 13, s. 211–216.
- KMOŠEK, Jiří – KMOŠKOVÁ, Lenka, Příběh lnu, Sebranice: Spolek archaických nadšenců 2013.
- KONOPKA, Karel, Revivaly autenticity v zrcadle žité skutečnosti, Museum vivum, 2020, 15, s. 85–100.
- KRAMOLIŠOVÁ, Šárka, Biologické sbírky ve Valašském muzeu v přírodě – rostliny, Museum vivum, 2019, 14, s. 35–53.
- KRÁLOVI, Věra a Jaroslav, Vodní mlýn Wesselsky v Loučkách u Oder. Památka v životě rodiny a obce, Museum Vivum, 2017, 12, s. 104–105.
- KŘOVÁKOVÁ, Kateřina, Vegetace Šumavy v novověku: přínos historiografických a paleobotanických dat, in: BENEŠ, Jaromír – POKORNÝ, Petr (eds.), Bioarcheologie v České republice, České Budějovice – Praha: Jihočeská univerzita – Archeologický ústav AVČR 2017.
- LANGER, Jiří, Evropská muzea v přírodě, Praha: Baset 2005.
- LÁSZLÓNÉ, Jakab, Compost production in the past and today, Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2009.
- LEDVINKA, František, Částečná transformace zubrnického skanzenu na ekomuzeum a vytvoření mlynářské naučné stezky, Museum vivum, 2017, 12, s. 90–92.
- LIBROVÁ, Hana, Věrní a rozumní. Kapitoly o ekologické zpozdilosti, Brno: Masarykova univerzita 2016.

- MAŇÁK, Antonín – SOUČEK, Jan, Problematika zelené a agrikulturních expozic ve strážnickém muzeu vesnice, *Museum vivum*, 1987, 2, s. 68–74.
- MEDEK, Michal, Cesta k porozumění s návštěvníky, *Museum vivum*, 2018, 13, s. 11–18.
- MICHALIČKA, Václav, Lidé na milíři, Košařiska: Spolek Koliba – Muzeum Novojičínka 2017.
- NOWAKOWSKA, Urszula (ed.), *Żywe zwierzęta w działalności muzeów. Międzynarodowa konferencja naukowa, Szreniawa, 4.–5. października 2013*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego 2013.
- PETRÁŠ, Martin, Obnova, prevádzka a prezentácia vodných mlynov na Oblazoch, *Zborník Slovenského národného múzea, Etnografia*, 2014, 55, 108, s. 62–76.
- SILD, Merli (ed.), *Traditions and Change – Sustainable Futures: Proceeding AIMA Triennial congress CIMA XVIII, 2017, 10–13 May, Tartu, Estonia, 2017*.
- ŠTIKA, Jaroslav, Agrikultura a její perspektivy v muzeu v přírodě, in: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.–10. 10. 1985, Agricultura Carpatica IV, 1985, Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě 1987*, s. 10–14.
- ŠTIKA, Jaroslav, Vzdělávání dočasných polí z lesní a pastvinné půdy na moravsko-slovenském pomezí, in: LANGER, Jirí (ed.), *Moravsko-slovenské vztahy v lidové kultuře*, Ostrava: Profil 1974, s. 27–36.
- ŠTIKA, Jaroslav, Tradiční chov dobytka v muzeu v přírodě, in: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.–10. 10. 1985, Agricultura Carpatica IV, 1985, Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě 1987*, s. 98–103.
- TETERA, Václav, Ekologické problémy muzeí v přírodě s několika příklady z rožnovských expozičních areálů, in: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.–10. 10. 1985, Agricultura Carpatica IV, 1985, Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě 1987*, s. 150–154.
- TETERA, Václav, Možnosti zachování historické krajiny a její biologické hodnoty v muzeích v přírodě (Úvod do diskuse), *Agricultura Carpatica*, 1981, 2, s. 91–95.
- TETERA, Václav, Základ a reálné perspektivy agronomie ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, in: *Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 1925–2000, Rožnov pod Radhoštěm 2000*, s. 133–142.
- ZAPLETAL, Miloš – MURIN, Ivan, Úloha ekomuzea v ochraně přírodního dědictví, in: KUMINKOVÁ, Eva (ed.), *Muzea v přírodě. Jedinečná cesta muzejnictví, Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě 2019*, s. 45–52.

Internetové zdroje

- VESELSKÁ, Jiřina, Výběrová bibliografie statí o muzeích v přírodě, dostupné online: <<http://muzeavprirode.cz/literatura/>> [28. 7. 2021].

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

Význam Gregora J. Mendela pro lesnickou genetiku a výzkum

The importance of Gregor J. Mendel for forestry genetics and research

Pavína Máchová, Helena Cvrčková, Josef Frýdl

Abstrakt: Zákony dědičnosti objevené G. J. Mendelem jsou uplatňovány také v lesnictví. Vzhled, produkční schopnost a odolnost lesních dřevin ovlivňuje jak prostředí, tak i dědičné faktory. Zvýšený zájem o lesnickou genetiku se objevil před více než dvěma stoletími, kdy lesníci poprvé zjistili, že růst potomstev stejného druhu lesních dřevin pocházejících z různých geografických míst a vysazených společně ve stejných stanovištních podmínkách byl často velmi odlišný. Proto byly v lesnickém výzkumu iniciovány rozsáhlé šlechtitelské programy s cílem vyšlechtit geneticky vylepšené odrůdy některých druhů lesních dřevin a ověřit jejich geneticky podmíněné charakteristiky pro využití v lesnické praxi.

Summary: The rules of heredity discovered by G. J. Mendel are applied also in forestry. The appearance, production capacity, and resistance of forest trees are influenced both by the environment and by hereditary factors. Increased interest in forestry genetics goes back over two centuries, to a time when foresters first discovered that the offspring of the same tree species from different geographical locations which were planted together in the same habitat could exhibit very different growth. This led to extensive breeding programs aimed at breeding genetically improved varieties of some species of forest trees and at testing their genetically conditioned characteristics in forestry practice.

Klíčová slova: Gregor J. Mendel; zákony dědičnosti; lesnictví; lesní dřeviny; lesnická genetika; genetická diverzita; DNA analýzy; ekologická stabilita.

Keywords: Gregor J. Mendel; rules of heredity; forestry; forest trees; forestry genetics; genetic diversity; DNA analysis; ecological stability.

Příspěvek byl zpracován v rámci institucionální podpory Ministerstva zemědělství MZE-RO0123 a v rámci řešení výzkumných projektů NAZV č. QK1810129 a TAČR SS01020076.

Gregor J. Mendel

Dne 20. července 2022 uplynulo 200 let od narození Gregora Johanna Mendela, který je považován za zakladatele moderní genetiky. Gregor J. Mendel je objevitelem základních principů dědičnosti a světově uznávaným zakladatelem genetiky. Principy dědičnosti definoval Gregor Mendel na základě výsledků svých hybridizačních experimentů, které prováděl zejména se zahradním hrachem. G. Mendela je možno charakterizovat jako velmi nadaného vědce, který vysoce oceňoval důležitost pečlivé přípravy svých experimentů a správné interpretace získaných výsledků. Jeho postupy hybridizačních experimentů jsou v genetice využívány dodnes. Mendelovy objevy

byly během jeho života odbornou veřejností z velké části přehlíženy a ignorovány a až v roce 1900 bylo jeho dílo a význam spravedlivě oceněno. G. Mendel nebyl jen zakladatelem genetiky a objevitelem základních zákonů dědičnosti, vedle biologie a botaniky se zajímal i o matematiku a meteorologii. V augustiniánském klášteře na Starém Brně působil v mnišském řádu jako učitel, později jako kněz a opat. Z vědeckého odkazu G. Mendela je vhodné alespoň stručně připomenout hlavní výsledky z jeho vědecké činnosti, mezi něž patří zejména pravidla vycházející z výsledků jeho hybridizačních experimentů, známá později jako tzv. „Mendelovy zákony dědičnosti“ (zákon uniformity hybridů první generace F1, zákon štěpení hybridů první generace F1, zákon volné kombinovatelnosti vloh, resp. zákon nezávislé distribuce genů). Takto popsané zákony dědičnosti však nebyly ještě formulovány Mendelem samotným, byly odvozeny až po roce 1900 z jeho práce *Versuche über die Pflanzenhybriden* (Pokusy s rostlinnými hybridy),¹ kterou teprve tehdy začali přírodovědci studovat.²

Vědecký přínos G. J. Mendela k problematice dědičnosti tak spočívá hlavně v tom, že prokázal principy dědičnosti vědeckým způsobem, výrazně se lišícím od tehdejšího obecného chápání přenosů dědičných vlastností. Tím byla představa, že se tyto vlohy spolu pojí podobně, jako když se mísí např. barvy, kdy je výsledkem nová barva s prvky obou použitých barev. Na základě výsledků dlouholetého experimentování (1854–1865) s křížením hrachu interpretoval principy dědičnosti na principu uspořádání genů, které ve své práci definoval jako „elementy“, jež se kombinují podle určitého schématu.³ Toto kombinační schéma G. Mendel ve své práci identifikoval a prokázal. V souvislosti s poznatky G. Mendela a v návaznosti na výsledky navazujícího výzkumu geneticky podmíněných vlastností rostlinných a živočišných organismů pokračují výzkumné šlechtitelské experimenty do dnešní doby.

Význam Gregora J. Mendela pro lesnickou genetiku a výzkum

Lesní dřeviny jsou dlouhověké organismy, které během svého reprodukčního cyklu zůstávají na jednom stanovišti desítky až stovky let, kde čelí často extrémnímu tlaku abiotických činitelů, chorob a parazitů a konkurence jiných dřevin. Genetické studie potvrdily, že dlouhověké lesní dřeviny mají mnohem bohatší genetickou výbavu a v průměru i dvakrát vyšší heterozygotnost⁴ než rostliny s kratším životním cyklem (schopnost rychlejší evoluční odezvy prostřednictvím rychlé obměny generací) nebo živočichové, kteří jsou na náhlé změny vnějších podmínek schopni reagovat aktivně, mimo jiné i migrací. Zákony dědičnosti mají obecnou platnost, a tak vzhled, produkční schopnost a odolnost lesních dřevin ovlivňuje jak prostředí, tak i dědičné faktory. Dědičné predispozice znaků a vlastností mají u lesních dřevin větší praktický význam, než by se dalo při jejich dlouhověkosti předpokládat. Projevují se rozdíly

1 MENDEL, Gregor, *Versuche über Pflanzenhybriden*, Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn, Bd. IV für das Jahr 1865, Abhandlungen, s. 3–47.

2 OREL, Vítězslav, *Gregor Mendel a počátky genetiky*, Praha 2003.

3 Tamtéž.

4 Heterozygotnost je stav, kdy se u jedince vyskytují dvě odlišné alely v daném úseku DNA (lokusu), jedinec tedy zdědil od každého rodiče jinou alelu.

v přežívání, růstu a kvalitě porostů založených z reprodukčního materiálu pocházejícího ze zdrojů různé kvality a odlišného geografického původu (provenience). Tyto rozdíly jsou způsobené dědičnou adaptací k odlišným podmínkám prostředí a dědičnou podmíněností řady žádoucích i nežádoucích znaků lesních dřevin.⁵

Pro zachování genových zdrojů lesních porostů musí probíhat v dostatečné míře přirozená regenerace, která souvisí s adaptačním potenciálem původních stromů.⁶ Obecně se předpokládá, že populace vyznačující se nízkou genetickou rozmanitostí by mohly být podstatně citlivější na změny životního prostředí, napadení chorobami a škůdci.⁷ Genetická rozmanitost a biodiverzita populací lesních dřevin je zásadní podmínkou pro přizpůsobení se změnám klimatu⁸ a zajištění stability lesních ekosystémů.⁹

Kvalita a původ zdroje reprodukčního materiálu lesních dřevin do značné míry předurčují vlastnosti a stabilitu lesních porostů zakládaných umělou a kombinovanou obnovou. Vhodný dědičný základ reprodukčního materiálu je navíc jednorázovým vstupem do produkčního cyklu lesa a k následné realizaci není zapotřebí vynakládat dodatečné prostředky. Pro produkci a ekologickou stabilitu lesa je proto ze středně i dlouhodobého hlediska mnohem důležitější kvalitní zdroj a vhodný původ reprodukčního materiálu (záruka pravosti zdroje a původu) než technická kvalita sazenic. Z uvedených důvodů se například ve Skandinávii nebo Severní Americe genofond lesních dřevin řadí k výrobním faktorům podobného významu jako kvalita stanoviště, infrastruktura, lesní technika a odborná úroveň pracovní síly.¹⁰

V lesním hospodářství je cílem výzkumných prací v oboru genetiky a šlechtění ovlivnit vývoj lesních dřevin a jejich dílčích populací – lesních porostů – v tom smyslu, aby bylo docíleno vyššího genetického zisku v rámci jejich produkčních charakteristik, ať již s ohledem na kvantitativní parametry jejich produkce, nebo na kvalitativní hlediska. K tomuto účelu jsou využívány šlechtitelské programy, které mohou být realizovány, vzhledem k dlouhověkosti lesních dřevin, většinou v dlouhodobém časovém horizontu v řádech desítek až stovek let. Výjimku představují různé tzv. časné testy, jejichž praktickou realizaci umožňuje v poslední době urychlující se vývoj moderních biotechnologických metod a neustále se rozšiřující možnosti molekulárně genetických metod, založených především na analýzách DNA.

5 GÖMÖRY, Dušan – LONGAUER, Roman, Lesnická genetika, Mendelova univerzita v Brně, studijní materiál, Brno 2014.

6 NOWAKOWSKA, Justyna Anna – ZACHARA, Tadeusz – KONECKA, Agata, Genetic variability of Scots pine (*Pinus sylvestris* L.) and Norway spruce (*Picea abies* L. Karst.) natural regeneration compared with their maternal stands, Lesné Prace Badawcze, 2014, 75 (1), s. 47–54

7 MAGHULY, Fatemeh – PINSKER, Wilhelm – PRAZNIK, Werner – FLUCH, Silva, Genetic diversity in managed subpopulations of Norway spruce [*Picea abies* (L.) Karst.], Forest Ecology and Management, 2006, 222, s. 266–271.

8 HAMPE, Arndt – PETIT, Rémy J., Conserving biodiversity under climate change: the rear edge matters, Ecology Letters, 2005, 8, s. 461–467; NEALE, David B. – KREMER, Antoine, Forest tree genomics: growing resources and applications, Nature Reviews Genetic, 2011, 12, s. 111–122.

9 WHITHAM, Thomas G. – BAILEY, Joseph K. – SCHWEITZER, Jennifer A. – SHUSTER, Stephen M. – BANGERT, Randy K. – LEROY, Carri J. – LONSDORF, Eric V. – ALLAN, Gery J. – DÍFAZIO, Stephen P. – POTTS, Brad M. – FISHER, Dylan G. – GEHRING, Catherine A. – LINDROTH, Richard L. – MARKS, Jane C. – HART, Stephen C. – WIMP, Gina M. – WOOLEY, Stuart C., A framework for community and ecosystem genetics from genes to ecosystems, Nature Reviews Genetics, 2006, 7, s. 510–523; NOWAKOWSKA, J. A., a kol., Genetic variability of Scots pine, c. d., s. 47–54.

10 GÖMÖRY, D. – LONGAUER, R., Lesnická genetika, c. d.

Šlechtitelské programy jsou u lesních dřevin a jejich dílčích populací zaměřeny na zvýšení jejich geneticky podmíněné proměnlivosti v rámci provenienčního výzkumu, hybridizačních experimentů, ověřování zdrojů reprodukčního materiálu, záchrany a zachování ohrožených genetických zdrojů, ověřování možností introdukce nepůvodních, avšak produkčně a kvalitativně hodnotných lesních dřevin, často i v rámci jejich reintrodukce¹¹ na lokality jejich původního výskytu a rozšíření. Moderními biotechnologickými a molekulárně genetickými metodami jsou urychlovány reprodukční procesy vybraných hodnotných populací, včetně jejich využití např. při ověřování jejich původu a deklarované klonální identity reprodukčního materiálu.

V rámci všech uvedených aplikací šlechtitelských programů je možno vycházet z poznatků a výsledků výzkumných prací G. Mendela a jeho následovníků. Jako příklad je možno zmínit hybridizační projekty, kdy jsou z testů potomstev z kontrolovaného křížení identifikovány a selektovány hybridní kombinace se žádoucími charakteristikami, včetně identifikace vhodných rodičovských partnerů v rámci daného ekotypu. Tak bylo např. možno, na základě výsledků hybridizačních experimentů provedených na začátku 70. let ve Výzkumném ústavu lesního hospodářství a myslivosti s modřínem v rámci druhu, ekotypu, případně provenience, identifikovat jesenický (sudetský) modřín jako vysoce adaptabilní ekotyp, jehož potomstva se vyznačují vysokou produkcí, kvalitou i odolností vůči klimatickým extrémům a různým hmyzím a houbovým škůdcům.¹²

Genetika a šlechtění lesních dřevin ve Výzkumném ústavu lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i.

Ve Výzkumném ústavu lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i. se při řešení šlechtitelských výzkumných projektů v rámci oboru biologie a šlechtění lesních dřevin z principů definovaných G. Mendelem vychází. Provenienční výzkum na národní i mezinárodní úrovni byl od počátku první a po dlouhou dobu hlavní výzkumnou činností, na niž postupně navazovaly další aktivity, jako např. výzkum a rozvoj vegetativních způsobů množení lesních dřevin, hybridizační experimenty, výzkum a ověřování biotechnologických postupů při šlechtění lesních dřevin, včetně oboru introdukce lesních dřevin. Pozornost je věnována provenienčnímu výzkumu modřínu opadavého, smrku ztepilého, jedle bělokoré, borovice lesní, buku lesního a dalších listnatých dřevin, jako např. olše nebo břízy, včetně dřevin introdukovaných. Řešena je rovněž problematika množení ověřovaných variant a dílčích populací různých lesních dřevin, přičemž vedle generativních způsobů reprodukce je výzkumná činnost zaměřena i na problematiku vegetativních způsobů množení v souvislosti se zakládáním semenných sadů lesních dřevin. V návaznosti na dřívější hybridizační experi-

11 Reintrodukce představuje znovuzavedení původního druhu na lokalitu jeho dřívějšího výskytu, kde se již přirozeně nevyskytuje.

12 ŠINDELÁŘ, Jiří, Vývoj lesnické genetiky a šlechtění lesních dřevin v posledních deseti letech, Lesnické aktuality, 1970, č. 3, s. 37–43; ŠINDELÁŘ, Jiří, Dědivost některých šlechtitelsky významných znaků modřínu evropského *Larix decidua* Mill. Souhrn z referátů vědecké konference „Mendel a současná genetik“, Brno 1972, s. 65–75.

menty jsou nyní na dlouhodobých výzkumných plochách ověřována potomstva jak z kontrolovaného křížení, tak z volného sprášení. V rámci těchto hybridizačních experimentů byla pozornost věnována hlavně modřínu opadavému, v menší míře také smrku ztepilému a borovici lesní. Šlechtitelské programy zpracované pro jednotlivé druhy lesních dřevin jsou zaměřeny nejen na zvyšování kvality, produkce a rezistence, ale i na nutnost zachování genetické variability populací (např. využití při zakládání semenných sadů a klonových archivů). Pro šlechtitelské účely je využíváno i více než 300 dlouhodobých výzkumných ploch založených za posledních cca 40 let jak v rámci národních, tak mezinárodních výzkumných projektů.

Využití DNA analýz u lesních dřevin

Ke studiu genetické variability se již standardně využívají metody molekulární biologie (např. DNA analýzy), které umožňují získat spolehlivější informace o genomu lesních dřevin v různých fázích jejich vývoje. Pro genetická studia u lesních dřevin jsou ve Výzkumném ústavu lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i. vypracované metodické postupy DNA analýz s využitím mikrosatelitových markerů,¹³ které umožňují vyhledávání rozdílů v genetické informaci mezi organismy. Mikrosatelity jsou převážně polymorfní DNA markery, jež se využívají u řady druhů lesních dřevin.¹⁴ Skládají se z mnohokrát se opakujících krátkých motivů nukleotidů zpravidla 2–5 báze dlouhých¹⁵ a jejich polymorfismus je dán rozdílem v počtu opakování základního motivu nukleotidů. Jejich kodominantní¹⁶ charakter umožňuje rozlišit homozygoty od heterozygotů. Abychom mohli tyto markery v rámci celého genomu detekovat, jsou amplifikovány pomocí polymerázové řetězové reakce (PCR) s využitím

13 Mikrosatelitové markery jsou specifické úseky DNA (lokusy) na párových homologních chromozomech, skládají se z krátkých nukleotidových motivů a mezi jedinci druhu se konkrétní markery liší počtem motivů, mají tedy různou délku. Pro sledování genetické proměnlivosti se vyhledávají mikrosatelitové markery, které vykazují vysokou míru polymorfismu – proměnlivosti.

14 MAGHULY, F., a kol., Genetic diversity in managed subpopulations, c. d., s. 266–271; UNGER, Gregor M. – KONRAD, Heino – GEBUREK, Thomas, Does spatial genetic structure increase with altitude? An answer from *Picea abies* in Tyrol, Austria, *Plant Systematics and Evolution*, 2011, 292, s. 133–141; WAGNER, Stefanie – GERBER, Sophie – PETIT, Rémy J., Two highly informative dinucleotide SSR multiplexes for the conifer *Larix decidua* (European larch), *Molecular ecology resources*, 2012, 12 (4), s. 717–725; PLUESS, Andrea – MÄÄTTÄNEN, Kirsti, Characterization of eighteen novel microsatellite markers and multiplex PCR protocol for *Fagus sylvatica*, *Conservation Genetics Resources*, 2013, 5, s. 311–314; MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – CVRČKOVÁ, Helena, Use of nuclear microsatellite loci for evaluating genetic diversity of selected populations of *Picea abies* (L.) Karsten in the Czech Republic, *Forests*, 2018, 9 (92), s. 1–15; WÓJKIEWICZ, Błażej – LEWANDOWSKI, Andrzej – ŻUKOWSKA, Weronika – LITKOWIEC, Monika – WACHOWIAK, Witold, Low effective population size and high spatial genetic structure of black poplar populations from Oder valley in Poland, *Annals of Forest Science*, 2021, 78.

15 SCHMIDT, Thomas – HESLOP-HARRISON, John Seymour, The physical and genomic organization of microsatellites in sugar beet, *Proceedings of the National Academy of Science*, 1996, 93 (16), s. 8761–8765.

16 Kodominance je definovaná jako genetický vztah mezi alelami téhož genu, kdy činnost ani jedné alely není překryta nebo potlačena činností párové alely. Kodominantní charakter mikrosatelitových markerů umožňuje u sledovaných lokusů rozlišit homozygota od heterozygota a určit velikost dominantních i recesivních alel.

nasyntetizovaných primerů,¹⁷ které jsou komplementární se sekvencemi sousedícími s mikrosatelitovým lokusem^{18,19} Genomy u lesních dřevin, obzvláště u jehličnanů, jsou velmi dlouhé, u smrku ztepilého např. až 20 miliard párů bází²⁰, a proto PCR amplifikace vyžadují optimalizace jejich postupů pro získání cílových kopií sledovaných lokusů. Pro sledování velkých souborů a populací lesních dřevin byly zpracovávány postupy analýz DNA také zaměřeny na seskupování vybraných mikrosatelitových lokusů do multiplexů, kdy probíhají z důvodu časových a finančních úspor amplifikace a fragmentační analýzy najednou. Přesné velikosti amplifikovaných mikrosatelitových lokusů v hodnotách párů bází se získávají provedením fragmentační analýzy na genetickém analyzátoru. Z výstupů provedených analýz je tvořena databáze velikostí alel hodnocených lokusů u jednotlivých dřevin. Hodnoty alel se statisticky zpracovávají pro získání genetických charakteristik za účelem zhodnocení genetické kvality sledovaných dřevin.²¹

Genetická šetření pomocí mikrosatelitových markerů již byla provedena u cenných regionálních populací a porostů rostoucích převážně v genových základnách, v národních přírodních rezervacích apod., na různých lokalitách ČR u řady druhů lesních dřevin (např. jedle bělokorá, borovice lesní, buk lesní, smrk ztepilý, dub zimní a dub letní) za účelem získání genetických charakteristik, především přehledu o úrovni genetické diverzity, heterozygotnosti, genetické diferenciaci a genetické vzdálenosti mezi populacemi.²² Podrobné výsledky zpracovaných genetických charakteristik jsou

17 Nasyntetizované primery jsou v komerční laboratoři připravené krátké molekuly DNA (oligonukleotidy), které se používají při polymerázové řetězové reakci, což je metoda rychlého a snadného zmožení úseku DNA založená na principu replikace nukleových kyselin.

18 Mikrosatelitové lokusy jsou specifické úseky DNA s opakujícími se krátkými sekvencemi nukleotidů.

19 CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína, Genetická charakterizace smrku ztepilého pomocí mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2015, 8.

20 NYSTEDT, Björn – STREET, Nathaniel Robert – WETTERBOM, Anna – ZUCCOLO, Andrea, LIN, Yao-Cheng, et al., The Norway spruce genome sequence and conifer genome evolution, *Nature*, 2013, 497, s. 579–584.

21 CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína, Genetická charakterizace jedle bělokoré pomocí mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2016, 5.

22 CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – MALÁ, Jana, Use of nuclear microsatellite loci for evaluating genetic diversity among selected populations of *Abies alba* Mill. in the Czech Republic, *Journal of Forest Science*, 2015, 61 (8), s. 345–351; CVRČKOVÁ, Helena, a kol., Ověření geneticky podmíněné proměnlivosti významných populací lesních dřevin, včetně genetické inventarizace vybraných ekotypů, jako podklad pro aktualizaci souvisejících legislativních předpisů. Podkladová závěrečná zpráva projektu NAZV QJ1230334, Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivost, v. v. i., 2016; CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – POLÁKOVÁ, Lucie – TRČKOVÁ, Olga, Evaluation of the genetic diversity of selected *Fagus sylvatica* L. populations in the Czech Republic using nuclear microsatellites, *Journal of Forest Science*, 2017, 63 (2), s. 53–61; MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – CVRČKOVÁ, Helena, Use of nuclear microsatellite loci for evaluating genetic diversity of selected populations of *Picea abies* (L.) Karsten in the Czech Republic, *Forests*, 2018, 9 (92), s. 1–15.

také zveřejněny ve specializovaných mapách s odborným obsahem.²³ U sledovaných populací významných druhů lesních dřevin s různým historickým vývojem se ukázala na základě analýz jaderných mikrosatelitových lokusů poměrně vysoká míra diverzity. Zastoupení heterozygotů se v populacích pohybovalo od 56 do 82 %. Nejvíce polymorfni se jevily populace smrku. Diferenciace mezi populacemi nebyly zanedbatelné, a ukazují tak na strukturování cenných regionálních populací sledovaných druhů lesních dřevin v ČR. Významné rozdíly mezi populacemi jednotlivých druhů se projevily v četnosti zastoupení konkrétních alel. Genetické vzdálenosti u hodnocených populací jedle bělokoré odpovídaly přibližně i geografickým vzdálenostem, kdy populace z karpatské části (v podmínkách ČR se jedná o oblast Moravy) se vylíšily v oddělený klastr od populací z hercynské oblasti (oblast Čech). U ostatních sledovaných druhů byla závislost mezi genetickými a geografickými vzdálenostmi nízká nebo u buku lesního a borovice lesní velmi nízká.²⁴ Metodické postupy zjišťování genetických charakteristik jsou popsány ve vypracovaných certifikovaných metodikách²⁵ a mohou být využity pro rozšiřování poznatků o genetické charakterizaci dalších populací studovaných druhů lesních dřevin.

Postupy DNA analýz s využitím mikrosatelitových markerů se také významně uplatňují při ověřování klonální příslušnosti ramet (jedinců) náležejících k určitému ortetu (klonu), které jsou aplikovatelné vedle semenných sadů i na další klonální výsadby jako např. směsi klonů, matečnice. Na základě objektivních metod DNA analýz lze určit klonální příslušnost daného jedince, a tedy potvrdit správnost,

-
- 23 NOVOTNÝ, Petr – FULÍN, Martin – ČÁP, Jiří – CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – BURIÁNEK, Václav – DOSTÁL, Jaroslav – FRÝDL, Josef, Genetická charakterizace významných regionálních populací dubu letního v České republice, Lesnický průvodce, 2016, 12.
- 24 NOVOTNÝ, Petr – FULÍN, Martin – ČÁP, Jiří – CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – BURIÁNEK, Václav – DOSTÁL, Jaroslav – FRÝDL, Josef, Genetická charakterizace významných regionálních populací dubu zimního v České republice, Lesnický průvodce, 2016, 16; ČÁP, Jiří – FULÍN, Martin – NOVOTNÝ, Petr – CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – POLÁKOVÁ, Lucie – DOSTÁL, Jaroslav – FRÝDL, Josef, Genetická charakterizace významných regionálních populací borovice lesní v České republice, Lesnický průvodce, 2016, 19; FULÍN, Martin – ČÁP, Jiří – CVRČKOVÁ, Helena – NOVOTNÝ, Petr – MÁCHOVÁ, Pavlína – DOSTÁL, Jaroslav – FRÝDL, Josef – BERAN, František, Genetická charakterizace významných regionálních populací jedle bělokoré v České republice, Lesnický průvodce, 2016, 3; BURIÁNEK, Václav – FULÍN, Martin – CVRČKOVÁ, Helena – BAJAJOVÁ, Hana – MÁCHOVÁ, Pavlína, Lokalizace vybraných kvalitních jedinců populací břízy bělokoré (*Betula pendula* Roth). Specializovaná mapa s odborným obsahem, 2 části, Agronavigator.cz, 2021.
- 25 CVRČKOVÁ, Helena, a kol., Ověření geneticky podmíněné proměnlivosti významných populací lesních dřevin, včetně genetické inventarizace vybraných ekotypů, jako podklad pro aktualizaci souvisejících legislativních předpisů. Podkladová závěrečná zpráva projektu NAZV QJ1230334, Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i., 2016.
- 26 CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína, Genetická charakterizace smrku ztepilého pomocí mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce 8, 2015; MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – ŽIŽKOVÁ, Eva, Využití mikrosatelitových markerů pro ověřování klonové identity u třešně ptačí. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2017, 10; CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – POLÁKOVÁ, Lucie – TRČKOVÁ, Olga, Hodnocení genetických charakteristik u borovice lesní s využitím mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2017, 4; CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Určování klonové identity jedinců modřínu opadavého (*Larix decidua* Mill.) a sledování jejich diverzity na základě analýz u mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2020, 3.

nebo zjistit omyl u deklarovaného původu reprodukčního materiálu. Metodické postupy klonové identifikace na základě analýz mikrosatelitů byly vypracovány pro jedli bělokorou, třešeň ptačí, borovici lesní, smrk ztepilý, lípu srdčitou, modřín opadavý, břízu bělokorou.²⁶ Výstupem provedených analýz je zpracovaná multi-locusová genotypizace,²⁷ která představuje databázi velikostí alel hodnocených lokusů u příslušných klonů. Pro získání genetických informací o klonové příslušnosti zkoumaných vzorků byly vyhledány mikrosatelitové markery, které vykazují vysoký polymorfismus. Příslušnost jedince ke klonu je potvrzena, pokud jsou shodné hodnoty alel u všech analyzovaných lokusů. Výsledky získané aplikací nových kontrolních metod klonové identity zdrojů reprodukčního materiálu poskytují státní správě podkladové informace pro formulaci dotační politiky v oblasti podpory zachování a reprodukce genofondu lesních dřevin.

V současnosti se s využitím mikrosatelitových markerů ve Výzkumném ústavu lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i., zpracovávají objektivní postupy kontrolního systému k zajištění zachování pravdivé identity reprodukčního materiálu (RM) lesních dřevin od sběru osiva až po expedici sazenic vlastníkům lesa. Volba vhodného reprodukčního materiálu, evidence a jeho používání v souladu s platnými předpisy je základem hodnoty budoucích lesů.²⁸ V ČR je stávající systém kontroly odkázán na přísný dohled zaměřený na evidenci a kontrolu pohybu RM a pověřenou osobou pro provádění kontroly reprodukčního materiálu je v rámci České republiky ÚHÚL. Povinnost kontrolovat identitu RM je nařízena zákonem 149/2003 Sb. ve znění pozdějších předpisů (zákon o obchodu s reprodukčním materiálem lesních dřevin), který vychází ze Směrnice Rady 1999/105/ES, která tuto povinnost ukládá každé členské zemi ES. Nedostatkem v současnosti používaného kontrolního systému je nemožnost dokázat případné porušení právních předpisů objektivní metodou, která by umožnila ověření skutečného původu vybraného vzorku reprodukčního materiálu (RM) lesních dřevin. Vývoj biochemických a molekulárních metod genetické analýzy dřevin

26 CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína, Genetická charakterizace jedle bělokoré pomocí mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2016, 5; MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – ŽÍŽKOVÁ, Eva, Využití mikrosatelitových markerů pro ověřování klonové identity u třešně ptačí. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2017, 10; CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – POLÁKOVÁ, Lucie – TRČKOVÁ, Olga, Hodnocení genetických charakteristik u borovice lesní s využitím mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2017, 4; CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Využití mikrosatelitových markerů pro hodnocení genetické diverzity smrku ztepilého. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2018, 6; CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Využití mikrosatelitových markerů pro ověřování klonové identity u lípy srdčité (*Tilia cordata* Mill). Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2019, 4; CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Určování klonově identických jedinců modřínu opadavého (*Larix decidua* Mill.) a sledování jejich diverzity na základě analýz u mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2020, 3; CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Metodické postupy ověřování genetické diverzity a klonové identity u břízy bělokoré (*Betula pendula* Roth) s využitím mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2021, 4.

27 Multilokusová genotypizace představuje přehled velikostí alel jednotlivých analyzovaných mikrosatelitových markerů u šetřených jedinců.

28 ŠINDELÁŘ, Jiří, Možné důsledky porušování zákona o lesích a dalších normativních ustanovení při nakládání s reprodukčním materiálem lesních dřevin, Zprávy lesnického výzkumu, 2000, 3, s. 37–41.

otevřel v této složité problematice kontroly identity lesního RM nové možnosti.²⁹ Metody DNA analýz pro ověřování deklarovaného původu reprodukčního materiálu v průběhu sledování identity semenného materiálu od sběru osiva až po dopěstování sazenic jsou vhodným doplňujícím nástrojem pro zavedený systém kontroly a dozoru nakládání s RM. Systém kontroly RM zahrnující využití DNA analýz spočívá v porovnávání genetických struktur jednotlivých oddílů RM sestávajících z odběrů oddílů ve všech fázích produkce od sklizně osiva po dopěstované sazenice. Důležité je porovnávat soubory oddílů podle jednotlivých ročníků sběru, protože se genetická struktura konkrétního oddílu osiva podle roku sběru může lišit. Pro DNA analýzy se testují a následně vybírají mikrosatelitové markery s optimální mírou polymorfismu. Zjištěná data mikrosatelitových lokusů se statisticky zpracují např. s využitím programů GenAlEx 6.501³⁰ a získají se genetické parametry sledovaných oddílů osiva. Pro porovnání populačních struktur sledovaných oddílů osiva s využitím multilokusových genetických dat se využívá Bayesianská metoda³¹ implementovaná v softwaru STRUCTURE 2.3.4.³² Identita oddílů vzorků se porovnává podle procentuálního zastoupení jednotlivých klastrů získaných jako výsledek populační analýzy Structure.³³ Uvedené postupy byly zpracovány formou metodických pokynů pro reprodukční materiál smrku ztepilého, borovice lesní a buku lesního.³⁴ Poloprovozní odzkoušení metodických postupů využívajících DNA analýzy, které proběhlo u borovice lesní, buku lesního a smrku ztepilého, prokázalo vhodnost vybraných mikrosatelitových markerů pro možnost porovnávání genetických struktur za účelem kontroly identity RM.

29 MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga, Využití DNA markerů pro kontrolu deklarovaného původu reprodukčního materiálu smrku ztepilého, Zprávy lesnického výzkumu, 2021, 69 (4), s. 292–301.

30 PEAKALL, Rod – SMOUSE, Peter E., GENALEX 6: genetic analysis in Excel. Population genetic software for teaching and research, Molecular Ecology Notes, 2006, 6, s. 288–295; PEAKALL, Rod – SMOUSE, Peter E., GenAlEx 6.5: genetic analysis in Excel. Population genetic software for teaching and research – an update, Bioinformatics, 2012, 28, s. 2 537–2 539.

31 Bayesianská metoda statisticky pracuje s podmíněnými pravděpodobnostmi k odvození populačních struktur.

32 PRITCHARD, Jonathan K. – STEPHENS, Matthew – DONNELLY, Peter, Inference of population structure using multilocus genotype data, Genetics, 2000, 155 (2), s. 945–959; FALUSH, Daniel – STEPHENS, Matthew – PRITCHARD, Jonathan K., Inference of population structure using multilocus genotype data: linked loci and correlated allele frequencies, Genetics, 2003, 164 (4), s. 1 567–1 587; FALUSH, Daniel – STEPHENS, Matthew – PRITCHARD, Jonathan K., Inference of population structure using multilocus genotype data: dominant markers and null alleles, Molecular Ecology, 2007, 7 (4), s. 574–578; HUBISZ, Melissa J. – FALUSH, Daniel – STEPHENS, Matthew – PRITCHARD, Jonathan K., Inferring weak population structure with the assistance of sample group information, Molecular Ecology Resources, 2009, 9 (5), s. 1 322–1 332.

33 MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – VÍTOVÁ, Kateřina, Využití DNA markerů pro kontrolu deklarovaného původu reprodukčního materiálu borovice lesní (*Pinus sylvestris* L.), Zprávy lesnického výzkumu, 2022, 67 (4), s. 259–268.

34 MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – CAFOUREK, Josef – ŠIMERDA, Ladislav, Metodika využití DNA markerů pro systém kontroly deklarovaného původu reprodukčního materiálu smrku ztepilého. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2021, 13; MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – VÍTOVÁ, Kateřina – CAFOUREK, Josef – ŠIMERDA, Ladislav, Metodika využití DNA markerů pro systém kontroly deklarovaného původu reprodukčního materiálu borovice lesní. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2022, 9; MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – VÍTOVÁ, Kateřina – CAFOUREK, Josef – ŠIMERDA, Ladislav, Metodika využití DNA markerů pro systém kontroly deklarovaného původu reprodukčního materiálu buku lesního. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2022, 10.

Pomocí analýzy Structure získané struktury oddílů z různých fází rozpracování sadebního materiálu pocházejícího z jednoho uznaného zdroje si byly podobné (tedy geneticky blízké), zatímco struktury oddílů z různých zdrojů (jiný původ) se lišily u všech sledovaných druhů lesních dřevin. Na obr. 1 jsou výsledky analýzy Structure pro 8 sledovaných oddílů (UJ) rozdílného původu smrku ztepilého³⁵ a na obr. 2 jsou znázorněny výsledky analýzy Structure pro 7 sledovaných oddílů (UJ) rozdílného původu buku lesního.³⁶

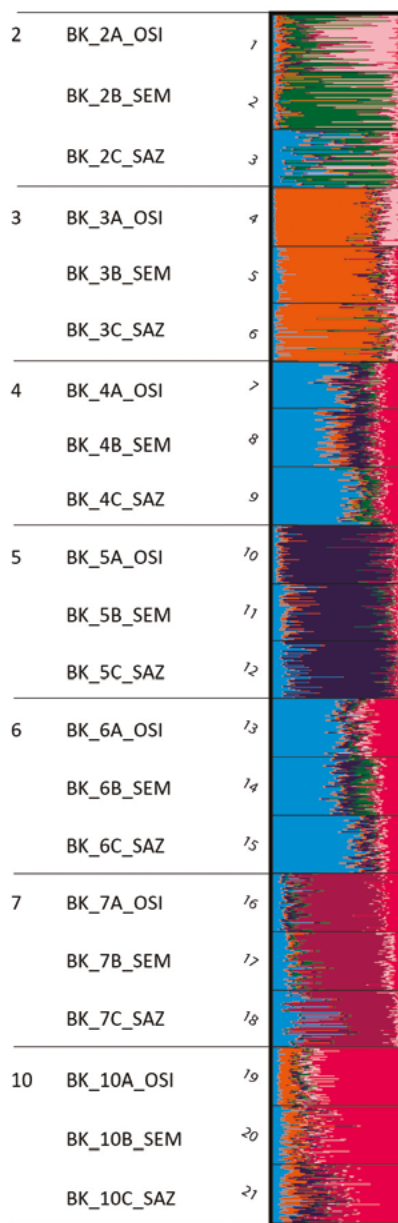
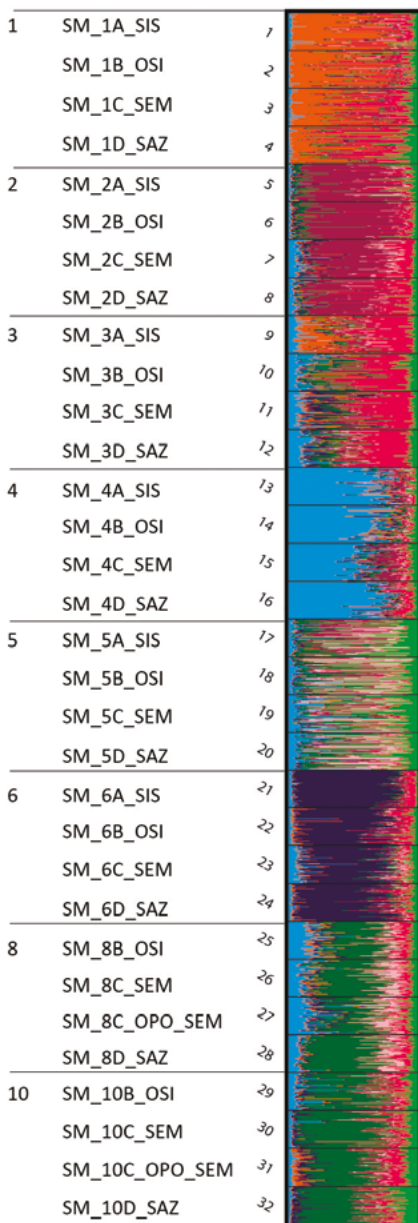
Závěr

Znalost úrovně genetické diverzity, diference, heterozygotnosti a ostatních genetických charakteristik populací lesních dřevin, které se využívají nebo plánují využívat jako zdroj reprodukčního materiálu, je významná k efektivnějšímu využívání stávajících genetických zdrojů, pro zkvalitňování genetické struktury populací a k zachování biodiverzity. Prognóza dalšího vývoje populací a jejich zachování je uskutečnitelná především na základě stanovení jejich genetické diverzity.

Poznatky o genetické diverzitě populací lesních dřevin mohou být využity státní správou v oblasti ochrany a reprodukce genofondu lesních dřevin a nakládání s reprodukčním materiálem lesních dřevin a např. jako podklady pro aktualizaci Oblastních plánů rozvoje lesů. Další možné využití výsledků DNA analýz je při vyhlašování nebo revizi genových základů a dále v rámci uznávání zdrojů reprodukčního materiálu a jejich zařazování do Národního programu ochrany a reprodukce genofondu lesních dřevin včetně zařazování vzorků z těchto zdrojů do Národní banky osiva a explantátů lesních dřevin, kdy lze především na základě míry genetické diverzity rozhodnout, které populace (porosty) zařadit jako cenné zdroje. Postupy kontroly reprodukčního materiálu lesních dřevin založené na principu analýz DNA lze využít pro zvýšení spotřebitelské ochrany vlastníků lesa a producentů sazenic a mohou přispět k zabezpečení cíle, aby výsledkem obnovy a zalesňování byly hospodářsky hodnotné lesní porosty, stabilní, zdravotně vyhovující z hlediska produkce kvalitního dřeva i se zřetelem na žádoucí ekologické a sociální funkce lesů.

35 MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – CAFOUŘEK, Josef – ŠIMERDA, Ladislav, Metodika využití DNA markerů pro systém kontroly deklarovaného původu reprodukčního materiálu smrku ztepilého. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2021, 13.

36 MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – VÍTOVÁ, Kateřina – CAFOUŘEK, Josef – ŠIMERDA, Ladislav, Metodika využití DNA markerů pro systém kontroly deklarovaného původu reprodukčního materiálu buku lesního. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2022, 10.

Obr. 1 Zhodnocení genetické struktury Bayesiánskou metodou u 8 oddílů smrku ztepilého (SM) rozdílného původu. Zdroj: vlastní výzkum.

Obr. 2 Zhodnocení genetické struktury Bayesiánskou metodou u 7 oddílů buku lesního (BK) rozdílného původu. Zdroj: vlastní výzkum.

Prameny a literatura

Literatura

- BURIÁNEK, Václav – FULÍN, Martin – CVRČKOVÁ, Helena – BAJAJOVÁ, Hana – MÁCHOVÁ, Pavlína, Lokalizace vybraných kvalitních jedinců populací břízy bělokore (*Betula pendula* Roth). Specializovaná mapa s odborným obsahem, 2 části, Agronavigator.cz, 2021, 38 s. a 10 s.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína, Genetická charakterizace smrku ztepilého pomocí mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2015, 8, 35 s.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – MALÁ, Jana, Use of nuclear microsatellite loci for evaluating genetic diversity among selected populations of *Abies alba* Mill. in the Czech Republic, *Journal of Forest Science*, 2015, 61 (8), s. 345–351.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína, Genetická charakterizace jedle bělokore pomocí mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2016, 5.
- CVRČKOVÁ, Helena, a kol., Ověření geneticky podmíněné proměnlivosti významných populací lesních dřevin, včetně genetické inventarizace vybraných ekotypů, jako podklad pro aktualizaci souvisejících legislativních předpisů. Podkladová závěrečná zpráva projektu NAZV QJ1230334, Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i., 2016.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – POLÁKOVÁ, Lucie – TRČKOVÁ, Olga, Evaluation of the genetic diversity of selected *Fagus sylvatica* L. populations in the Czech Republic using nuclear microsatellites, *Journal of Forest Science*, 2017, 63 (2), s. 53–61.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – POLÁKOVÁ, Lucie – TRČKOVÁ, Olga, Hodnocení genetických charakteristik u borovice lesní s využitím mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2017, 4.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Využití mikrosatelitových markerů pro hodnocení genetické diverzity smrku ztepilého. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2018, 6.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Využití mikrosatelitových markerů pro ověřování klonové identity u lípy srdčité (*Tilia cordata* Mill.). Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2019, 4.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Určování klonové identických jedinců modřínu opadavého (*Larix decidua* Mill.) a sledování jejich diverzity na základě analýz u mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2020, 3.
- CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga, Metodické postupy ověřování genetické diverzity a klonové identity u břízy bělokore (*Betula pendula* Roth) s využitím mikrosatelitových markerů. Certifikovaná metodika, Lesnický průvodce, 2021, 4.
- ČÁP, Jiří – FULÍN, Martin – NOVOTNÝ, Petr – CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – POLÁKOVÁ, Lucie – DOSTÁL, Jaroslav – FRÝDL, Josef, Genetická charakterizace významných regionálních populací borovice lesní v České republice, Lesnický průvodce, 2016, 19.
- FALUSH, Daniel – STEPHENS, Matthew – PRITCHARD, Jonathan K., Inference of population structure using multilocus genotype data: linked loci and correlated allele frequencies, *Genetics*, 2003, 164 (4), s. 1 567–1 587.
- FALUSH, Daniel – STEPHENS, Matthew – PRITCHARD, Jonathan K., Inference of population structure using multilocus genotype data: dominant markers and null alleles, *Molecular Ecology*, 2007, 7 (4), s. 574–578.
- FULÍN, Martin – ČÁP, Jiří – CVRČKOVÁ, Helena – NOVOTNÝ, Petr – MÁCHOVÁ, Pavlína – DOSTÁL, Jaroslav – FRÝDL, Josef – BERAN, František, Genetická charakterizace významných regionálních populací jedle bělokore v České republice, Lesnický průvodce, 2016, 3.

- GÖMÖRY, Dušan – LONGAUER, Roman, Lesnická genetika, Mendelova univerzita v Brně, studijní materiál, Brno 2014.
- HAMPE, Arndt – PETIT, Rémy J., Conserving biodiversity under climate change: the rear edge matters, *Ecology Letters*, 2005, 8, s. 461–467.
- HUBISZ, Melissa J. – FALUSH, Daniel – STEPHENS, Matthew – PRITCHARD, Jonathan K., Inferring weak population structure with the assistance of sample group information, *Molecular Ecology Resources*, 2009, 9 (5), s. 1 322–1 332.
- MAGHULY, Fatemeh – PINSKER, Wilhelm – PRAZNIK, Werner – FLUCH, Silva, Genetic diversity in managed subpopulations of Norway spruce [*Picea abies* (L.) Karst.], *Forest Ecology and Management*, 2006, 222, s. 266–271.
- MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – ŽIŽKOVÁ, Eva, Využití mikrosatelitových markerů pro ověřování klonové identity u třešně ptačí. Certifikovaná metodika, *Lesnický průvodce*, 2017, 10.
- MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – CVRČKOVÁ, Helena, Use of nuclear microsatellite loci for evaluating genetic diversity of selected populations of *Picea abies* (L.) Karsten in the Czech Republic, *Forests*, 2018, 9 (92), s. 1–15.
- MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga, Využití DNA markerů pro kontrolu deklarovaného původu reprodukčního materiálu smrku ztepilého, *Zprávy lesnického výzkumu*, 2021, 69 (4), s. 292–301.
- MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – CAFOUREK, Josef – ŠIMERDA, Ladislav, Metodika využití DNA markerů pro systém kontroly deklarovaného původu reprodukčního materiálu smrku ztepilého. Certifikovaná metodika, *Lesnický průvodce*, 2021, 13.
- MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – VÍTOVÁ, Kateřina, Využití DNA markerů pro kontrolu deklarovaného původu reprodukčního materiálu borovice lesní (*Pinus sylvestris* L.), *Zprávy lesnického výzkumu*, 2022, 67 (4), s. 259–268.
- MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – VÍTOVÁ, Kateřina, CAFOUREK, Josef – ŠIMERDA, Ladislav, Metodika využití DNA markerů pro systém kontroly deklarovaného původu reprodukčního materiálu borovice lesní. Certifikovaná metodika, *Lesnický průvodce*, 2022, 9.
- MÁCHOVÁ, Pavlína – CVRČKOVÁ, Helena – TRČKOVÁ, Olga – VÍTOVÁ, Kateřina – CAFOUREK, Josef – ŠIMERDA, Ladislav, Metodika využití DNA markerů pro systém kontroly deklarovaného původu reprodukčního materiálu buku lesního. Certifikovaná metodika, *Lesnický průvodce*, 2022, 10, 40 s.
- MENDEL, Gregor, Versuche über Pflanzenhybriden, *Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn*, Bd. IV für das Jahr 1865, *Abhandlungen*, s. 3–47.
- NEALE, David B. – KREMER, Antoine, Forest tree genomics: growing resources and applications, *Nature Reviews Genetic*, 2011, 12, s. 111–122.
- NOVOTNÝ, Petr – FULÍN, Martin – ČÁP, Jiří – CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – BURIÁNEK, Václav – DOSTÁL, Jaroslav – FRÝDL, Josef, Genetická charakterizace významných regionálních populací dubu letního v České republice, *Lesnický průvodce*, 2016, 12, s. 35, 5 map.
- NOVOTNÝ, Petr – FULÍN, Martin – ČÁP, Jiří – CVRČKOVÁ, Helena – MÁCHOVÁ, Pavlína – TRČKOVÁ, Olga – BURIÁNEK, Václav – DOSTÁL, Jaroslav – FRÝDL, Josef, Genetická charakterizace významných regionálních populací dubu zimního v České republice, *Lesnický průvodce*, 2016, 16, s. 36, 5 map.
- NOWAKOWSKA, Justyna Anna – ZACHARA, Tadeusz – KONECKA, Agata, Genetic variability of Scots pine (*Pinus sylvestris* L.) and Norway spruce (*Picea abies* L. Karst.) natural regeneration compared with their maternal stands, *Lešne Prace Badawcze*, 2014, 75 (1), s. 47–54.
- NYSTEDT, Björn – STREET, Nathaniel Robert – WETTERBOM, Anna – ZUCCOLO, Andrea,

- LIN, Yao-Cheng, et al., The Norway spruce genome sequence and conifer genome evolution, *Nature*, 2013, 497, s. 579–584.
- OREL, Vítězslav, Gregor Mendel a počátky genetiky, Praha: Academia 2003, 248 s.
- PEAKALL, Rod – SMOUSE, Peter E., GENALEX 6: genetic analysis in Excel. Population genetic software for teaching and research, *Molecular Ecology Notes*, 2006, 6, s. 288–295.
- PEAKALL, Rod – SMOUSE, Peter E., GenALEX 6.5: genetic analysis in Excel. Population genetic software for teaching and research – an update, *Bioinformatics*, 2012, 28, s. 2 537–2 539.
- PLUESS, Andrea – MÄÄTTÄNEN, Kirsti, Characterization of eighteen novel microsatellite markers and multiplex PCR protocol for *Fagus sylvatica*, *Conservation Genetics Resources*, 2013, 5, s. 311–314.
- PRITCHARD, Jonathan K. – STEPHENS, Matthew – DONNELLY, Peter, Inference of population structure using multilocus genotype data, *Genetics*, 2000, 155 (2), s. 945–959.
- SCHMIDT, Thomas – HESLOP-HARRISON, John Seymour, The physical and genomic organization of microsatellites in sugar beet, *Proceedings of the National Academy of Science*, 1996, 93 (16), s. 8 761–8 765.
- ŠINDELÁŘ, Jiří, Vývoj lesnické genetiky a šlechtění lesních dřevin v posledních deseti letech, *Lesnické aktuality*, 1970, č. 3, s. 37–43.
- ŠINDELÁŘ, Jiří, Dědivost některých šlechtitelsky významných znaků modřínu evropského *Larix decidua* Mill. Souhrn z referátů vědecké konference „Mendel a současná genetik“, Brno 1972, s. 65–75.
- ŠINDELÁŘ, Jiří, Možné důsledky porušování zákona o lesích a dalších normativních ustanovení při nakládání s reprodukčním materiálem lesních dřevin, *Zprávy lesnického výzkumu*, 2000, 3, s. 37–41.
- UNGER, Gregor M. – KONRAD, Heino – GEBUREK, Thomas, Does spatial genetic structure increase with altitude? An answer from *Picea abies* in Tyrol, Austria, *Plant Systematics and Evolution*, 2011, 292, s. 133–141.
- VINCENT, Gustav, Výběr a šlechtění v lesním hospodářství, Praha: SZN 1962, 223 s.
- VINCENT, Gustav, Šlechtitelské metody lesních dřevin, Praha: Academia 2003, 180 s.
- WAGNER, Stefanie – GERBER, Sophie – PETIT, Rémy J., Two highly informative dinucleotide SSR multiplexes for the conifer *Larix decidua* (European larch), *Molecular ecology resources*, 2012, 12 (4), s. 717–725.
- WHITHAM, Thomas G. – BAILEY, Joseph K. – SCHWEITZER, Jennifer A. – SHUSTER, Stephen M. – BANGERT, Randy K. – LEROY, Carri J. – LONSDORF, Eric V. – ALLAN, Gery J. – DI-FAZIO, Stephen P. – POTTS, Brad M. – FISHER, Dylan G. – GEHRING, Catherine A. – LINDROTH, Richard L. – MARKS, Jane C. – HART, Stephen C. – WIMP, Gina M. – WOOLEY, Stuart C., A framework for community and ecosystem genetics from genes to ecosystems, *Nature Reviews Genetics*, 2006, 7, s. 510–523.

Internetové zdroje

- WÓJKIEWICZ, Błażej – LEWANDOWSKI, Andrzej – ŻUKOWSKA, Weronika – LITKOWIEC, Monika – WACHOWIAK, Witold, Low effective population size and high spatial genetic structure of black poplar populations from Oder valley in Poland, *Annals of Forest Science*, 2021, 78, dostupné online: <<https://annforsci.biomedcentral.com/articles/10.1007/s13595-021-01055-2#citeas>> [20. 1. 2023].

MATERIÁLY A ZPRÁVY

Jiří Fialka – Petr Anev: MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ 1938–1989

Miloš Hořejš

V nedávné době Ústav pro studium totalitních režimů vydal knihu dvojice autorů Mgr. Petra Aneva a Mgr. Jiřího Fialky *Ministerstvo zemědělství 1938–1989*. Kniha se podle uvedené dedikace zároveň opírá o výzkum podpořený Grantovou agenturou Univerzity Karlovy. Ústav pro studium totalitních režimů tak přispěl k poměrně hojné produkci posledních let věnující se problematice řízení zemědělství ze strany státu v různých obdobích. Zmínit musíme zejména práce Antonína Kubačáka, který završil svůj výzkum v monografii *Ministerstvo zemědělství v letech 1918–1948. Osudy úřadu a jeho ministrů* (Praha 2005), či studii kolektivu autorů Svatopluka Herce, Kristýny Kaucké a Tomáše Zouzala *Ministerstvo zemědělství 1918–1938* (Praha 2017). Ostatně vazbu na poslední zmíněnou knihu nastiňují autoři v úvodu. Řízení zemědělství v Protektorátu Čechy a Morava detailně analyzovala ve své práci *Pod kuratelou Německé říše. Zemědělství Protektorátu Čechy a Morava* (Praha 2014) Barbora Štolleová. Představovaná kniha není prvním počinem z oblasti agrárních dějin, který byl v Ústavu pro studium totalitních režimů zaštitěn. Připomeňme práci Jaroslava Rokoského *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany* (Praha 2011), která značně posunula stav bádání o této důležité osobnosti české prvorepublikové a protektorátní politické scény, ale i agrární strany, jíž byl Rudolf Beran významným představitelem.

Autoři si vytkli za cíl zpracovat dějiny českého a československého ministerstva zemědělství v letech 1938–1989. Zaměřili se tak na nelehká období, kterými si ministerstvo zemědělství muselo projít napříč režimy druhé republiky, nacistické okupace, třetí republiky a komunistické totality. Autoři mapují hlavní procesy, jež v českém a československém zemědělství ve vymezeném období probíhaly. Pozornost je věnována též organizační struktuře úřadu a podrobně je popsána činnost jeho jednotlivých složek. I v rámci jednoho zřízení se kompetence ministerstva měnily. Autoři se detailně věnují formou biogramů jednotlivým ministrům či klíčovým osobnostem ovlivňujícím chod ministerstva zemědělství.

První tři kapitoly (1938–1948) zpracoval Petr Anev, zbylé čtyři kapitoly (1948–1989) o více než trojnásobném rozsahu stran pak druhý z autorů Jiří Fialka. Je tedy zřejmé, jakému období činnosti ministerstva zemědělství je v knize věnována větší pozornost. Vzhledem k důkladnému zpracování protektorátního období (zmíněná publikace B. Štolleové a další studie) z poslední doby je důvodné položit si otázku, v čem tkví přínos zařazení protektorátního období do této knihy. Petr Anev ve své kapitole věnované tomuto období cituje především sekundární zdroje a vyhlášky. Opomenuty jsou germanizační a osídlovací úkoly, které plnily některé odbory protektorátního ministerstva zemědělství, vyčleněné již v březnu 1939 pod komisařskou správu nacistů a v roce 1942 oficiálně přeměněné na Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu (Bodenamt für Böhmen und Mähren). Chybí zde pro případné zájemce i odkazy na novější práce. Používání odkazů na inventáře archivních fondů zejména v případě existujících odborných studií k tématu nesvědčí o důsledné rešeršní práci autora. Biogram Ferdinanda Fischera, jednoho z klíčových mužů v nacistické germanizační a osídlovací politice v protektorátu, je sice logicky zjednodušující a nelze u něj klást nároky na detailnost, přesto je možné vytknout chybu v umístění rodiště do Jedlové u Žamberku (má se jednat o Jedlovou/Tanndorf v Orlických horách) a chybějící prameny a odkazy na existující odborné studie. V kapitole k protektorátnímu období je pro ilustraci umístěno několik grafů (strany 31, 35), které nejsou ale v samotném textu blíže komentovány, a působí proto samoúčelně. Stejně tak tabulka vnitřní organizace protektorátního ministerstva zemědělství, postihující jednu z mnoha organizačních změn, ke kterým v době okupace došlo, na stranách 58–59 není blíže vysvětlena. Přitom pěkně ilustruje ovládnutí vedení všech odborů nacisty. Ke kladu první části knihy z pera Petra Aneva patří zmapování vývoje zemědělské agendy a exilového ministerstva zemědělství sídlícího v Londýně.

Třetí kapitola zahrnuje období od osvobození republiky do počátku komunistického režimu a představuje legislativní opatření, která rolníkům garantovala soukromé vlastnictví půdy a byla přijata až po komunistickém převratu. I po přečtení této kapitoly zůstává k tomuto období několik nejasností, zejména v otázce uzmutí zemědělské agendy, patřící v Londýně exilovým politikům agrární a z části i socialistické strany, komunisty dekretem prezidenta republiky z 2. dubna 1945, kdy do funkce ministra zemědělství místo agrárníka Jána Lichnera nastoupil komunistický politik Július Ďuriš. Tento přechod agendy, který ve svém důsledku měl nemalý účinek na výsledky prvních poválečných voleb a ovlivnil i pozdější přechod země pod komunistickou diktaturu, by si zasloužil v knize více rozebrat.

Autoři v úvodu přiznávají, že publikace měla mít původně populárně-naučný charakter. Koncept knihy byl postupem doby a za využití nemalého množství pramenného materiálu změněn na odbornou studii. Nicméně původně zamýšlené pojetí není omluvou pro absenci rozboru a kritiky pramenů a dostupné literatury k tématu. Ta chybí, zvláště když přihlédneme k faktu, že autoři využívají řadu dobových materiálů vznikajících v éře diktatur, která s sebou nesla nemalý korektiv či minimálně nekritičnost.

Co se týče použitých metod výzkumu, dozvídáme se od autorů v úvodu, že pro každou z kapitol byl zvolen jiný typ výkladu, jelikož popisují diametrálně odlišná období, k nimž se vážou různé typy pramenů. První kapitoly například podle slov autorů pracují více s egodokumenty, pro další části knihy má být zase charakteristický systémový pohled. Autoři uvádějí bez bližší specifikace, že zpracování dějin úřadu ovlivnila také nepřístupnost klíčových archivních materiálů týkajících se novějšího období.

Publikace ve své druhé části, autorsky jdoucí za Jiřím Fialkou, popisuje situaci na ministerstvu zemědělství po osvobození Československa, kdy vedle ministerstva zemědělství vzniklo ministerstvo výživy a v padesátých letech byly přechodně utvořeny další tři resorty se specializovanější zemědělskou agendou. Kniha se přednostně věnuje ministerstvu zemědělství, ale v menší míře popisuje i činnost zmíněných dalších resortů.

Po vzniku československé federace přejala řízení zemědělské výroby nově vzniklá národní ministerstva s republikovou působností. Vedle nich bylo ustaveno federální ministerstvo zemědělství, ovšem s odlišnou agendou, než jakou mělo předtím ministerstvo unitárního státu. Většinu kompetencí ministerstva na území českých zemí převzalo ministerstvo národní, proto je výklad po roce 1968 věnován zejména jemu.

Text druhé části knihy je stejně jako první část dělen na kapitoly. V celkovém pořadí čtvrtá kapitola líčí počáteční fázi monopolní vlády komunistické strany až do roku 1956, kdy se nový společenský řád částečně stabilizoval. Následující kapitola končící rokem 1968 popisuje zejména hospodářské reformy. Poslední kapitola je věnována dvacetiletému období normalizace. Kapitulu ukončuje líčení pokusů o reformy v období přestavby až do pádu komunistického režimu na podzim 1989.

Bezesporu lze ocenit důkladný vhled autora do problematiky, která na své detailnější zpracování dosud čekala. Pomocí organizačních schémat autor ukazuje mnohdy značné změny v administrativní činnosti a představuje jednotlivé složky resortu. Dále zmiňuje nejzásadnější právní předpisy, které měly razantní vliv na život zemědělců. V neposlední řadě se snaží přiblížit, jak se měnily kompetence ministerstva, a všímá si politických motivů některých postupů.

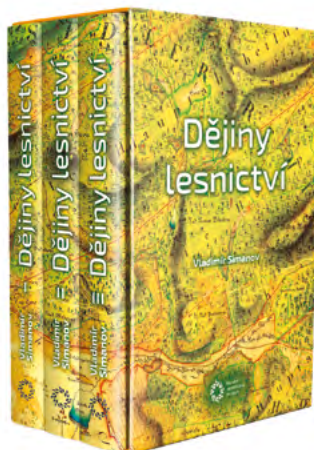
I přes uvedenou kritiku lze konstatovat, že představená studie přináší nosné a k dalším výzkumům využitelné zpracování dějin ministerstva zemědělství, a to zejména v období komunistické diktatury.

Petr Anev – Jiří Fialka.

Ministerstvo zemědělství 1938–1989.

Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2023, 1. vydání, váz., 336 s., ISBN 978-80-7516-012-6.

Vladimír Simanov: Dějiny lesnictví, 1.–3. díl

V roce 2022 vydalo Národní zemědělské muzeum dlouho připravovanou publikaci *Dějiny lesnictví*. Autor knihy prof. Ing. Vladimír Simanov, CSc., na úctyhodných 1192 stranách shrnuje výsledky svého celoživotního bádání v oblasti lesnictví. Tato třídílná obsáhlá monografie je analytickým a kritickým dílem, které komplexně mapuje historii československého lesnictví a způsoby, jakými jej ovlivnilo lesnictví evropské a světové. Publikace přináší pestrý přehled věcných a časových údajů, vytěžených z mnoha rozptýlených informačních a statistických zdrojů. Shromážděná data jsou analyzována, vyhodnocena a zasazena do historických souvislostí. Akcent je kladen právě na společenské, věcné a časové souvislosti, které dovolují sledovat vývoj dílčích lesnických disciplín z dlouhodobé časové perspektivy. To autorovi umožnilo zasadit lesnickou problematiku do širšího ekonomického, sociálního i politického kontextu. Dílčí kapitoly se zabývají historií lesnictví, lesnickým vzděláváním a spolky. Vedle zevrubného popisu vývoje ochrany a pěstění lesů, zpracování dřeva a jeho dopravy se autor věnuje také významným osobnostem, jež přispěly k rozvoji lesnického oboru. Přínos publikace spočívá především v její komplexnosti, která umožnila objevit řadu dosud neznámých či opomíjených souvislostí.

Vladimír Simanov:
Dějiny lesnictví, 1.–3. díl.

Praha: Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2022.
ISBN: 978-80-88270-27-0.

Evžen Báchor: Sbírkové včelí úly

V roce 2022 připravilo Národní zemědělské muzeum k vydání i další obsáhlou publikaci. Sbírkové včelí úly autora Evžena Báchora jsou kritickým katalogem historických včelích úlů, které jsou součástí Sbírkový Národního zemědělského muzea. Publikace seznamuje čtenáře se základní problematikou úlů, jejich historickým vývojem, použitím a technickými parametry. Vizuální ztvárnění jednotlivých úlů vždy doprovází podrobný technický popis jejich jednotlivých konstrukčních dílů, údaje o vzniku úlů a jejich využití pro chov včel. Takto jsou představeny ty nejstarší včelí úly – klátové a slaměné – a dále pak úly stojanové a nástavkové. Zvláštní pozornost autor věnuje zdobeným úlům, které patří k těm nejcennějším ve sbírkách NZM. Publikace je přínosná nejenom pro odbornou i laickou veřejnost a včelaře, ale také pro technické odborníky, historiky a milovníky přírody obecně. Obsáhlá kniha o rozsahu 736 stran je se svým bohatým obrazovým doprovodem výsledkem mnohaletého výzkumu a dokumentace této mimořádné podsbírky Národního zemědělského muzea.

Evžen Báchor:
Sbírkové včelí úly.

Praha: Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2022.
ISBN: 978-80-88270-28-7.

POKYNY PRO AUTORY

Tyto ***Pokyny pro autory*** platí pro autory veškerých textů, které vydává Národní zemědělské muzeum, s. p. o., v rámci své ediční činnosti (odborný článek, monografie, recenze, zprávy aj.). Redakce přijímá pouze původní práce vniklé na základě badatelské činnosti autora. **Všichni autoři předkládají svá díla redakci jako články původní a potvrzují, že předložené práce nebyly zkopírovány nebo plagiovány zcela nebo zčásti z děl jiných autorů či vlastních (autoplagiát).**

Pokyny pro úpravu rukopisu

1. Příspěvky dodávejte v jednom výtisku a na označeném CD/DVD nebo zašlete elektronicky na adresu redakce: **redakce@nzm.cz** ve formátu .doc (tj. vytvořené editorem WORD). Používejte list A4, standardní styl Normal, písmo Times New Roman při zadání velikosti písma 12 bodů, řádkování 1,5, okraje 2,5. Text neformátujte! Nepoužívejte zvětšení mezer mezi odstavci ani tabulátor na jejich začátcích, příp. změny proložení znaků; odstavce, titulky, podtitulky graficky neupravujte a necentrujte, neboť grafická úprava bude provedena jednotně. Tučné písmo (bold), kurzíva (italic) či podtržení v textu budou respektovány.
2. K textu článku a monografie přiložte abstrakt (do 600 znaků),¹ klíčová slova, resumé (rozsah od 800 znaků do 5 normostran dle typu rukopisu), to vše v českém jazyce, případně v anglickém jazyce. V případě vypracování recenze je třeba připojit stručný medailonek autora (jméno, narození, vzdělání, současné zaměstnání, odborná specializace, výběr z díla – rozsah do 500 znaků).
3. Rozsah textu by neměl převýšit počet normostran dohodnutý s vedoucím redaktorem. Rozsah textu a počet příloh může být ve výjimečných případech překročen, ale pouze po konzultaci s vedoucím redaktorem. Články do časopisu Prameny a studie: rozsah max. 15 NS + seznam použitých zdrojů + ev. seznam zkratk + popisky k obrázkům v samostatném souboru + seznam příloh v samostatném souboru + přílohy v samostatném souboru.
4. Za text, tabulky a grafy odpovídají autoři. Autoři jsou plně odpovědní za autorská a reprodukční práva. Rukopisy projdou recenzním řízením; konečnou úpravu rukopisu si vyhrazuje redakce (formální stránku).
5. Po vydání se poskytují autorské výtisky.

1 Doporučení jak koncipovat *abstrakt* naleznete v Příloze č. 3 těchto Pokynů pro autory.

6. Odpovědný redaktor si vyhrazuje právo zásahu do textu v rámci korektur, eventuálně právo vyloučit příspěvek z důvodu odborné či jiné nedostatečnosti. Autor bude v takovém případě vyzván k nápravě. K případným změnám v textu se bude autor moci vyjádřit v rámci autorských korektur.

7. Dodržujte následující pokyny v textu:

- název příspěvku
- uvedení grantové či jiné podpory včetně institucionální afiliace
- abstrakt (v rozsahu do 600 znaků)
- text (nadpisy jednotlivých kapitol, podkapitol možné)
- seznam použitých pramenů a literatury dle citační normy uvádějte na závěr textu (nečíslovaný a v abecedním pořadí)
- v případě užití zkratk v textu nutno dodat seznam zkratk
- na konci příspěvku uveďte korespondenční adresu (jméno a příjmení s tituly, název a adresa pracoviště, e-mailová adresa)
- typografická pravidla: po čárce a tečce používejte vždy mezeru, rozlišujte mezi pomlčkou (–) a spojovníkem (-), v případě rozmezí letopočtů, dat a stránek, používejte výhradně pomlčku bez mezer (např. 1962–1967, 22.–26. května 1964, s. 1–5); klávesová zkratka Alt + 0150; znak „%“ odděluje od číslice mezerou
- další doporučení viz přílohy těchto Pokynů pro autory.

8. Příprava obrázků, tabulek, grafů a popisků

U všech obrazových příloh musí být uveden jejich zdroj, jméno autora obrazové přílohy, jedná-li se o dílo autorské (např. fotografie nebo kresba), a rovněž musí být opatřeny obsahovými popisky, případně originálním/oficiálním názvem (pokud takový existuje), jinak nebudou otištěny. U fotografií bude označení typu „fotoarchiv autora“ akceptováno pouze tehdy, pokud je autor držitelem autentického originálu. V opačném případě je povinností autora uvést originální zdroj. Ošetření případných autorských a reprodukčních práv k daným vyobrazením je povinností autorů příspěvků. Přílohy se předávají buď v elektronické podobě (e-mailem), nebo umístěné na vhodném nosiči dat, např. CD/DVD/USB flash disk. V takovém případě je třeba jednotlivé soubory umístěné na CD/DVD/USB flash disku přehledně a srozumitelně pojmenovat.

- Obrázky dodávat v elektronické podobě jako samostatné, zřetelně označené soubory zvlášť, mimo text, a to jako soubory jpg nebo tiff.
- Fotografie z digitálních fotoaparátů dodávat v nejlepší možné kvalitě bez úprav.
- Černobílé obrázky (pérovky) dodávat v rozlišení minimálně 600 dpi, obrázky barevné a v odstínech šedi v rozlišení minimálně 300 dpi.
- Obrázky číslovat v pořadí tak, jak požadujete jejich umístění v textu; důležitý je zřetelný odkaz v textu, a to tímto způsobem: (obr. 1), (tab. 3).
- Grafy a tabulky tvořit v editoru EXCEL nebo v textovém editoru WORD.
- Popisky k obrázkům, tabulkám a grafům dodávat zvlášť mimo text, identicky označené k příslušnému obrázku, nejlépe číslicí, opět neformátovaný text.
- Za poslední větou popisku dělat tečku.

9. V textu používejte následující úpravu:

Povinný poznámkový aparát k textu uvádějte pod čarou, nikoliv na konci textu. Poznámky vytvářejte pomocí funkce *Poznámka pod čarou* v MS Word. Každá poznámka začíná velkým písmenem a končí tečkou. Poznámkový aparát má trojí funkci:

1. bibliografický záznam, odkud citát pochází – pramen nebo zdroj informace;
2. vysvětlení, komentování nebo podrobnější vysvětlení a rozvedení určité myšlenky z textu (které by v textu působilo nesourodě), je možné uvést i další díla, která se příslušným problémem blíže zabývají;
3. odkázání na ty pasáže v textu, které s myšlenkou souvisejí.

Pro citace z pramenů a literatury používejte následujících pravidel a vzorů:

Citační pravidla:

- příjmení a jméno oddělujte čárkou; příjmení pište velkými písmeny. Mezi údajem o autorovi a údaji o názvu používáme čárku, autoři se oddělují pomlčkou;
- pro citaci článku ze sborníku či kapitoly z monografie je nutné použít před údaji o zdrojové publikaci slovo „in“, za kterým následuje dvojtečka;
- název monografie, článku ve sborníku či periodiku je oddělen čárkou;
- u monografií a sborníků vždy uvádíme místo vydání, rok vydání a odkaz na stranu, ze které citujeme (v seznamu literatury odkaz na citovanou stranu nahrazujeme rozsahem zdrojového článku ze sborníku nebo kapitoly z monografie);
- u periodik vždy píšeme rok vydání, ročník, číslo (pokud takové existují) a odkaz na stranu, ze které citujeme (v seznamu literatury odkaz na citovanou stranu nahrazujeme rozsahem zdrojového článku);
- u dokumentů z webového zdroje uvádíme příslušný hypertextový odkaz ve špičatých závorkách, k němuž připojujeme v hranatých závorkách údaj o časovém přístupu ke zdroji;
- v případech vícero po sobě jdoucích citací od stejného autora se používá velkým písmem TÝŽ, TÁŽ, TÍŽ;
- zkrácenou formu úplného jména autora (PEKAŘ, J.) a zkratky časopisu, archivu, fondu uvádějte až po první úplné citaci, přičemž u ní je nutné uvést v závorce dále používanou zkratku: Český časopis historický (dále jen ČČH), Státní okresní archiv Náchod (dále jen SOKA Náchod). Způsob citací a zkracování musí být v celém rukopise jednotný;
- používat zkratku srov., ne srv.

Citace archivního pramene:

Archiv, fond Název fondu, ukládací jednotka, číslo ukládací jednotky, inventární číslo (pokud takové existuje), signatura (pokud taková existuje), co nejbližší specifikace dokumentu.

Používejte přesný název archivního fondu. Můžete ho nalézt na adrese:

<<http://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/default.aspx>>

Příklad:

Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Úřad říšského protektora, Praha, k. č. 11, inv. č. 117/f, sign. 746, dokument z 13. května 1943.

Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále jen SOA Zámorsk), fond Rodinný archiv Šliků, k. č. 25, inv. č. 371, sign. VII.1., Vidimus z r. 1475 o podělení Matese a Václava Šliků.

Citace v seznamu pramenů:

Národní archiv Praha, fond Úřad říšského protektora, Praha.

Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Rodinný archiv Šliků.

Citace monografie:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název monografie, Místo vydání rok vydání, citovaná strana.

Příklad:

PEKAŘ, Josef, Bílá hora. Její příčiny a následky, Praha 1921, s. 19.

KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000, s. 167.

Opakovaná citace:

PEKAŘ, J., Bílá hora, c. d., s. 19.

Citace v seznamu literatury a pramenů:

PEKAŘ, Josef, Bílá hora. Její příčiny a následky, Praha: Vesmír 1921.

KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha: Karolinum 2000.

Citace kapitoly v kolektivní monografii:

Příklad:

LOZOVIUK, Petr, Etnografie jako národní věda, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (eds.), Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2001, s. 77.

Citace v seznamu literatury:

LOZOVIUK, Petr, Etnografie jako národní věda, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (eds.), Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem: Albis International, UJEP – Ústav slovansko-germánských studií FF 2001, s. 59–98.

Citace článku v periodiku:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název článku, Název časopisu, rok vydání, ročník, číslo, citovaná strana.

Příklad:

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstrasse a Thunovskou (finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935–1938), Český časopis historický (dále jen ČČH), 1997, 95, 2, s. 399.

Opakovaná citace: KUČERA, J., Mezi Wilhelmstrasse, c. d., s. 398.

Citace v seznamu literatury:

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstrasse a Thunovskou (finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935–1938), Český časopis historický, 1997, 95, č. 2, s. 387–410.

Citace článku ve sborníku:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název článku, in: Název sborníku, EDITOR, Jméno (ed.), Místo vydání rok vydání, citovaná strana.

Příklad:

KOTISOVÁ, Markéta, Patscheiderův proces, in: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava 2003, s. 90.

LEMBERG, Hans, Von den Deutschböhmen zu den Sudetendeutschen. Der Beitrag der Geschichtswissenschaften und Geschichtspolitik, in: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (eds.), Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, München 2006, s. 101.

Opakovaná citace: KOTISOVÁ, M., Patscheiderův proces, c. d., s. 89.

Citace v seznamu literatury:

KOTISOVÁ, Markéta, Patscheiderův proces, in: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava: Maticе Slezská 2003, s. 90–91.

LEMBERG, Hans, Von den Deutschböhmen zu den Sudetendeutschen. Der Beitrag der Geschichtswissenschaften und Geschichtspolitik, in: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (eds.), Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, München: Oldenbourg 2006, s. 95–108.

Citace akademické práce:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název. Údaje o typu práce. Místo vzniku: školící pracoviště rok vzniku, citovaná strana.

Příklad:

KNOTEK, Petr, Kultura jako péče o duši. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1999, s. 53. + ev. odkaz na internetový zdroj.

Opakovaná citace: KNOTEK, P., Kultura, c. d., s. 15.

Citace v seznamu literatury:

KNOTEK, Petr, Kultura jako péče o duši. Diplomová práce. Praha: katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1999.

Citace hesla ve slovnících, lexikonech, příručkách apod.:

Příklad:

Heslo Práce: Velký sociologický slovník, II., Praha 1996, s. 824.

Opakovaná citace: Heslo Práce: Velký sociologický slovník, c. d., s. 825.

Citace v seznamu literatury:

Velký sociologický slovník, II., Praha: Karolinum 1996.

Zdroj na internetu:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název dokumentu, dostupné online: <hypertextový odkaz> [dd. mm. rrrr].

Příklad:

KOPEC, Jakub, Architektura je řeč. Daniel Libeskind v Ostravě, dostupné online:

<<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=9320&type=6>> [11. 4. 2010].

Poslanecká sněmovna N. S. R. 1922, I. volební období, 6. zasedání, dostupné online:

<http://www.psp.cz/archiv/1920ns/ps/tisky/T3808_01htm> [11. 12. 2009].

Opakovaná citace: KOPEC, J., Architektura, c. d.

Příspěvky zasílejte na adresu redakce:

Redakce

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 00 Praha 7

nebo elektronicky na e-mail: redakce@nzm.cz

PŘÍLOHA Č. 1

KRITÉRIA VĚDECKÉHO VÝZKUMU

1. Jasně definované a vymezené téma. Předmětem výzkumu je poznatelný či identifikovatelný předmět, jenž musí být označován a definován tak, aby byl poznatelným a identifikovatelným rovněž pro ostatní. Pojmenovat předmět znamená určit podmínky, za nichž o něm můžeme mluvit, a to na základě pravidel, která stanovíme nebo která stanovili jiní, již dříve. Určíme-li pravidla, máme k dispozici nástroje, které činí náš předmět poznatelným a identifikovatelným.
2. Výzkum se musí dopracovat k tomu, aby o předmětu našeho zájmu sdělil věci, které ještě řečeny nebyly, anebo aby se podíval novým pohledem na věci, které již řečeny byly. I kompilační dílo může mít určitý vědecký smysl, pokud ještě nic podobného v daném oboru neexistuje. Kompilátor shromažďuje a organicky spojuje názory, které byly vysloveny různými badateli na dané téma. Kompilace ovšem bývá (ve většině případů opodstatněně) jako vědecký produkt často zpochybňována.
3. Výzkum musí být užitečný a prospěšný pro ostatní.
4. Výzkum musí poskytnout předpoklady pro potvrzení nebo vyvrácení předpokladů, z nichž vychází. Nesmí znemožnit to, aby kdokoliv jiný mohl v uvedeném bádání pokračovat.
5. Vědecké dílo musí dodržovat terminologické standardy příslušného oboru. Jazyk díla by měl být živý, pestrý. Vyjadřovací styl však musí být věcný, seriózní, neurážející dobrý vkus.
6. Autor by měl dodržovat etiku vědecké práce, tj. soustavu mravních zásad. Cílem etiky ve výzkumu je zajistit, aby nikomu nebylo ublíženo a nikdo netrpěl důsledky našeho výzkumu.

PŘÍLOHA Č. 2

PŮVODNÍ ČLÁNEK V ODBORNÉM PERIODIKU (ČASOPISE)

Článkem se rozumí odborná studie zveřejněná v odborném periodiku bez ohledu na stát vydavatele. Prezentuje původní výsledky výzkumu, který byl uskutečněn autorem nebo týmem, jehož byl autor členem. Jedná se o celé texty prací s členěním podle požadavků vydavatelů periodika na strukturu vědecké práce (nejčastěji souhrn, úvod, přehled literatury, pramenný materiál a metody, výsledky, diskuse, závěr) s v časopise obvyklým (zpravidla předepsaným) způsobem citování zdrojů, nejčastěji v poznámkovém aparátu.

Odborným periodikem je vědecký časopis, který je recenzován, je vydáván jako periodická publikace v tištěné nebo elektronické podobě a má přidělen ISSN kód (mezinárodní standardní číslo seriálové publikace). Odborným periodikem není denní tisk ani populárně naučný časopis.

Článkem v odborném periodiku nejsou:

- reprinty, abstrakta apod., byť publikovaná v odborném periodiku, články informativního nebo popularizačního charakteru o výsledcích výzkumu;
- ediční materiály, opravy, recenze, rešerše a souhrny;
- článek typu „preprint“, tj. verze článku uveřejněná před recenzním řízením;
- pro Jost články s nižším rozsahem než jsou 2 strany textu, přičemž platí, že do rozsahu stran se nezapočítávají fotografie, grafy, mapové přílohy, obrázky, tabulky a reklamy.

Doporučená struktura odborného článku:²

Název

Název článku by měl vyjadřovat obsah celé práce. Jedna ze základních rešeršních metod totiž je založena na vyhledávání klíčových slov v titulku.

Autoři

V práci se uvádí všichni autoři, kteří se rozhodujícím způsobem podíleli na daném výzkumném úkolu a sepsání článku. Uvádí se pracoviště autorů a kontaktní informace, vč. e-mailové adresy. Nedílnou součástí článku je uvedení grantové či jiné podpory včetně institucionální afiliace.

Abstrakt

Srov. samostatná příloha „Pokynů pro autory“. Abstrakt je vůbec nejdůležitější část publikace. Je to jakási miniatura celého článku. V abstraktu nesmí být obsaženo to, co není ve vlastním textu článku. Abstrakt by měl obsahovat všechna důležitá klíčová slova – usnadní se tak nalezení článku při jeho budoucím fulltextovém vyhledávání. Abstrakt se uvádí jak v českém, tak v anglickém jazyce.

Klíčová slova

Klíčová slova se uvádějí samostatně, jako obligatorní a nedílná součást abstraktu, a to v českém a anglickém jazyce.

Úvod

Uvést, na co se v článku navazuje, vymezit předmět výzkumu, proč je nutné jej řešit, co je cílem výzkumu, uvést stanovené hypotézy, z nichž se při výzkumu vycházelo.

2 Navrhnutá struktura umožňuje další variace v souladu s tématem a požadavky redakce.

Stav výzkumu a pramenů, použité metody

Analýza literatury by měla představovat kritickou rešerši; analýza pramenů částečně stanoví metody výzkumu. U metod obecně známých stačí zmínka, u méně běžných je nutný odkaz na odbornou literaturu a zvláště je popsat, rovněž tak jako metody vzácné nebo námi modifikované.

Výsledky

Přehledně zpracované výsledky všech analýz, pokusů a pozorování. Nedílnou součástí by měly být prostředky vizuální komunikace (tabulky, grafy, statistiky). Třebaže je to nesmírně těžké, uvádí se i výsledky, které nepodporují naši hypotézu. Jednak je to mravné, jednak to paradoxně přispěje evaluaci validity naší práce ze strany kolegů odborníků.

Diskuse

Diskuse slouží ke konfrontaci námi dosažených výsledků s tím, co uvádí dosavadní vědecká teorie a praxe. Máme zde možnost vysvětlit i případné výše uvedené „záporné“ výsledky. Diskuse by měla končit potvrzením (úplným, částečným, podmíněným) nebo naopak nepotvrzením původní hypotézy.

Seznam pramenů a literatury

Jedná se o citování informačních zdrojů. Na seznam primárních pramenů navazuje seznam literatury. Uvádíme české i zahraniční autory, kteří mají nějaký významný vztah k probíranému problému a z jejichž prací jsme čerpali nebo přímo citovali. Ze seznamu by mělo být na první pohled patrné, jakou pozornost jsme věnovali přípravě řešení – jak jsme obeznámeni s dosavadním stavem v daném oboru, jaký prostor věnujeme i opozičním názorům, atd. Formální úprava citací vychází z požadavků redakce.

Dalšími částmi klasického článku může být **obrazová příloha, seznam použitých zkratk** aj.

PŘÍLOHA Č. 3

ABSTRAKT

Abstrakt spolu s názvem vědecké práce a seznamem klíčových slov slouží k prvotní informaci o vědecké práci, odborném článku či studii. Sděluje, jaký je stanoven cíl, jaký byl zvolen způsob jeho dosažení a jaký je přínos práce k řešenému tématu (tj. co z dané problematiky předkládaná práce pokrývá, co nikoli a co je v ní původní). Autor může vyjádřit účel svého textu i v jedné nebo dvou větách o několika slovech. V tomto případě platí, čím stručněji, tím lépe. Nutné je vyhnout se vágním formulacím. Koncipování abstraktu autorovi pomůže ujasnit si podstatné momenty v textu a smysl své vědecké práce.

Doporučená struktura abstraktu:

Abstrakt vědecké práce se zpravidla skládá ze čtyř částí, přičemž každá část má jednu až tři věty a třetí část se obvykle prolíná se čtvrtou částí. Tyto čtyři části nabízejí stručné odpovědi na následující čtyři otázky: 1. **Jaký problém se řeší?** 2. **Jaké řešení práce nabízí?** 3. **Jaké jsou přesné výsledky?** 4. **Jaký je význam práce?**

Na začátek abstraktu je možné vložit stručné uvedení do kontextu, ve kterém se problematika odehrává. Není to však nutností:

Práce/článek/studie je řešena v kontextu...

Práce/článek/studie staví na ... výsledcích... (odkaz na aktuální historiografii)

I. část – Jaký se řeší problém? Jaké je téma? Jaký je cíl?

Tato práce/článek/studie řeší...

Cílem této práce/článku/studie je...

Práce/článek/studie se zaměřuje na...

II. část – Jak je problém řešen? Jak je dosaženo cíle?

Zvolený problém je řešen za pomoci ... / aplikací...

V řešení bylo použito ... metody / ... postupu / ... analýzy...

Při zpracování dat bylo použito ... nástrojů...

Provedeno bylo ... vyhodnocení...

(možno charakterizovat použité prameny)

III. část – Jaké jsou konkrétní výsledky? Jak dobře je problém vyřešen?

Během výzkumu byl vytvořen systém, který...

Nabízené řešení poskytuje ... možnosti...

Provedeným výzkumem bylo zjištěno...

IV. část – Čím jsou výsledky práce užitečné.

Přínosem této práce/článku/studie je...

Hlavním zjištěním je...

Hlavním výsledkem je...

Na základě zjištěných údajů je možné...

Výsledky této práce/článku/studie/analýzy umožňují...

REDAKČNÍ RADA

prof. Ing. IVANA BOHÁČKOVÁ, CSc.
Provozně ekonomická fakulta
České zemědělské univerzity v Praze
Kamýčká 129
165 00 Praha - Suchdol
ivana1bohackova@seznam.cz

prof. PhDr. JANA BUREŠOVÁ, CSc.
Katedra historie FF UP
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
jana.buresova@upol.cz

PhDr. PAVEL DOUŠA, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Zámek Kačina
Svatý Mikuláš 51
284 01 Kutná Hora
pavel.dousa@nzm.cz

PhDr. EUDOVÍT HALLON, DrSc.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
ludovit.hallon@savba.sk

PhDr. MILOŠ HOŘEJŠ, Ph.D.
Národní technické muzeum
Kostelní 42
170 00 Praha 7
milos.horejs@ntm.cz

prof. PhDr. IRENA KORBELÁŘOVÁ, Dr.
Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Ústav historických věd
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava
irena.korbelarova@fpf.slu.cz

Mgr. LUCIE KUBÁSKOVÁ
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Kostelní 44
170 00 Praha 7
lucie.kubaskova@nzm.cz

prof. PhDr. EDUARD KUBŮ, CSc.
Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
eduard.kubu@ff.cuni.cz

doc. Ing. MICHAL PLAČEK, Ph.D., M.Sc.
Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo
Studijní středisko Znojmo
Loucká 656/21
669 02 Znojmo
placek@svse.cz

doc. Ing. MILAN JAN PŮČEK, MBA, Ph.D.
AMBIS vysoká škola
Lindnerova 1
180 00 Praha 8
milan.pucek@seznam.cz

PhDr. MIROSLAV SABOL, Ph.D.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
Miroslav.Sabol@savba.sk

Ing. HELENA SMOLOVÁ, Ph.D.
Česká akademie zemědělských věd
Slezská 100/7
120 00 Praha 2
smolova.helena@gmail.com

doc. PhDr. JIŘÍ ŠOUŠA, CSc.
Katedra pomocných věd historických
a archivního studia FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
doc.sousa@seznam.cz

Ing. HANA URBANCOVÁ, Ph.D., DBA.
Česká akademie zemědělských věd
Slezská 100/7
120 00 Praha 2
hana.urbanцова@cazv.cz

doc. PhDr. MIROSLAV VÁLKA, Ph.D.
Ústav evropské etnologie
FF Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1/1
602 00 Brno
valka@phil.muni.cz

PhDr. JIŘÍ WOITSCH, Ph.D.
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
Na Florenci 3
110 00 Praha 1
woitsch@eu.cas.cz

doc. Ing. PAVLA VRABCOVÁ, Ph.D.
Technická univerzita v Liberci,
Ekonomická fakulta
Voroněžská 13
460 01 Liberec
vrabcovapavla@gmail.com

AUTOŘI TEXTŮ

Mgr. RADEK BRYOL, Ph.D.

Metodické centrum pro muzea v přírodě

Národní muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Palackého 147

75661 Rožnov pod Radhoštěm

bryol@vmp.cz

Ing. HELENA CVRČKOVÁ, Ph.D.

Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i.

Strnady 136

252 02 Jíloviště

cvrckova@vulhm.cz

Ing. JOSEF FRÝDL, CSc.

Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i.

Strnady 136

252 02 Jíloviště

frydl@vulhm.cz

Ing. ALICE FRYDRYCHOVÁ

Riegrova 112

252 63 Roztoky

alice.frydrychova@gmail.com

Ing. arch. JAN KRAUT

Metodické centrum pro muzea v přírodě

Národní muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

75661 Rožnov pod Radhoštěm

kraut@vmp.cz

Ing. PAVLÍNA MÁCHOVÁ, Ph.D.

Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i.

Strnady 136,

252 02 Jíloviště,

machova@vulhm.cz

doc. Dr. Ing. ALENA SALAŠOVÁ
Ústav plánování krajiny
Zahradnická fakulta Lednice
Mendelova univerzita v Brně
Valtická 337
691 44 Lednice
alena.salasova@gmail.com

prameny & studie 73

Prameny a studie / Sources and studies

Založeno 1966 pod názvem Prameny historie zemědělství a lesnictví.

Rok vydání 2023, číslo 73

Prameny a studie jsou odborným recenzovaným časopisem vydávaným Národním zemědělským muzeem, který je zaměřen na problematiku muzeologie a agrární dějin. Speciálně se soustředí na témata: venkov, zemědělství, krajina, etnografie a tradice; rozvoj venkova a regionální rozvoj; lesnictví, lesní hospodářství a myslivost; vodní ekosystém, rybníkářství a rybářství; zahradnictví (ovocnářství, zelinářství, květinářství, zahradní a krajinářská architektura), vinařství a včelařství; mechanizace zemědělství a lesnictví; zemědělské, lesnické a další oborové provozní stavby; potravinářský a na zemědělství navazující průmysl a živočišná výroba; kulinární dědictví, venkov a zemědělství v umění; osobnosti zemědělství, lesnictví, rybářství; a další příbuzné obory. Časopis je vydáván od roku 1966, původně pod názvem Prameny historie zemědělství a lesnictví. Ke změně názvu došlo v roce 1978. Redakce přijímá texty psané v češtině, slovenštině, polštině, němčině a angličtině.

Sources and studies are a professional peer-reviewed journal published by the National Museum of Agriculture which is focused on issues of museology and agrarian history. It specially focuses on topics: countryside, agriculture, landscape, ethnography and traditions; rural development and regional development; forestry and hunting; aquatic ecosystem, fish farming and fisheries; horticulture (fruit growing, vegetable growing, floriculture, garden and landscape architecture), viticulture and beekeeping; mechanization of agriculture and forestry; agricultural, forestry and other sectoral operational buildings; food and agriculture-related industries and animal production; the culinary heritage, countryside and agriculture in art; personalities of agriculture, forestry, fishing, and other related fields. The journal has been published since 1966, originally under the title Sources of the History of Agriculture and Forestry. The name was changed in 1978. The editors accept texts written in Czech, Slovak, Polish, German and English.

Vedoucí redaktor / Editor-in-Chief:

prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Výkonný redaktor / Executive Editor:

PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D.

Redakční rada / Editorial Board:

prof. Ing. Ivana Boháčková, CSc., prof. PhDr. Jana Burešová, CSc., PhDr. Pavel Douša, Ph.D., PhDr. Ludovít Hallon, SrSc., PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D., prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr., Mgr. Lucie Kubásková, prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc., doc. Ing. Michal Plaček, Ph.D., M.Sc., doc. Ing. Milan Jan Půček, MBA, Ph.D., PhDr. Miloslav Sabol, Ing. Helena Smolová, Ph.D., doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., Ing. Hana Urbancová, Ph.D., DBA, doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D., doc. Ing. Pavla Vrabcová, Ph.D., PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

Adresa redakce / Editorial address:

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 78 Praha 7

E-mail: redakce@nzm.cz

Web: www.nzm.cz/prameny-a-studie/

Recenzovali / Reviewers:

Doc. PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

Doc. Ing. Přemysl Krejčířík, Ph.D.

Doc. Ing. Jiří Motyčka CSc.

Mgr. Eliška Podholová Varyšová

Mgr. Jan Pohunek, Ph.D.

PhDr. Lucie Rychnová, Ph.D.

RNDr. PhDr. Markéta Šantrůčková, Ph.D.

doc. Ing. Mojmír Vacek, CSc.

Jazykové korektury / Proofreading: PhDr. Lucie Zikmundová

Návrh obálky / Cover design: Pavel Cápál

Sazba a grafická úprava / Typesetting and graphic design: Pavel Cápál

Překlady / Translations: Anna Pilátová, Ph.D.

OBSAH

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

- Proměny kulturní krajiny vrchnostenských dvorů.
Příklad zapomenutých pohořelických dvorů
- Krajinářská studie území Baba v Praze
- Možnosti a limity rekonstrukce a prezentace sídelní krajiny v muzeích v přírodě

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÍ

- Význam Gregora J. Mendela pro lesnickou genetiku a výzkum

MATERIÁLY A ZPRÁVY

- Recenze: Petr Anev – Jiří Fialka: Ministerstvo zemědělství 1938–1989
- Vladimír Simanov: Dějiny lesnictví, 1.–3. díl
- Evžen Báchor: Sbírkové včelí úly

www.nzm.cz

ISSN 0862–8483 (print)

ISSN 2788-337X (on-line)

